

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele osakond

Pilleriin Puhlov
TRANSGRESSIIVSE KIRJANDUSE KÄSITLEMINE
GÜMNAASIUMIS

Magistritöö

Juhendajad:
Andrus Org, PhD
Janek Kraavi, MA

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Transgressiivne kirjandus.....	7
1.1. Transgressiivse kirjanduse olemus	7
1.2. Transgressiivne kirjandus ühiskonnas	10
2. Transgressiivse kirjanduse õpetamine.....	13
2.1. Transgressiivse kirjanduse õpetamine Eestis	13
2.2. Transgressiivse kirjanduse õpetamine välismaal.....	17
2.3. Transgressiivne kirjandus väärtuskasvatuses	20
3. Transgressiivne kirjandus gümnaasiumi õppematerjalides.....	24
3.1. Analüüsiks valitud õppematerjalid	24
3.2. Kursuse „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ õppematerjalid.....	25
3.3. Kursuse „Kirjandus antiigist 19. sajandi lõpuni“ õppematerjalid	27
3.4. Kursuse „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“ õppematerjalid	28
3.5. Kursuse „20. sajandi kirjandus“ õppematerjalid	28
3.6. Kursuse „Uuem kirjandus“ õppematerjalid.....	30
3.7. Valikkursuse „Kirjandus ja ühiskond“ õppematerjalid	36
3.8. Gümnaasiumi kirjanduskursuste lisamaterjalid.....	37
3.9. Õppematerjalide analüüsi järeldused.....	38
4. Kirjandusõpetajate seisukohad transgressiivse kirjanduse suhtes.....	41
4.1. Küsimustiku koostamine ja küsitluse läbiviimine.....	41
4.2. Küsitluse tulemuste analüüs	42
5. Transgressiivse kirjanduse õppelement.....	50
5.1. Õppelemendi koostamise põhimõtted	50
5.2. Kirjandusõpetajate tagasiside õppelemendile.....	53
Kokkuvõte	55
Kirjandus	58

Teaching Transgressive Literature in Secondary School. Summary	63
Lisad.....	65
Lisa 1. Analüüsitud õppematerjalide loetelu	65
Lisa 2. Küsimustik kirjandusõpetajatele	68
Lisa 3. Õpiülesannetes kasutatud ilukirjandustekstid.....	74
Lisa 4. Õppeelement	75
I. Õpiülesanded teemal „Transgressiivne žanr“.....	75
II. Õpiülesanded teemal	89
„Ühiskonnaprobleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“	89
III. Õpiülesanded teemal.....	101
„Naiste kujutamine transgressiivses kirjanduses“	101
IV. Õpiülesanded teemal.....	115
„Armastuse ja seksuaalsuse kujutamine transgressiivses kirjanduses“	115
V. Õpiülesanded teemal.....	124
„Sõltuvuste ja vaimsete probleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“ ...	124
VI. Õpiülesanded teemal.....	133
„Surma kujutamine transgressiivses kirjanduses“	133
Lisa 5. Tagasiside õppelemendile.....	152
Esimene tagasiside.....	152
Teine tagasiside.....	153

Sissejuhatus

Nüüdiskirjanduse üks omapärasemaid žanre on transgressiivne kirjandus, mida viljelevad mitmed tuntud eesti autorid, teiste hulgas Jürgen Rooste, Kaur Kender, fs, Kivisildnik. Transgressiivsed teosed kujunevad ühiskonnakriitilisuse ja tabuteemade käsitlemise tõttu üsna tihti omaette sündmusteks, haarates lugejate ja meedia tähelepanu. Kuigi seda tüüpi tekstid võivad inimesi šokeerida, seades kahtluse alla ühiskonnas ja kultuuris traditsiooniliselt eksisteerivad väärtused, normid ja tavad, kujundavad nad erinevate piiriületuste kaudu lugejate esteetilist maitsemeelt. Transgressiivne kirjandus võib oma aktuaalse ja šokeeriva sisu tõttu huvi pakkuda just noorematele inimestele. Kuna sedalaadi kirjandus pakub põnevaid lugemiskogemusi ja annab mitmeid võimalusi kirjandusõpetuse eesmärkide saavutamiseks, siis näib vajalik seda ka koolides käsitleda.

Transgressiivne žanr on üsna uus – kirjanduskriitikas kirjeldati seda alles 1990. aastatel, sellesse kuuluvaid teoseid on rohkesti ilmunud eelkõige sellel sajandil. Nii oma ebakonventsionaalse kujutamisi viisi kui ka rabavate teemavalikute tõttu ei pruugi transgressiivne kirjandus kajastuda kirjandusõppeks ettenähtud õpikutes ja töövihikutes. Transgressiivsete teoste käsitlemine koolides on ka üsna tundlik ja tihti eiratud teema. Paljud kirjandusõpetajad võivad jätta selle žanri tähelepanuta kas seetõttu, et neil pole piisavalt teadmisi, või seetõttu, et nad ei julge puudutada keerulisi ja tundlikke teemasid või kardavad lapsevanemate halvaks panu transgressiivsete teemade käsitlemisel. Ometi annaks selliste diskreetsete ja delikaatsete teemade kaasamine võimaluse koos õpilastega arutleda väärtuskasvatustlike teemade üle. Ilukirjanduslikult kujutatud elulised näited erinevate moraali-, religiooni- ja seadusepiiride ületamisest juhiks õpilaste tähelepanu nende piiride olemasolule.

Siinse magistritöö eesmärk on kirjeldada transgressiivset žanrit, selgitada välja, kas ja kuidas seda koolides õpetatakse, ning pakkuda välja erinevaid viise sedalaadi kirjanduse käsitlemiseks õpilastega. Töö käigus leitakse vastused järgmistele uurimisküsimustele:

- 1) miks võiks transgressiivset kirjandust kirjandustundides käsitleda?
- 2) kuidas võiks transgressiivset kirjandust kirjandustundides käsitleda?

Magistritöö jaguneb viieks peatükiks, millest kaks esimest kirjeldavad transgressiivset žanrit ja selle kohta nüüdisaegses kirjandusõpetuses. Esimeses peatükis määratletakse transgressiivse kirjanduse olemus ja vaadeldakse selle erinevaid tunnuseid. Peale selle mõtestatakse selle žanri rolli tänapäeva kultuuris ja ühiskonnas. Teises peatükis keskendutakse transgressiivse kirjanduse õpetamisele nii Eestis kui ka välismaal. Transgressiivse kirjanduse tähtsust Eesti kirjandushariduses vaadeldakse nii üldpädevuste, läbivate teemade kui ka alusväärtuste kontekstis. Ühtlasi selgitatakse, kuidas see žanr seostub nüüdisaegse kirjandusõpetuse põhimõtete ja eesmärkidega, samuti ainekavade õppesisuga. Eraldi vaadeldakse seda, kuidas transgressiivne kirjandus võimaldab tegeleda väärtuskasvatusega. Siinses magistritöös vaadeldakse transgressiivse kirjanduse õpetamise võimalusi ainult gümnaasiumi kirjanduskursuste kontekstis, kõik õppematerjalid ja soovitused nende kasutamiseks on mõeldud vaid gümnaasiumi kirjandustundideks.

Magistritöö kolmandas peatükis keskendutakse gümnaasiumi kirjanduskursuste õppematerjalide kvalitatiivsele analüüsile, selgitamaks, kas, kui palju ja kuidas on õpikutes ja töövihikutes transgressiivset kirjandust käsitletud. Eraldi võetakse vaatluse alla kõik gümnaasiumi kohustuslikud kirjanduskursused, peale selle analüüsitakse ka valikkursuse „Kirjandus ja ühiskond“ tarbeks koostatud õpikuid, sinna juurde veel kõikide kirjanduskursuste metoodilisi lisamaterjale. Analüüsiks on valitud olulisemate koolikirjastuste (Avita, Koolibri, Maurus) õppematerjalid, mis on gümnaasiumites suuremal või vähemal määral kasutusel.

Neljandas peatükis esitatakse ja analüüsitakse empiirilist andmestikku, mis pärineb gümnaasiumi kirjandusõpetajate küsitlusest, milles kvalitatiivsel viisil uuriti nende seisukohti seoses transgressiivse kirjanduse õpetamisega. Õpetajate arvamused laekusid järgmistele küsimustele: miks nad transgressiivset kirjandust õpetavad, milliste õppematerjalide toel nad seda teevad ning milliseid transgressiivseid tekste ja neis käsitletud tabuteemasid õpilastega arutada võiks? Küsitluses osalejad said ka võimaluse jagada oma mõtteid selle kohta, kas ja millisel moel seostub transgressiivne kirjandus ainekavadega. Küsitluse andmeid analüüsides jõutakse järelduste ja soovitusteni.

Magistritöö lisas on esitatud valik erinevaid praktilisi õpiülesandeid, mis on mõeldud gümnaasiumi kirjandustundides transgressiivse kirjanduse käsitlemiseks. Õpiülesannete aluseks on eesti kirjanduse transgressiivsed proosa- ja luuleteosed, ülesanded on jagatud kuueks alateemaks: „Transgressiivne žanr“, „Ühiskonna-

probleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“, „Naiste kujutamine transgressiivses kirjanduses“ „Armastuse ja seksuaalsuse kujutamine transgressiivses kirjanduses“, „Sõltuvuste ja vaimsete probleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“ ja „Surma kujutamine transgressiivses kirjanduses“. Töö viiendas ehk viimases peatükis selgitatakse koostatud õpiülesannete metoodikat ja eesmärgi ning põhjendatakse ilukirjandustekstide valikut. Viimane peatükk kajastab ka õpiülesannetele antud tagasisidet kahelt kogenud kirjandusõpetajalt.

1. Transgressiivne kirjandus

1.1. Transgressiivse kirjanduse olemus

Transgressiivne kirjandus lähtub transgressioonidest ehk kindlate normide või piiride teadvustamisest ja nende ületamisest. Ühiskond ja kultuur toetuvad mitmesugustele põhimõtetele, mis lähtuvad suuremal või vähemal määral traditsioonidest, moraaltõdedest, seadustest, reeglitest ja veel paljust muust. Transgressiivne looming sisaldab teemasid, mis ületavad seesuguseid piire või seavad nende valiidsuse kahtluse alla. (Kraavi 2016a: 817–818) Tüüpilised tabuteemad, mida transgressiivses kirjanduses käsitletakse, on näiteks sõltuvused (nt alkoholism, narkomaania), vägivald, mõrvad ja suitsiidid, füüsilised ja vaimsed haigused, rassivaen ja võõraviha, erootika ja seks, sealhulgas erinevad seksuaalsed orientatsioonid. Mõistagi puudutatakse neid teemasid ka teostes, mis ei kuulu tingimata transgressiivsesse žanrisse. Transgressiivne kirjandus erineb seesugustest teostest selle poolest, et tabulisus ja piiriületused on transgressiivsete teoste fookuseks, mitte üheks kõrvaliseks tunnuseks või marginaalseks teemaks.

Transgressiivset kirjandust on nimetatud ka hälbekirjanduseks, kolekirjanduseks, roppkirjanduseks ja tumedaks realismiks. Valdavalt ei ole sellised vasted aga täpsed, kuna sisaldavad ilmselgeid negatiivseid tähendusvarjundeid. Transgressiivne kirjandus ei käsitle ainult hälbelisi või roppe teemasid, vaid üleüldisi piiriületusi, mille hulka kuuluvad näiteks ka geikirjandus ja rassisuhteid käsitlevad teosed. Negatiivse varjundiga žanrinimetused tulenevad eeldatavasti sellest, et transgressiivne kirjandus on enamasti vastuolus ühiskondlike normidega, moraalse või religioossete arusaamadega, seetõttu ei pruugita sellesse žanrisse kuigi heakskiitvalt suhtuda. Järgnevalt kirjeldan olulisemaid transgressiivse kirjanduse hoiakuid ja poeetika elemente.

Esimest korda defineeriti transgressiivsus kui žanr 1990ndate alguses, mil Michael Silverblatt kirjeldas seda kirjandusena, mille keskmes on mingisugune üleastumine või rikkumine, ja selgitas, et transgressiivne mõtlemine seisneb selles, et teadmisi ei saada mitte dialektilistest arutluskäikudest, vaid need leitakse hoopis kogemuste piiridelt. Transgressiivne väljenduslaad tavatseb neid teadmisi edasi anda lihtsalt, minimalistlikult ja isegi tuimalt, hoolimata sellest, et teksti sisu võib olla vägagi šokeeriv. (Silverblatt 1993)

Jan Kaus väidab, et „transgressiivne kirjandus arendab edasi eksistentsialismi küsimusi ja biitkirjanduse ideaale, keerates neile ühtlasi mitu vinti peale“ ja et nii, nagu neis kirjandusvooludes, on ka „transgressiivses proosas kesksel kohal kangelane, kes vastandub üldistele normidele ja sattub nendega konflikti“ (Kaus 2015: 58). Transgressiivsele kirjandusele on omane see, et tegelased mässavad näiteks poliitiliste, sotsiaalsete, seksuaalsete ja muude ootuste ja tavade vastu. Paljud sellesse žanrisse kuuluvad teosed kirjeldavad tegelasi, kes kannatavad alaväärsus- või ärevustunde, aga ka spliini ja depressiooni all, mis omakorda tulenevad sellest, et tegelased ei suuda või ei taha hakkama saada neile peale surutud sotsiaalsetes süsteemides. (Christianson 2018: 3)

Transgressiivse žanri üheks tunnuseks võib pidada traditsiooniliselt koledaks või inetuks peetu kujutamist. Sellise kirjanduse poeetikale on iseloomulik veel see, et tavapäraselt ebaesteetiliseks peetud nähtusi, näiteks kehalist vägivalda, piinamist ja tapmist või muid füüsilisi funktsioone võidakse kirjeldada kunstilistel ja isegi esteetiliselt kaunil viisil. Selline kujutamisaad seostub Umberto Eco inetuse esteetikast juhitud ideega, mille kohaselt saab inetuse kujutamist pidada ilusaks, kui seda on tehtud meisterlikult, st inetust on edasi antud kunstiliselt õnnestunud viisil (Eco 2006: 133). Transgressiivse žanri poeetikale on omane erinevate üleastumiste graafiline ja detailne kujutamine (Kraavi 2016a: 828). Seesugune üksikasjalikkus ja piltlikkus on omakorda aluseks transgressiivses kirjanduses avalduvale inetuse esteetikale ehk inetuse meisterlikule kujutamisele.

Transgressiivse kirjanduse iseloomulik tunnus on veel refleksiivsus ehk selle kujutamisaadiga kaasneva vastumeelsustunde uurimine. Žanrile on omane just selline jutustamisaad, milles analüüsitakse näiteks kõrvaltvaatamise või pealtnägemise motiivi või siis uuritakse sisekõne abil erinevate üleastumiste põhjuseid ja tagajärgi (Kraavi 2016a: 830). Samas saab transgressiivsele kirjandusele omistada ka tuimust või empaatiapuudust, mis võib lähtuda düsfunktsionaalses ühiskonnas elavate tegelaste vaimuseisundist. Transgressiivseid tegelasi saab sageli analüüsida introspektiivselt, kuid üldjuhul on nad võimetud teiste inimestaga suhestuma. Näiteks Bret Easton Ellise romaanis „Ameerika psühhopaat“ kirjeldab protagonist oma mõrvu üsna külma-vereliselt, tundmata empaatiat oma ohvrite vastu. (Christianson 2018: 7–8)

Nagu mainitud, on transgressiivses kirjanduses levinud soolisuse ja seksuaalsuse käsitlemine, erootilist kirjandustki võib pidada transgressiivse žanri osaks. Näiteks eesti

transgressiivsed autorid, nagu Margit Lõhmus ja Ivar Sild, on kirjutanud seksuaalaktide, erinevate seksuaalorientatsioonide ja soolise identiteedi ebamäärasuse teemadel. Transgressiivses žanris peegeldub tõsiasi, et nüüdisajal on järjest keerulisem tõmmata piiri kõrg- ja madalkultuuri, kirjanduse ja pornograafia vahele. Nüüdisaja kirjandust mõjutab muuhulgas seksuaalse ja paljastava materjali massiivne levimine avalikus meedias, mida võib nimetada isegi lääne liberaalse kultuuriruumi „pornograafiliseks pöördeks“ (Kraavi 2017b: 58). Pornograafilise transgressiivkirjanduse esteetikat iseloomustab veel võime tekitada lugejas vastikus- või hämmastustunnet, välistamata sealjuures ka huumorit ja koomilisust (Newall 2012: 208–214). Koomilise lähenemise, näiteks karikatuuride ja paroodiate abil, muudetakse obstsöönsusi laiemale publikule vastuvõetavamaks, kuna need nõrgestavad ja mahendavad pornograafia seotud ilukirjanduslikke piiriületusi (Kraavi 2017a: 86).

Transgressiivsele kirjandusele on omane üldine iroonilisus ja satiirilisus. Selle žanri teosed on tihti nii kindlate inim- kui ka ühiskonnatüüpide suhtes kriitilised, nende pahesid ühteaegu paljastavad ja pilkavad. Nüüdisaja mitmehäälses kultuurikontekstis väljendub transgressiivse kirjanduse satiiriline meelsus näiteks seksuaalsusega seotud reeglite üle ironiseerides, musta huumori abil massiteadvusesse juurdunud surma eitust pilgates või erinevate võimuvahetõrgete ümberpööratav harrastades (Kraavi 2016a: 827–828). Transgressiivsetes teostes avaldub satiirilisus ka seeläbi, kui veidratesse käitumisviisidesse suhtutakse nii, nagu need oleksid täiesti tavapärased, ning autor ei võta nendega seoses selget moraalset seisukohta (Mookerjee 2013: 2).

Üheks transgressiivse kirjanduse tunnuseks on karnevallikkus. Ka grotesksel, fantastilisel ja koomilisel kujutusviisil on transgressiivne mõju, näiteks paroodiad võivad alandada autoriteetide positsioone (Kraavi 2016a: 826). Tänapäeva kirjanduses ja kultuuris on karnevallik kujutamislaid niivõrd levinud, et transgressiivse ja mitte-transgressiivse eristamine võib isegi keeruliseks osutuda. Seesuguste eristuste tegemine on tihti subjektiivne, kuid üldlevinud transgressioonidena võib siiski välja tuua ekstreemsete ja koletuslike nähtuste kirjeldamise. (Neeper 2008) Ka karnevallik kujutusviis on oma olemuselt ekstreemsustesse kalduv, mistõttu võib seda pidada transgressiooniks.

Transgressiivsele žanrile võib iseloomulikuks pidada seesmist vastandlikkust. Näiteks avalduvad transgressioonides ühteaegu nii ülim humanism kui ka piiritu antihumanism. Ühelt poolt peab transgressiivne kirjandus kõrgeimaks väärtuseks

isiksust ja isikuvabadust, kuid samas näib, nagu see ei kaitseks inimväärikust, vaid pigem rõhutaks väärikuse mõttetust või võimatust. Antihumanismi võib märgata ka eesti kirjanduse nüüdisaegsetes transgressiivsetes teostes, näiteks Kivisildniku loomingus (Lopp 2016: 770).

Transgressiivsed teosed on oma olemuselt šokeerivad. Selleks aga, et inimeste tähelepanu üha uuesti haarata, peavad transgressiivsed autorid olema väga leidlikud ning avastama uusi viise, kuidas kirjanduslikke piiriületusi luua. Näiteks Meelis Oidsalu on väitnud, et transgressiivse kunsti üks mõte on teha midagi, mida pole varem tehtud (Oidsalu 2017). Seda žanrit mõjutavad ka üleüldised sotsiaalsed ja kultuurilised arengud, kuna see, mida erinevates paikades ja erinevatel aegadel tabudeks peetakse, on pidevalt muutumas. Näiteks on homoseksuaalsus kirjandusteoste teemana tänapäeval palju aktsepteeritum, kui see oli minevikus.

Transgressiivset kirjandust on viljelenud mitmed tuntud autorid. Üks varasemaid transgressiivse žanri kujundajaid on markii de Sade, kes on oma loomingus käsitlenud peamiselt seksuaalsuse ja vägivallaga seotud tabusid. Maailmakirjanduse autoritest on transgressiivseid teoseid teiste hulgas loonud Bret Easton Ellis, Anne Rice, Chuck Palahniuk, Charles Bukowski, Dennis Cooper, Amy M. Homes, Jean Genet ja Kathy Acker. Eesti kirjanduseski on transgressiivsus jõudsalt levinud, sel viisil on kirjutanud näiteks Peeter Sauter, Kaur Kender, Jürgen Rooste, Kivisildnik, Margit Lõhmus, fs, Ivar Sild, Toomas Vint, Mihkel Samariüütel, Sandra Angel, Chaneldior, Carpar Trees, Mihkel Raud ja teised.

1.2. Transgressiivne kirjandus ühiskonnas

Transgressiivse kirjanduse olulisus avaldub selle žanri kirjanduslikus ja kultuurilises väärtuses ning ka selle tugevas mõjus ühiskonnale. Transgressiivne kirjandus seab kahtluse alla ühiskonnas traditsiooniliselt aktsepteeritud väärtused ja normid ning paneb inimesi mõtlema õige ja vale kategooriatele ning nendevaheliste piiride hägususele. Transgressiivne kirjandus kirjeldab võimalikult ausalt nii inimloomuse probleeme ning neist tulenevaid puudujääke tänapäeva ühiskonnas. Valusatele tõdedele või puudujääkidele tähelepanu juhtides taotleb žanr ühtlasi nende teadvustamist, võimalusel ka parandamist. Ühiskonnakriitilisust võib leida pea kõigi eesti transgressiivsete autorite loomingust, sealhulgas näiteks Jürgen Rooste või Kivisildniku luulest.

Transgressiivne kirjandus rahvuskirjanduse osana on ühtlasi selles ühiskonnas ja kultuuris valitseva sõnavabaduse indikaator. Liberaalsetes ühiskondades on kunstilised piiriületused nii lubatud kui ka tihtipeale oodatud. Ühiskondades, milles valitseb rangem kontroll ja tsensuur kirjanduse ja kultuuri üle, ei ole transgressiivse kirjanduse loomine enamasti võimalik, või kui seda tehakse, siis kaasnevad loomeinimestele sellise piiriületusega negatiivsed tagajärjed. Nii võivad totalitaarsetes riikides ka väikesed normist kõrvalekaldumised olla tõlgendatavad transgressioonidena (Kraavi 2016a: 822). Seda, kui ühes kultuuriruumis on autoritel võimalus luua transgressiivset kirjandust, mis enamasti kirjeldab inimloomuse koledusi või ühiskonna pahesid, võib seega vaadelda kui ühte sõna- ja loomevabaduse märki.

Transgressiivsele kirjandusele on omane sündmuslikkus, seda tüüpi teosed satuvad oma teemavalikute tõttu tihti avalikkuse huviorbiiti, muutudes omaette sündmusteks (Kraavi 2016a: 822). Seesugused teosed võivad äratada ühiskonnas ja kultuuris palju tähelepanu oma šokeerivate teemade tõttu, nii et informatsioon nende teoste kohta võib levida suuliselt ühelt inimeselt teisele. Kuna transgressiivsetel teostel on võime nii tugevalt avalikkuse tähelepanu köita, siis peitub neis suur inimeste mõjutamise potentsiaal. Näiteks pälvis Kaur Kenderi teos „Untitled 12“ nii suure avaliku pahameele, et autorit süüdistati lapsporno loomises ning tema suhtes alustati kriminaalmenetlus. Kenderi piiriületus oli aga loomevabaduse rõhutuseks ning justkui nihutas kirjandusele seatud piire, lubades tulevastel teostel oma teemavalikutes minna kaugemale, kui see enne Kenderi tegu ehk võimalik oli. Näiteks Sauter on seda kommenteerinud järgmisel moel: „Tost ehk vaid niipalju, et kohtuasi tegi meile kõigile teene. Nüüd saame olla kirjutamises vabamad. „Untitled 12“ teksti me üle ei löö ja vähemate pattude eest meid vaevalt et kohtusse kaevatakse.“ (Sauter 2018: 28).

Transgressiivse kirjanduse vastuvõtt võib olla üsna negatiivne. Mõned lugejad võivad transgressiivse kirjanduse kunstiväärtuses kahelda, kuna sellesse žanrisse kuuluvate teoste teemavalik haarab põhilise tähelepanu ning toob endaga enamasti kaasa negatiivseid emotsioone, nagu jälestus või viha, mistõttu ka žanri mainet tervikuna nähakse halvas valguses. Seda asjaolu mõtestab Janek Kraavi nii: „Kui üldjuhul valibki kirjanik konkreetse teema käsitlemiseks sobivad narratiivsed ja stilistilised vahendid, mis tekitavad tasakaalustatud tervikelamuse, siis transgressiivses kirjanduses kipub sisu ja vormi terviklikkuse põhimõte lagunema, kuna kultuuris keeluga tähistatud teema, tehnika või keelekasutus häirib retseptiooni sedavõrd, et

kohe hakatakse kahtlema teksti esteetilise väärtuse olemasolus“ (Kraavi 2016b: 931). Ometi annab transgressiivne kirjandus autoritele ja lugejatele võimaluse elada läbi piiride ületamist ilma seda tegelikkuses kunagi tegemata ehk pakub turvalist võimalust erinevate rikkumiste läbielamiseks. Sellist kirjandust lugedes võib vastuvõtja tunda moraalse puhtuse rüvetamist, puutudes kokku koleduste ja julmustega, mida ta oma reaalses elus tõenäoliselt iialgi ei kogeaks. See näitab lugejale piiriületamise põhjuseid, tagajärgi ja konteksti ning aitab seeläbi mõista teravate ühiskondlike probleemide olemasolu. Transgressiivne kirjandus võib lõhkuda või muuta inimeste väärtushoiakuid, mistõttu lugejad võivad selle žanri tekstidele väga emotsionaalselt reageerida.

Transgressiivne žanr on omapärane ja mitmekülgne. Selle žanri teosed on enamasti päevakajalised, ühiskonnakriitilised, isegi šokeerivad, mistõttu need võivad äratada avalikkuse tähelepanu ja kujuneda omaette kultuuri- ja meediasündmusteks. Transgressiivne kirjandus pakub lugejatele intensiivseid lugemiskogemusi ning tekitab sageli väga emotsionaalseid reaktsioone. Seesugused teosed võivad eriti huvi pakkuda just noorematele lugejatele, kuna nad on enamasti avatud mitmesugustele uutele kogemustele ning panevad tihti proovile erinevaid tavasid ja norme. Need asjaolud muudavad transgressiivse kirjanduse põnevaks ka kirjandushariduse ja üldise väärtuskasvatuse seisukohast.

2. Transgressiivse kirjanduse õpetamine

2.1. Transgressiivse kirjanduse õpetamine Eestis

Transgressiivse kirjanduse õpetamine seostub mitmete eesti haridussüsteemi oluliste alustega, muuhulgas üldpädevuste, läbivate teemade, alusväärtuste ja lõiminguga. Kuigi selle žanri käsitlemine ei pruugi kõikides koolides olla tava- ja ootuspärane, on transgressiivse kirjanduse lugemine ja selle üle arutlemine siiski oluline, kuna see võimaldab täide viia gümnaasiumi kirjandusõpetuse üldisi eesmärke. Nagu „Keele ja kirjanduse“ valdkonna aluspõhimõtetest ilmneb, tuleb keele- ja kirjandusõpetuses oluliseks pidada õpilase isiksuse kujundamist, väärtuskasvatust, keele- ja kirjandusteadmiste vahendamist, suhtlus- ja väljendusoskuse arendamist, sõnakunsti poeetika õpetamist, loomingulise eneseväljenduse rikastamist (Org jt 2017: 4).

Transgressiivsete teoste käsitlemine võimaldab kujundada õpilaste lugemisharjumusi ja -oskusi, analüüsida tekstide žanrijooni ja ülesehitust, väljendus- ja vormivõtteid ning sõnavara. Sobivatele žanritekstidele tuginedes saab vahendada keele- ja kirjandusteadmisi ning tundma õppida sõnakunsti poeetikat. Transgressiivset ilukirjandust analüüsides saab arendada suulist ja kirjalikku väljendusoskust, tekstide sisu üle arutledes on võimalik tegeleda väärtushoiakute ja -hinnangutega, õpilase kui isiksuse kujundamisega. Transgressiivse žanri raames on võimalik anda õpilastele mitmeid nende loomingulisust arendavaid ülesandeid, näiteks ilukirjandustekstide kirjutamise või teksti teise žanrisse teisendamise ülesandeid. Seetõttu on transgressiivse kirjandusžanri käsitlemisel gümnaasiumi kirjandusõppes oluline koht.

Transgressiivset kirjandust on võimalik õpetada nüüdisaegse õpikäsituse põhimõtetest lähtudes. Nüüdisaegse õppetöö eesmärk on lahendada mitmeid õppetööd takistanud murekohti ja tagada see, et õpetamisprotsess oleks õppijakeskne, õpitav elulähedane ja huvitav, õpikeskkond avatud ja koostööine, suhted toetavad, ning jälgida seda, et õppimise eesmärgina mõistetakse sisu kõrval ka protsessi ehk enesejuhitud koostöise õppimise oskuse kujundamist (Pedaste 2020). Transgressiivse kirjanduse analüüsimisel on võimalik käsitleda väga elulähedasi teemasid ning lähtuda õpilaste huvidest. Kirjanduse õppimisel võiksid õpilased olla emotsionaalselt rahulolevad, uutele teadmistele ja kogemustele avatud ning kõrge sisemise motivatsiooniga. See tähendab, et motivatsioon peaks lähtuma õppijast enesest, mitte välistest teguritest või hüvedest

(Ryan jt 2000: 56). Transgressiivne kirjandus seostub tihedasti nüüdiskultuuriga, seetõttu on see paljudele noortele huvipakkuv valdkond, mis aitab omakorda sisemist motivatsiooni tekitada.

Transgressiivse ilukirjanduse kaasamine aitab saavutada üleüldiseid kirjanduse õppe- ja kasvatuseesmärke. Gümnaasiumi riikliku õppekava ainevaldkonna „Keel ja kirjandus“ järgi on sellisteks eesmärkideks kirjanduse lugemine, tõlgendamine, analüüsimine ja väärtustamine, kirjanduse kui kunstiiligi ning selle ajaloolise ja kultuurilise tähtsuse mõistmine, kujutus- ja mõttemaailma arendamine, sõnakunsti väljendusvahendite mitmekesisuse mõistmine ning kirjaniku kui looja väärtustamine (GRÕK, lisa 1 2011: 12–13). Peale selle on oluline, et õpilased arendaksid gümnaasiumiõpingute vältel järgmisi üldpädevusi: kultuuri- ja väärtuspädevus, enesemääratluspädevus, õpipädevus, suhtluspädevus, matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus, ettevõtlikkuspädevus ning digipädevus (GRÕK 2011: §4). Transgressiivse kirjanduse lugemine ja analüüsimine annab õpilastele võimaluse tegeleda eneserefleksiooniga ja üldise maailmamõtestamisega ning seeläbi arendada suuremat osa eelloetletud pädevustest, eriti kultuuri- ja väärtuspädevust ning enesemääratluspädevust. Transgressiivse kirjanduse käsitlemisel võib kirjandusõpet loimida ka teiste kultuurivaldkondade (nt transgressiivse kujutava kunsti, muusika või filmi) tutvustamisega. Niimoodi talitades on võimalik arendada ka teisi pädevusi.

Õppetöö käigus on oluline käsitleda läbivaid teemasid, milleks on elukestev õpe ja karjääri planeerimine, keskkond ja jätkusuutlik areng, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, teabekeskkond, tehnoloogia ja innovatsioon, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus (GRÕK 2011: §10). Transgressiivse kirjanduse lugemisel ja analüüsimisel on võimalik tegeleda kõigi läbivate teemadega, eelkõige teoste sisuanalüüsi kaudu, kuna transgressiivsed teosed tegelevad tihti nii indiviidi puudutavate teemadega, nagu identiteet, väärtused ja tervis, kui ka laiemal ühiskonnakriitikaga, nagu keskkonda või tarbimist puudutavad teemad. Lisaks teoste sisuanalüüsile on transgressiivsele kirjandusele toetudes võimalik tegeleda läbivate teemadega. Näiteks on õpilastega võimalik arutleda selle üle, kuidas avalik vastukaja transgressiivsele kirjandusele aitab tõstatada ja vahendada kultuurilise mitmekesisuse ning ühiskondlike väärtushoiakutega seotud aktuaalseid probleeme.

Gümnaasiumi riikliku õppekava järgi peaks üldharidus olema lõiminguine. Transgressiivseid teoseid käsitledes on võimalik tegeleda sisemise ja välise, nii

vertikaalse ehk ainesisese kui ka horisontaalse ehk ainetevahelise lõimingu. Sisemise lõimingu puhul toimub lõimimisprotsess õppija enda teadvuses, kus õppija seostab aines omandatud varemõpitu ja väljaspool kooli saadud teadmiste, kogemuste ja igapäevaelu nähtustega, ning välise lõimingu puhul toimub lõimimine õppekava raames ning lähtub õppekava koostajate ja rakendajate, sealhulgas õpetajate, initsiatiivist (Kuusk 2010: 19). Sisemise lõimingu käigus saavad õpilased seostada transgressiivsetes teostes käsitletud teemasid oma eelnevate teadmistega nüüdiskultuurist. Välimine lõiming seevastu toimub ainetevahelise sidususe käigus. Transgressiivsete teoste käsitlemisel on võimalik erinevaid õppeaineid lõimida mitmel viisil. Näiteks kirjandusõppe lõiming eesti keelega rakendub siis, kui õpilased loevad ja analüüsivad erinevaid tekste, mõtlevad nende üle kriitiliselt ning oskavad oma seisukohti selgelt väljendada. Kirjandusõpet saab erinevate võõrkeeltega lõimida, kui käsitleda mitmekultuurilisust või -keelelisust kujutavaid ilukirjandusteoseid. Matemaatika ja kirjanduse lõimimiseks võib kirjandusteoste tõlgendamise ajal harjutada loogilist mõtlemist ja kausaalset järeldamist. Nii nagu erinevates sotsiaalainetes, tulevad ka kirjandustundides jutuks sellised teemad nagu ajalugu, ühiskond, inimõigused, demokraatia ning kultuurilised eripärad. Loodusainete ja kirjandusõppe lõimingupunktideks on looduskeskkonna ja inimühiskonna teemade sidumine. Kirjandusõpet saab lõimida kunstivaldkonnaga, kui käsitleda esteetilise hinnangu ja loomingulise eneseteostuse küsimusi.

Õpetaja peaks kirjanduskursustel käsitletavate teoste valikul lähtuma gümnaasiumi riiklikus õppekavas välja toodud üldistest õppe-eesmärkidest ning samas silmas pidama iga õpetatava klassi eripärasid, õpilaste võimeid ja huvisid. Ainevaldkonna „Keel ja kirjandus“ kirjelduse järgi taotletakse keele ja kirjanduse õpetamise kaudu muuhulgas seda, et gümnaasiumi lõpuks õpilane teab eesti ja maailmakirjanduse olulisemaid autoreid ja kirjandusteoseid, seostab neid ajajärgu ja kultuurikontekstiga, tunneb tähtsamaid kirjandusvoole ja -žanre, eristab kirjandusteksti poeetilisi võtteid ning peamisi kujundeid (GRÕK, lisa 1 2011: 1). Seetõttu on gümnaasiumis oluline käsitleda ka transgressiivset kirjandust kui ühte tähelepanuväärset nüüdiskirjanduse žanrit, millesse on panustanud paljud kirjandusloos olulised autorid. Ainevaldkonna kirjelduses on nimetatud erinevaid autoreid ja teoseid ehk on antud kindlaid soovitusi selle kohta, mida õpetajad võiksid õppesisusse kaasata. Gümnaasiumi kirjandusõppe jaguneb viieks kohustuslikuks kirjanduskursuseks („Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“, „Kirjandus antiigist 19. sajandini“, „Kirjanduse põhiliigid ja -žanrid“, „20. sajandi kirjandus“ ning „Uuem kirjandus“) ja neljaks valikuliseks kirjanduskursuseks („Müüt ja

kirjandus“, „Kirjandus ja ühiskond“, „Draama ja teater“ ning „Kirjandus ja film“) (GRÕK lisa 1 2011: 1–2). Transgressiivset loomelaadi on võimalik vaadelda kõigis nendes kursustes, sest nähusena on see esindatud peaaegu igas kirjandusepohhis ja kõigis kolmes sõnakunsti põhiliigis.

Kuna transgressiivsest kirjandusest kui selgemalt määratletud žanrist on võimalik rääkida alates 1980ndate lõpust või 1990ndate algusest, siis sobib seda tüüpi kirjandust käsitleda eelkõige kursustes „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine, „Kirjanduse põhiliigid ja -žanrid“, „Uuem kirjandus“ ning „Kirjandus ja ühiskond“. Sobivaid näiteid võib leida ka põhikursuse „20. sajandi kirjandus“ ja valikkursuse „Kirjandus ja film“ tarbeks. Transgressiivsest kirjandusest on vähem võimalik kõnelda antiik- või keskaja kirjandust õpetades, seega kursusel „Kirjandus antiigist 19. sajandini“, kuigi selle raames võib siiski käsitleda mõnda transgressiivset teksti, näiteks Rabelais' loomingut.

Gümnaasiumi kirjanduse ainekavades on soovitusliku kirjanduse loeteludes nimetatud mitmeid transgressiivse loomelaadiga autoreid ja nende teoseid. Kursusest „Uuem kirjandus“ võib leida Kivisildniku, Jürgen Rooste, François Serpenti (fs'i), Peeter Sauteri, Kaur Kenderi ja Armin Kõomäe nimed (GRÕK lisa 1 2011: 18–19). Mitme kursuse raames saab käsitleda noorteromaane, millest nii mõnedki kajastavad transgressiivseid teemasid (nt söömishäired, abort, suitsiid). Kõiki noortekirjandusteoseid ei saa aga kindlasti nimetada transgressiivseteks – selles žanris on lisaks radikaalsele olemas ka konservatiivne suund, mis võib käsitleda üsna traditsioonilisi teemasid, nagu õpingud koolis, esimene armastus või sõprussuhted.

Transgressiivsete lugemistekstide hõlmamine õppesisusse on oluline ka gümnaasiumiõpilaste ettevalmistamisel eesti keele riigieksamiks, kuna transgressiivset loomingut võib leida eksamitööde lugemisosadest. Näiteks 2015. aasta eksamitöös oli õpilastel võimalus lugemiseks valida Jürgen Rooste poeem „Rahvaloendaja“: selle kasuks otsustas toona 20% eksaminandidest, kusjuures õpilaste keskmiseks tulemuseks oli vaid 60% ehk 24 punkti 40 punktist (Puksand 2019).

Eesti koolides on transgressiivse kirjanduse õpetamist ja sellega seotud tabuteemade käsitlemist uuritud vähe. Üksikutest uurimustest võib nimetada Nele Tamsoni bakalaureusetööd „Geikirjanduse sobivus kirjandusõpetuses alates 8. klassist“ (2015) ja Liina Nageli magistritööd „Vägivalla temaatika käsitlemine III kooliastme kirjandustundides“ (2015).

Tamsoni uurimusest ilmneb, et „geikirjandus on mitmekülgne nii oma teemade, kujundimaailma kui ka üldise narratiivi poolest“, ning järeldub, et need teosed räägivad „perekondlikest suhtest, armastusest, sõprusest, õnnelik olemisest, eneseotsingutest, grupi liikmeks olemisest, internetimaailma ohtudest ja annavad läbi reisimise ülevaate erinevatest kultuuridest“ (Tamson 2015: 29). Töö autor leiab, et geikirjandus ei sisalda midagi ebasobilikku, vaid see ühtib mitmete oluliste teemavaldkondadega, mis passivad käsitlemiseks kirjandustundides alates 8. klassist, mil juba on saadud teadmisi geitemaatikast (samas, 29).

Vägivalla kui ühe tabuteema käsitlemist koolis uurinud Nagel väidab, et vägivald on paraku meie koolikeskkonna lahutamatu osa, selle põhjused on erinevad ja mõtestamine, selleks et ennetada keerulisi olukordi, hädavajalik. Ta märgib, et riikliku õppekava ainevaldkonna kirjeldusest võib leida mitmeid teemasid, mida saab käsitleda kirjandusteoste kaudu, nende hulgas koolimured, koolikiusamine, vägivald kodus, abivajaja ja aitaja suhted ja muud teemad, mis puudutavad otseselt või kaudselt vägivalla temaatikat ja mille käsitlemiseks peab õpetaja valmis olema. (Nagel 2015: 4).

Transgressiivsete teemade käsitlemist koolis on soosinud ka Jürgen Rooste, kes on ühiskonnaprobleeme, täpsemalt seksuaalvägivalda analüüsides avaldanud oma arvamust järgmiselt:

„Tabuteemasid tuleb raputada, tuleb käsitleda. Ma saan aru, et sellest on koolis ka raske rääkida. Aga peaks. Sest neid spetsialiste ju on, kes oskavad tundlikult kõnelda. Neid saab kooli külla kutsuda ja ... Lapse maailmas pole sageli nende asjade jaoks sõnugi, nad mõistavad ehk, et midagi on valesti, et nii ei peaks asjad käima ja olema, aga samas puudub neil oskus mõelda ja kõnelda tolles alles avastatavas ruumis. Seksuaalsus on püha ja oluline asi, üks inimeseks olemise atribuute, aluseid.“ (Rooste 2015).

Koolides erinevatest tabuteemadest rääkimine on kahtlemata oluline ja heaks kasvatusvahendiks, kuid seesuguse õppe läbiviimiseks on vaja asjatundjaid, nende seas oskuslikke õpetajaid. Kirjandusõpetajatele oleks aga tabuteemade käsitlemisel üheks parimatest õppevahenditest just transgressiivne kirjandus.

2.2. Transgressiivse kirjanduse õpetamine välismaal

Transgressiivse kirjanduse õpetamisest välismaal on üsna vähe kirjutatud. Siiski on olemas mõned allikad, mis kirjeldavad transgressiivset kirjandust pedagoogilisest

vaatepunktist, ning mõned käsitlused, mis seovad transgressiivset kirjandust üldisemate moraali- ja väärtustestidega. Levinud on seisukoht, et transgressiivsus on nüüdis-kultuuris üks möödapääsamatult olulisi nähtusi, mis mõjutab nii kirjanduslugu kui ka pedagoogikat.

Layne Neeper on arutlenud transgressiivse kirjanduse õpetamise üle tänapäeva USA koolides. Esmalt ta märgib, et tänapäeva ameerika kultuuris on raske tõmmata piiri transgressiivse ja mittetransgressiivse kultuuri ja kirjanduse vahele. See, kust piir kellegi jaoks jookseb, on suuresti subjektiivne, pealegi, moraalirelativism ongi üks nüüdiskultuuri tunnuseid. Neeper väidab, et ameerika kultuuris, eelkõige kirjanduses, muusikas ja filmis, on üha enam fetiseeritud vägivalda, tihti ka seksuaalset vägivalda, ning avalikkus võtab seda enamasti hästi vastu. Kui aga transgressiivsed teemad tuua klassiruumi, siis tihtilugu need samad inimesed, kes oma vabal ajal tabuteemasid käsitlevat kultuuri tarbivad, näevad selles midagi šokeerivat. (Neeper 2008)

Aimee Myers on USA näitel kirjeldanud, kuidas õpetajatel võib olla raskusi transgressiivse loomingu õpetamisega, kuna kooli juhtkond ja huvirühmad võivad neid takistada. Myersi uuringus osalenud kirjandusõpetaja tajus konflikti selle vahel, mida õppekava sätestas ja mis tema õpilastele tegelikult tähtis ja vajalik oli. Kuigi õpetaja oleks soovinud õpetada kirjandust, mis seostub õpilaste enda kultuuriruumiga, oli tema kohustuseks õpetada hoopis 19. sajandi briti kirjandust. Õpetaja eelistanuks lähenemist, mida tuntakse *culturally responsive teaching* (CRT) meetodina, mis toetub õpilaste eelnevatele kultuuriteadmistele ja mis seeläbi muudab õpetuse nende jaoks olulisemaks. (Myers 2019)

Myers, toetudes bell hooksi (Gloria Jean Watkinsi) ideedele, arutleb selle üle, kuidas õpetajad peaksid julgemalt riskima ja kavandama õppetööd teadlikumalt oma õpilaste vajadustest lähtudes, mitte arvestama ette antud piire ja norme. Oluline on, et õppesisu ei välistaks transgressiivseid teemasid. (Myers 2019) Ka Carissa Harris, uurides keskaegset kirjandust, sealhulgas Geoffrey Chauceri teost „Canterbury lood“, nendib, et seksuaalse obsöönuse kasutamine pedagoogilistel eesmärkidel kindlustab õpilaste tähelepanu, mida saab seejärel suunata näiteks seksuaalhariduse, käitumisreeglite ja muude moraaliküsimuste õpetamiseks (Harris 2018). Transgressiivset lähenemist õppimisele võib vaadata kui ühte inimvabaduse või -õitsengu väljendust, mis juhib tähelepanu õppetöö väärtuskasvatustele tahkudele. (Lotz-Sisitka jt 2015: 74, 76)

Neeper nimetab mitmeid USA koolides käsitletavaid transgressiivseid kirjandusteoseid, näiteks V. Nabokovi „Lolita“ ja B. E. Ellise „Ameerika psühhopaat“. Viimane on hea näide sellest, kuidas kirjandusteos võib koolides tekitada n-ö moraalse paanika. Ellise teose muutsid üldsuse silmis talumatuks graafilised seksuaalstseenid ja detailsed piinamiskirjeldused. Sellele romaanile suudeti ette heita isegi ebainimlikkust ja antifeminismi. Ometi tõdeb Neeper, et transgressiivset kirjandust peab õpetama: selleks et avastada ühiskonna sümbolseid väärtusi, on oluline uurida nende väärtuste pahupidisust, segipaisatust, transgressioone. Näiteks „Ameerika psühhopaati“ lugedes saab analüüsida ühiskonnas ja kultuuris teadlikult reguleeritud seadusi ja ka neid käitumisjuhiseid, mis jäävad varjatuks või teadvustamatuks. (Neeper 2008)

Transgressiivseid teoseid võib vaadata kui juhtumikäsitlusi, mille varal saab uurida mitmesuguseid opositsioone. Nende kaudu on võimalik analüüsida väärtuste muutumist läbi aegade ehk siis seda, mida peeti kõlbeliseks minevikus ja kuidas mingitesse väärtustesse suhtutakse tänapäeval. Transgressiivne kirjandus võib kirjeldada ühiskonnas levivat n-ö koledate tõdede puhul eituses olekut ning näidata ka inimeste tolerantust või siis selle puudumist. Neeper leiab, et kirjandustundides suhtutakse transgressiivsetesse teostesse hoopis teisiti. Selle asemel, et analüüsida transgressiivset kirjandust kui nähtust, mis paljastab ameerika kultuuri väljenduspiire 21. sajandil, keskendutakse pigem teose hääbelistele tahkudele või selle mõjule kultuurivälises protsessis. (Neeper 2008)

Neeperi arvates jõutakse kirjandustundides tavaliselt selleni, et iga loetud teos paigutatakse sunnilt kaanonisse või kindlasse kirjandusloolisse traditsiooni, hoolimata teksti enda subversiivsusest. Transgressiivseid tekste analüüsides lähenetakse neile võimalikult kirjandusteaduslikult, vaagitakse tegelassuhteid, vaatepunkte, kujundikasutust (nt sümboleid, irooniat, satiiri), selle asemel et keskenduda transgressioonidele. Transgressiivsust üritatakse isegi teadlikult normaliseerida ja seeläbi jäetakse kõrvale teksti need tunnused, mis selle algselt huvitavaks ja värvikaks muutsid. Transgressiivsete tekstide vastumeelne sulandamine traditsiooniliste kirjandusteoste hulka lähtub paradoksist, mille kohaselt õpetajad püüavad end transgressiivsusest distantseerida isegi siis, kui nad selle kirjandustundides teemaks võtavad. Siin võib Neeperi arvates tajuda õpetajate kartust, et transgressiivset kirjandust õpetades julgustavad nad õpilasi transgressiivselt käituma. Seetõttu käsitlevad nad seda tüüpi

tekste pigem nii, et kahandavad nende transgressiivsust märkimisväärselt või jätavad selle üldse kõrvale. (Neeper 2008)

Cris Mayo ja Mollie Blackburni arvates on transgressioonide, st igasuguste erinevuste, sealhulgas soo ja rassiga seotud erinevuste, aga ka sotsiaalsete ja seksuaalsete orientatsioonide sallimine pedagoogiliste strateegiate keskpunktis siiski oluline, kuna see aitab panustada sotsiaalsesse õiglusesse. Nii nagu erinevaid seksuaalseid orientatsioone puudutavad teooriad keskenduvad inimeste subjektiivsetele hinnangutele ja ühiskonna komplekssetele hoiakutele, samas tugevalt kaheldes dominantsetes kultuuripraktikates, nii peaksid formaalse hariduse piirid lähtuma just subjektidest ja kogukondadest. (Mayo jt 2019) Oluline on see, et õppetöös, mis lahkaks elulähedasi probleeme ja loomulikke olukordi, oleksid kooskõlas ja teineteist täiendamas teoreetilised teadmised ja elulised kogemused. Transgressiivse kirjanduse õpetamine võimaldab õpetajatel tuua nüüdisühiskonna ja -kultuuri keerulised teemad klassiruumi.

2.3. Transgressiivne kirjandus väärtuskasvatuses

Transgressiivsel kirjandusel, nagu teistel kirjandusžanritel, on ilmselgelt oma esteetiline väärtus, mis hõlmab lugeja tunde- ja mõttemaailma avardamist, kujutlusvõime ja loomingulisuse arendamist, lugeja ja teksti vahelise suhte loomist, mõistmis- ja tõlgendusviiside paljususe, sõnakunsti poeetiliste väljendusvahendite ja kujundliku keelekasutuse tundma õppimist. Peale esteetilise väärtuse on transgressiivsel kirjandusel ja selle õpetamisel ka selge eetiline väärtus. Näiteks võimaldab transgressiivsust hõlmav kirjandusõpe erinevate tõekspidamiste kujundamist, loomingulise tegevuse väärtustamist, erinevate maailmavaadete ja identiteetide, aga ka ideoloogiliste hoiakute tutvustamist ning seeläbi õppijate tolerantsuse ja empaatiavõime arendamist.

Edgar Krulli järgi on inimese kõlblusteadvus ja kõlbeline käitumine üks tema sotsiaalsuse olulisemaid avaldusi ning „kõlbeliste isikute kujunemine üldhariduskooli üks kesksemaid kasvatusesmäärke“ (Krull 2018: 138). Hariduse eesmärk pole seega ainult teadmiste ja oskuste edasi andmine, vaid ka inimeste kasvatamine, nende hinnangute, hoiakute ja väärtuste arendamine. Gümnaasiumi riiklikus õppekavas on sätestatud, et „gümnaasium jätkab põhikoolis toimunud väärtuskasvatust, kujundades eelkõige väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks“ ning et gümnaasiumis „tähtsustatakse väärtusi, mis

aitavad kaasa ühiskonna inimvara ning riigi majanduse arengule“ (GRÕK 2011: §2 lg 2). Õpetaja Kutsestandardi järgi edukas õpetaja „kujundab ja järgib ühiskonna väärtusi ja norme erinevates keskkondades“ ning „kujundab oma eeskujuga õppijate väärtusi“ (Kutsestandard. Õpetaja, tase 7). Väärtuskasvatus on seega üks õpetaja ülesannetest. Kuna transgressiivse kirjanduse käsitlemine koolis annab suurepärase võimaluse tegeleda väärtuskasvatusega, siis võib väita, et suutlikkus seda žanrit õpetada on iga kirjandusõpetaja professionaalse tugevuse näitaja.

Olga Schihalejevi sõnul on väärtused võimalikud soovide objektid või ihaldatavad eesmärgid, näiteks tervis, heaolu, sõprus, teadmised või ühiskondlikud väärtused, nagu demokraatia või sallivus. Väärtustest lähtuvad väärtushinnangud, mis on isiku või rühma hinnangud väärtustele, ning väärtushoiakud, mis on enamasti eeskujusid matkides omandatud ning teadvustamata seadmused mõnel kindlal viisil toimimiseks. Nii väärtushoiakud kui ka -hinnangud on seotud inimese identiteediga ning põhinevad arusaamadel selle kohta, kuidas maailmas asjad toimivad. (Schihalejev 2011: 13–14)

Transgressiivsele kirjandusele tuginedes on võimalik käsitleda ja kujundada erinevaid väärtusi, näiteks sallivust, ausust, õiglust, väarikust, ilumeelt, mitmekultuurilisust ja paljusid teisi. Sotsiaalsete väärtuste puhul saab arutleda ühiskonna toimimiseks vajalike oskuste üle ja käsitleda selliseid teemasid nagu vabadus, vastutus ja solidaarsus. Kultuuriliste väärtuste kujundamisel tuleb kasuks erinevate kultuuri-kontekstide tundmine, millel sageli põhinevadki transgressiivsete teoste probleem- ja konfliktolukorrad. Erinevate väärtuste mõõtkavas saab vaadelda postmodernistlikke väärtusi, nagu individuaalsus, sõbrussuhted, eneseteostus. Arutleda võib erinevate väärtussüsteemide ja selle üle, kuidas seostada väärtusi ajaloolis-kultuurilise kontekstiga, religiooni ja erinevate maailmavaadetega. Käsitletavate teemade hulka sobivad ka eksistentsiaalsed arutlusküsimused. Transgressiivsete tekstide toel saab reflekteerida isiklike väärtushoiakute ja kõlbeliste tõekspidamiste üle, sobivateks väärtuskasvatuse meetoditeks on empaatiaharjutused, päevikute kirjutamine, rollimängud, väitlused, arutelud jms.

Schihalejevi järgi on väärtuskasvatus „kitsamas tähenduses planeeritud tegevus, mille abil soovitakse õpetada väärtuste üle mõtlema või väärtustama ning edendama kõlbelist arengut“ ning „laiemas tähenduses on väärtuskasvatus igasugune tegevus, mis toetab isiksuse arengut, kuna kõlbelise arenguga on seotud tihedalt ka vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne küpsus“ (Schihalejev 2011: 18). Transgressiivset kirjandust

õpetades ja teoste üle reflekteerides saab väärtuskasvatusega tegeleda nii kitsamas kui ka laiemas tähenduses, pindmiselt ja süvitsi, olenevalt sellest kui põhjalikult teoseid analüüsitakse.

Gümnaasiumi riiklikus õppekavas on kultuuri- ja väärtuspädevus sõnastatud kui „suutlikkus hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalinormide ja eetika seisukohast“, „väärtustada kunsti ja loomingut ning kujundada ilumeelt“ ning „teadvustada oma väärtushinnanguid ja arvestada nendega otsuste langetamisel“ (GRÕK 2011: §4 lg 3). Transgressiivse kirjanduse õppimine annab võimaluse väärtustada loomingut ja kujundada ilumeelt. See pakub häid võimalusi tegeleda esmajoonelise kultuurilise identiteedi, väärtuste ja kõlbluse temaga. Teoseid analüüsid saab arendada oskust reflekteerida enda ja teiste väärtushoiakute ja -hinnangute üle, oskust korraldada väärtuste üle arutelu ning suutlikkust märgata ja analüüsida kultuuris avalduvaid väärtusi. Transgressiivsete teoste lugemine ja nende üle reflekteerimine toetab suutlikkust mõista humanismi põhimõtteid ning juhendada nendest oma tegutsemises. See õpetab lugupidavat suhtumist erinevatesse maailmavaatelistesse ja kultuurilistesse tõekspidamistesse, väärtussüsteemide mõistmist, tunnete, mõtete ja sõnadega kooskõlas elamist, oma valikute põhjendamist ning enda heaolu kõrval ka teistega arvestamist.

Ekin Ulas (2017) väidab, et kui lugejad süüvivad transgressiivsesse kirjandusse, siis võivad nad avastada, et tunnevad kaasa tegelastele, kes kehastavad pahelisi iseloomuomadusi või käituvad tavapäraseid norme eirates. Seeläbi kasvavad õpilased emotsionaalselt, see tähendab õpivad kaastunnet, lahkust ja hoolivust. Transgressiivset kirjandust lugedes vabanevad õpilased ootuste ja normide piiridest ning õpivad tundma enda mõttemaailmast lahknevaid vaatepunkte. Sellise kasvatuskogemuse tulemusel on inimesed reaalses elus inimsuse erinevatele aspektidele rohkem avatud ning veelgi rohkem võimelised kontakte looma endast erinevate inimestega. (Ulas 2017)

Väärtused võivad olla väga subjektiivsed, sest inimesed kujundavad oma isiklikke väärtushoiakuid väga erinevate allikate, näiteks usuliste reeglite või riiklike seaduste toel. See muudab väärtuste õpetamise kahtlemata keeruliseks. Pevkuri ja Schihalejevi järgi juhivad ainult inimese poolt sisemiselt mõtestatud ja konkreetse olukorraga seotud välised reeglid teadlikke otsuseid (Pevkuri jt 2010: 181). Üks võimalus siduda väärtuste õpetamine konkreetsete olukordadega on neid väärtusi analüüsida transgressiivsetele kirjandusteostele toetudes. Transgressiivsetes teostes käsitletavat tabuteemat võivad

erinevates lugejates esile kutsuda üsna vastakaid reaktsioone. Mõned lugejad ei pruugi märgata nende teoste õpetlikkust ning leida sellistest raamatutest väärtuskasvatustlikku sisu.

Pille Valk ja Laura Lilles on oma uuringus „Õpetajate vaated väärtuskasvatusele“ välja toonud, mida õpetajad on näinud väärtuskasvatuse takistustena koolitundides. Sagedane takistus väärtuskasvatuse läbiviimisel on õpetajate arvates see, et väärtuste osas pole jõudud üksmeelele, mis tähendab, et puuduvad kokkulepped väärtuste osas nii ühiskonnas kui ka perede ja kooli vahel ning et ühiskonnas valitsevad väärtushinnangud ei sobi alati kokku sellega, mida koolis oluliseks peetakse (Valk jt 2008: 19).

Väärtuskasvatusega tegelemist peetakse tihti just humanitaar- ja sotsiaalsainete, sealhulgas kirjandusõpetuse ülesandeks (Schihalejev 2011: 34). Kirjandusõpetuses toimub väärtuskasvatus traditsiooniliselt eelkõige ilukirjandustekstide lugemise, analüüsimise ja mõistmise kaudu. Transgressiivne kirjandus kui erinevaid moraali-, religiooni- ja isegi seaduste piire ületav ning kultuuritraditsioone lõhkuv ja kummutav žanr rõhutab tegelikult oma piiriületustega piiride olemasolu ning sobib seega väga hästi väärtuskasvatuse alusmaterjaliks. Krull on väitnud, et õppimine ei ole ainult ainesisu omandamine, vaid palju laiem protsess, mida võib määratleda kui teadmiste, oskuste, väärtuste ja hoiakute omandamist, mis avaldub muutustena õppuri käitumises või käitumisvalmiduses (Krull 2018: 20). Väärtuskasvatus ning sellest tulenevad muutused õpilaste käitumises on seega üks kõige olulisemaid õppetöö eesmärke. Transgressiivset kirjandust ei tasuks seetõttu kirjandustundides vältida, vaid seda võiks näha kui suurepärase võimalust väärtuskasvatuse läbiviimiseks.

3. Transgressiivne kirjandus gümnaasiumi õppematerjalides

3.1. Analüüsiks valitud õppematerjalid

Eesti gümnaasiumite kirjanduskursuste õpetamiseks on saadaval hulgaliselt erinevaid õppematerjale. Selleks, et näha, kas ja kui palju on nendes õppematerjalides tegeletud transgressiivse kirjandusega, tutvuti siinse magistritöö raames erinevate kirjanduskursuste õppematerjalidega (vt Lisa 1. Analüüsitud õppematerjalide loetelu). Selles peatükis on analüüsitud iga kohustusliku gümnaasiumi kirjanduskursuse ning valikursuse „Kirjandus ja ühiskond“ õppevara ning mõningaid lisamaterjale. Analüüsitud õppematerjale on kokku 30.

Õppematerjalidega tutvumisel on vaadeldud kõigi kohustuslike kirjanduskursuste materjale, kuid ilmselgelt ei ole uuritud õppematerjalide loetelu ammendav. Analüüsimiseks valiti seesugused materjalid, mis on laialt levinud ja eeldatavasti enamikes gümnaasiumites suuremal või vähemal määral kasutusel. Mõne kohustusliku kirjanduskursuse puhul on tutvumiseks valitud rohkem õppematerjale kui teiste puhul. Kuna transgressiivne kirjandus kui eraldiseisev žanr tekkis eelmise sajandi lõpukümnenditel, siis on analüüsitud rohkem õppematerjale, mis kuuluvad neisse kursustesse, kus on käsitletud kas eelmise sajandi või nüüdisaja kirjandust.

Gümnaasiumis on lisaks kohustuslikele kirjanduskursustele võimalik õpetada ka nelja erinevat valikkursust: „Müüt ja kirjandus“, „Kirjandus ja film“, „Kirjandus ja ühiskond“ ning „Draama ja teater“. Kuna transgressiivsele kirjandusele on iseloomulik ühiskonnakriitilisus ning transgressiivsed teosed on tihti üsna skandaalsed ning tekitavad ühiskonnas vastukaja, siis analüüsitakse transgressiivse kirjanduse käsitlemist kursuse „Kirjandus ja ühiskond“ õppematerjalides. Teiste valikkursuste puhul avalduvad transgressiivse kirjanduse teemad kas väga vähe või üldse mitte, seetõttu ei kaasatud õppematerjalide analüüsi nende kursuste materjale.

Valitud õppematerjalid on enamasti traditsioonilised õpikud ja töövihikud, kuid analüüsitud on ka kahte digiõpikut (leitavad digiõpikute keskkonnast Opiq (opiq.ee)). Samuti on lühidalt analüüsitud mõningaid gümnaasiumi kirjanduskursuste tarbeks mõeldud lisamaterjale.

Õppematerjale analüüsides oli eesmärgiks leida, kas neis on eristatud sellist žanrit nagu transgressiivne kirjandus ning kui põhjalikult on transgressiivset kirjandust neis

kirjeldatud. Õpikute uurimisel pöörati tähelepanu sellele, milliseid transgressiivseid autoreid ja teoseid on nimetatud või käsitletud, isegi juhul, kui neid otseselt ei seostatud transgressiivse žanri nimetusega. Veel oli oluline leida, kas ja kui palju on õppematerjalides kasutatud transgressiivse kirjanduse autentseid tekstinäiteid.

3.2. Kursuse „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ õppematerjalid

„Kirjandusteose analüüsi ja tõlgendamise“ kursus jätab õpetajale üsna suure vabaduse valida käsitlemiseks erinevaid kirjandustekste, välistamata sealjuures transgressiivse kirjanduse näiteid. Ometi ei mainita vaadeldud õppematerjalides kordagi transgressiivse kirjanduse mõistet, ka õppematerjalide tekstivalik ei puuduta peaaegu üldse transgressioone. Põhjus, miks šoki- ja tabuteemasid kujutavad tekstid ei kuulu 10. klassi kohustusliku kirjanduskursuse tekstivalikusse, võib olla seotud õpilaste vanusega. Gümnaasiumi lõpuklassides, mil suur osa õpilastest on juba 18- või 19- aastased, seega täiskasvanud, on õpetajatel nendega ilmselt lihtsam ühiskonnakriitilistest hoiakutest, delikaatsetest probleemidest ja äärmuslikest vaadetest rääkida.

Edward Kessi ja Eva Lepiku õpikus „**Maailm veetlilas. Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine**“ (2014) ei ole otseselt käsitletud transgressiivset žanri või seda kuidagi kirjandusteoreetilisest vaatepunktist kajastatud. Küll aga on lühidalt kirjeldatud teoseid, milles leidub tabuteemasid. Näiteks on mainitud Sofi Oksaneni romaani „Puhastus“, milles on muuhulgas käsitletud selliseid teemasid nagu vägivald, mõrv ja prostitutsioon (Kess jt 2014: 19). Õpikus kirjeldatakse kirjandust ka erinevate väärtuste kandjana. Näiteks on öeldud, et „lugemine, tegelastele kaasaelamine ja -mõtlemine mitte üksnes ei rikasta teadmistega, vaid ka süvendab empaatiavõimet ning teravdab hea ja kurja tundmise oskust ning eetilist taju“ (Kess jt 2014: 19). Selle teema raames oleks sobilik transgressiivse kirjanduse üle arutleda. Eepikasse kuuluvaid puhtakujulisi transgressiivseid tekstinäiteid selles õpikus siiski ei leidunud. Õpikus on aga Margus Karu teose „Nullpunkt“ katkend, millest võis leida transgressiivse žanri jooni (eelkõige keelekasutuses ja stiilis) (Kess jt 2014: 32–35). Samamoodi meenutab sõnakasutuse ja stiili tõttu transgressiivset kirjandust veidi ka katkend Jim Ashilevi romaanist „Ma olen elus olemise tunne“ (Kess jt 2014: 73–76). Romaani „Lolita“ autori Vladimir Nabokovi transgressiivsust on kirjeldatud vaid ühe lausega: „Tema eksiilis ilmunud teostest on saanud maailmakuulsaks „Lolita“, mis räägib pedofiili ja tema alaealise kasutütre armastusest“ (Kess jt 2014: 88). Isegi kui õpikusse on toodud katkendeid üsna

transgressiivsetest teostest, on valitud katkendid enamasti sellised, milles ei avaldu mingisugust sisulist transgressiooni. Selliseks näiteks on Kessi ja Lepiku õpikus luuletaja fs'i luuletus „ytle mulle ausalt kastead“, mis on pärit 2008. aastal ilmunud luulekogust „Alasti ja elus“ (Kess jt 2014: 119). fs on luuletaja, kelle loomingust võib leida üsna palju transgressiivsust, kuid õpikusse on valitud selline luuletus, milles transgressiivsust otseselt ei ilmne. Kõige transgressiivsem tekst selles õpikus on Jürgen Rooste luuletus „Emo reedehommikus“, milles on kirjeldatud narkomaaniat ja mis keskendub rohkem inimese kehalisusele. Näiteks on luuletuses järgmised värsid: „olu on räbal ja / veenis tolkneb nõel / isegi kui inimesed räägivad / ei räägi nad minuga ega mu keeles / ümberringi on veri ja kusi / riuleil laudadel veri ja kusi“ (Kess jt 2014: 132).

Sirje Nootre on kursuse „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ tarbeks loonud mitmeid erinevaid õppematerjale, nii õpiku kui ka töövihikuid. Nootre õpikus **„Kirjanduse kõnetus. Gümnaasiumi kirjandusõpik“** (2011) ei ole transgressiivset žanrit kirjeldatud. Kivisildnikku kui ühte tuntud transgressiivset kirjanikku on mainitud tema travestia „Produtsendi meil Väinämöisele“ juures (Nootre 2011: 126–127). See travestia pole aga transgressiivne tekst, sest puuduvad traditsioonilised transgressiivse žanri tunnuseid. Õpiku lõpus olevate sõnaseletuste seas pole defineeritud mõistet „transgressiivne kirjandus“ (ega ka selle sünonüüme, nagu „hälbekirjandus“ või „kolekirjandus“). Samuti Nootre loodud ja selle õpikuga kokkusobivates töövihikutes **„Kirjanduse kõnetus. Töövihik gümnaasiumile“** (I ja II osa, 2011) ei ole kasutatud transgressiivset kirjandust. Ei I ega II osas ei käsitletud transgressiivseid tekste. Töövihiku I osas on küll üks harjutus (Nootre 2011: 58), milles on arutletud piiriületuste teemal. Õpilastel on palutud koostada mõttekaart, mille keskmeks on võtmesõna „piir“. Mõttekaardile on palutud kirjutada selliseid seoseid nagu eetiline piir, piiri tõmbama, piiride kadumine, kannatuse piir, piiritu maailm jt. Selles ülesandes on piiri mõistet küll palutud seostada Peet Vallaku novelliga „Rahapada“ ja seega pole ülesande aluseks transgressiivne tekst, kuid erinevate piiride ületamise teema seostub tugevalt transgressiivse žanriga. Selle harjutuse juures on õpetajal hea võimalus transgressiivse kirjanduse temaatikat puudutada.

Sirje Nootre on avaldanud ka kaks uuemat töövihikut, mille esimene osa **„Kirjanduse kõnekus. Töövihik gümnaasiumile“** (I osa, 2012) sisaldab ülesandeid lugeja-, autori- ja tekstikeskse tõlgendusviiside harjutamiseks ning toetub peamiselt

luuletekstidele. „Kirjanduse kõnekus. Töövihik gümnaasiumile“ (II osa, 2013) keskendub proosatekstide analüüsimisele ja tõlgendamisele. Mõlemas osas leidub palju ilukirjanduse tekstikatkendeid ja terviktekste. Töövihiku esimeses osas on käsitletud Kivisildnikku ning tema 2008. aasta kevadisel emakeeleõpetajate kogunemisel peetud loengu slaide, millest moodustub justkui luuletus (Nootre 2012: 44–45). Kuigi Kivisildnik on oma loomingus sageli silma paistnud transgressiivsusega, siis selle loengu slaididelt transgressiivsust ei leia. Töövihikus on käsitletud Jürgen Rooste luuletust „emakeelepäeval luuletaja ärkab“, mis on küll ühiskonna- või kultuuri-kriitiline, kuid pole tingimata transgressiivne (Nootre 2012: 55). Õppematerjalis on kasutatud ka Rooste teksti „Ma tahtsin selle luuletusega öelda et“, mida võib pidada transgressiivseks luuleks, kuna käsitletud teemad ja kasutatud sõnavara on võrdlemisi üleastuvad (Nootre 2012: 91). Nootre töövihikus „Kirjanduse kõnekus. Töövihik gümnaasiumile“ (II osa) on ära toodud üks Urmas Vadi kirjutatud tekstikatkend. Urmas Vadi loomingust võib leida mitmeid transgressiivseid tekste, kuid tööraamatus kasutatud proosapala „Leib“ (lk 88) ei liigitu siiski transgressiivseks (Nootre 2013: 88).

Kursuse „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ õppematerjaliks on ka Katre Talviste ja Kirsi Rannaste õpik „**Sõnakunsti jäljed. Kirjanduse õpik gümnaasiumile**“ (3. osa, 2016). Selles õppematerjalis ei ole aga käsitletud ei transgressiivseid tekste ega autoreid. Valikusse kuuluvad peamiselt romantismiajastust ja realismiajastust pärit tekstikatkendid ning seetõttu sobib õpik kasutamiseks kursusel „Kirjandus antiigist 19. sajandi lõpuni”.

3.3. Kursuse „Kirjandus antiigist 19. sajandi lõpuni“ õppematerjalid

Transgressiivse kirjanduse algusajaks võib pidada 20. sajandi lõpukümnendeid ning selle õitseaajaks juba 21. sajandit. Töötades läbi eesti gümnaasiumitele pakutavaid õppematerjale, ei olnud otstarbekas põhjalikult analüüsida vanemat kirjandust käsitlevaid õpikuid, kuna transgressiivset žanrit kui suhteliselt uut kirjandusnähtust neis ilmselgelt ei käsitleta. On aga õppematerjale, mis sobivad kasutamiseks mitmel erineval kirjanduskursusel. Üks sellistest õpikutest on näiteks Katre Talviste õpik „**Sõnakunsti sammud. Kirjanduse õpik gümnaasiumile**“ (2. osa, 2019), milles on lisaks kirjanduse ajaloole tegeletud kirjandusmõistete analüüsimisega, kirjanduse, selle sisu ja vormi ning lugejaskonna ajas muutumise teemaga, samuti kirjanduse põhiprobleemidega, mis on paljuski sarnased antiikajal ja tänapäeval. Õpikus käsitletud tekste ja autoreid

analüüsid selgus, nagu eeldatudki, et selles õppematerjalis transgressiivset kirjandust ei puudutatud.

3.4. Kursuse „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“ õppematerjalid

Transgressiivset kirjandust kui ühte selgepiirilistest kirjandusžanritest võiks käsitleda kursusel „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“. Märt Väljataga õpikus „**Kirjandus ja selle liigid. Gümnaasiumiõpik**“ (2014) ei ole aga otseselt transgressiivset žanrit nimetatud ega lahatud, kuid õpetaja võib alati omal algatusel selle teema tundidesse tuua mõne sobiva peatüki raames. Näiteks on peatükis „Kirjandus ja väärtkirjandus“ eristatud n-ö head ja halba kirjandust (Väljataga 2014: 13–14). Selle teemaga seoses võib tundides arutleda näiteks selle üle, kas ebameeldivate teemadega tegelev kirjandus on iseenesest hea või halb. Loomulikult saaks transgressiivset žanrist rääkida näiteks üleüldiselt erinevaid kirjandusžanre loetledes. Väljataga õpik lõppeb terminite loeteluga, kuid selleski ei ole transgressiivse kirjanduse mõistet ega ühtegi selle sünonüümi selgitatud.

Kursusel „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“ võib õpetamisel kasutada Katre Talviste õpikut „**Sõnakunsti kuju. Kirjanduse õpik gümnaasiumile**“ (1. osa, 2017). Selles õpikus pole samuti juttu ei transgressiivsusest ega sellega seotud teostest. Kuna õpik toetab ka kursust „Kirjandus antiigist 19. sajandi lõpuni“, siis on õpikus vaadeldud autorid ja tekstid peamiselt varasematest ajastutest.

3.5. Kursuse „20. sajandi kirjandus“ õppematerjalid

Jüri Talveti õpik „**Maailmakirjandus II. Romantismist postmodernismini**“ (1999) käsitleb kirjanduslugu kuni 20. sajandi lõpuni. Kuna transgressiivset kirjandust kui žanrinähtust hakati eristama alles möödunud sajandi lõpukümnenditel, ei ole selles õpikus transgressiivse kirjanduse mõistet mainitud ega selle žanri autoreid ja teoseid esile tõstetud. Õpiku kirjutamise ajal oli transgressiivne kirjandus veel üsna perifeerne nähtus, pealegi sobisid ja mahtusid keskkooliõpikusse vaid kõige kesksamad kirjandusnähtused.

Pille Riisma, Astrid Rätsep ja Tiina Õunapuu on koostanud kodumaisele kirjandusele keskenduva õpiku „**Eelmise sajandi eesti kirjandus. Gümnaasiumiõpik**“ (2006). Transgressiivse kirjanduse autoreid ja nende teoseid on mõnevõrra käsitletud õpiku lõpus, täpsemalt peatükkides „Mitmekülgsed 1990ndad“, „Sven Kivisildnik“,

„Tõnu Õnnepalu ehk Emil Tode“, „Noorte Autorite Koondis ehk NAK“ ja „Kaur Kender & Kerttu Rakke“, mis avavad mitme eesti kirjanduse „piiriületaja“ loomingut. Transgressiivsetest teostest on esile toodud Kenderi lühiromaan „Iseseisvuspäev“. Õnnepalu käsitlevas peatükis on öeldud, et tema romaani „Raadio“ on kriitikas nimetatud esimeseks eestikeelseks sissejuhatuseks geikultuuri (Riisma jt 2006: 299). Õpikust võib leida kaks lühikest tekstinäidet Rooste ja Kivisildniku luulest: tekstid on küll värvika keelekasutusega, kuid ei sisalda tabuteemasid ega muid silmapaistvaid transgressioone. Rooste kohta on mõneti üllatavalt öeldud, et „teda peetakse sürrealistiks“ (Riisma jt 2006: 302). Mõistet „transgressiivne kirjandus“ ei ole õpikus kasutatud, transgressiivsusele kalduvad autorid on liigitatud postmodernistide hulka.

Eesti kirjandusele on keskendub ka Siri Põllu (Jehe) **„Eesti kirjanduse töövihik gümnaasiumiõpilastele“** (2000), mis käsitleb ainult vanemat eesti kirjandust (täpsemalt Vildet, Tammsaaret, Tuglast, Gailitit). Selleski õppematerjalis ei ole puudutatud transgressiivse žanri teemasid või sellesse žanrisse kuuluvaid teoseid.

Anne Nahkur on 20. sajandi kirjandust käsitleva kursuse tarbeks koostanud õpiku ja töövihiku. Nahkuri **„Kirjandus realismist postmodernismini. Gümnaasiumiõpik“** (2007) ei sisalda ei transgressiivsust selgitavat teooriat ega transgressiivsete teoste tutvustusi. Ometi võib sellest õpikust leida mõningaid transgressiooni näiteid, kuid mitte sõnakunsti, vaid kujutava kunsti vallast. Postmodernismi peatüki algusest võib leida Marcel Duchampi kuulsa kunstiteose „Purskkaev“ (Nahkur 2007: 212), mida võib tõlgendada transgressiivse kunstiteosena, mis puudutab kehalise funktsiooniga seotud tabu. Nahkuri töövihiku **„Kirjandus realismist postmodernismini. Gümnaasiumi töövihik“** (2007) paaris ülesandes analüüsitakse mõningaid transgressiivsele žanrile omaseid tunnuseid, mis seostatakse küll postmodernistliku loomelaadiga, näiteks anarhia, kunst kui performance (Nahkur 2007: 30). Ei Nahkuri töövihikus ega õpikuski transgressiivse kirjanduse mõistet otseselt ei kasutata ja transgressiivseid kirjandustekste õppematerjali ei kaasata.

Janek Kraavi, Liina Lukase, Katrin Puiki ja Katre Talviste koostöös valminud digiõpikus **„20. sajandi kirjandus“** (2015) ei ole otseselt transgressiivset kirjandust käsitletud. Transgressiivse loominguga seostub siiski osaliselt peatükk „Modernistlik kirjandus ja ühiskond“, kuna selles on analüüsitud kirjanduse seoseid ühiskondlike ideoloogiatega ja seda, kuidas kirjandus saab ühiskonda mõjutada. Õpikus on kirjeldatud ka postmodernistlikku kirjandust ja selle tunnuseid, näiteks fragmentaarsust,

mis on omane paljudele transgressiivsetele teostele. Postmodernismi on peatükis „Postmodernistliku kirjanduse teemad“ seostatud ebakindluse, määsulisuse ja korralagedusega.

Jan Kausi õpikus „**20. sajandi kirjandus**“ (2015) ei ole otseselt transgressiivse kirjanduse teemat puudutatud. Ainult õpiku lõpus oleval ajateljel „Kirjandus arvudes“, mis kirjeldab aastaid 1900–2013, on mõned transgressiivse loominguga seotud kuupäevad, näiteks romaanide „Indigo“ ja „Iseseisvuspäev“ ilmumisajad (Kaus 2015: 152–169). Kausi õpikus on transgressiivseid teoseid küll nimetatud, kuid neid pole põhjalikumalt kirjeldatud ja analüüsitud ega transgressiivse žanriga seostatud.

3.6. Kursuse „Uuem kirjandus“ õppematerjalid

Epp Annuse, Luule Epneri ja Mart Velskeri õpikus „**Uuem eesti kirjandus. Gümnaasiumi kirjandusõpik**“ (2006) on neljandik raamatust pühendatud nüüdis-kirjandusele. Transgressiivse kirjandusega seotud autoritest on õpilastele pikemalt tutvustatud näiteks Sven Kivisildniku loomingut ja elulugu (Annus jt 2006: 196–197; 226). Nüüdisproosa peatüki raames on lühidalt kirjeldatud ka Peeter Sauteri loomingut, sealhulgas tema romaani „Indigo“, mida on õpikus nimetatud „luuser-romaaniks“ (Annus jt 2006: 203–204). Tabuteemalise kirjandusega seostub õpikus lühidalt kirjeldatud Ervin Õunapuu teos „Eesti gootika“ (1999), milles on kujutatud julmust ja vägivalda (Annus jt 2006: 206). Alapeatükis „Ühiskonna ilu ja inetus. Kirjanik kui meediastaar“ on juttu Kerttu Rakkest ja Kaur Kenderist. Kenderi „Iseseisvuspäeva“ kohta on väidetud, et see „rabas oma täieliku eetikavabadusega“, ning Kenderi loomingu iseloomustamiseks on lisatud, et autor „teab, kuidas lugeja huvi üles kütta, tavaliselt kasutab ta põnevat teemade kolmnurka raha, seks ja vägivald“ (Annus jt 2006: 207). Õpikus pole ei Kivisildnikku, Sauterit ega ühtegi teist autorit seostatud transgressiivse kirjandusžanriga, samuti ei leia siit ühtegi transgressiivset tekstinäidet. Õpiku lõpus olevate lisatekstide hulgast võib leida katkendi Mihkel Samarüütlil arvustusest, milles ta analüüsib Sauteri tekstide põhitunnuseid, nimetades fragmentaarsust, reaalsel elukujutust, tolerantsust ja isegi humanismi (Annus jt 2006: 231).

Natali Happoneni, Diana Joassoone, Annelii Juhkama ja Leili Sägi poolt koostöös valminud õppematerjal „**Eesti uusima aja kirjandus. Töölehtede kogumik gümnaasiumiõpilastele**“ (2008) sisaldab mitmesuguste nüüdiskirjandusteoste

käsitlemiseks mõeldud töölehti, mis koosnevad lühikestest tervik- või katkendtekstidest ning neile järgnevatest ülesannetest. Luule valdkonna töölehtedel ei ole transgressiivseid tekste kasutatud. Draamatekstide osas ei leidu samuti märkimisväärset transgressiivsust, kuigi Jim Ashilevi näidendi „Nagu poisid vihma käes“ katkend ja sellele järgnevad ülesanded puudutavad mõnevõrra tabuteemasid: juttu on tegelaste õrnast vaimsest seisundist ja inimestevahelisest vägivallast (Happonen jt 2008: 28–32). Proosakirjanduse töölehtedelt võib leida mitmeid transgressiivsusega seostatavaid autoreid ja tekste, nagu Armin Kõomägi „Amatöör. Bumerang“, Peeter Sauteri „Vere jooks“, Mare Sabolotny „Kirjaklambritest vöö“, Sass Henno „Mina olin siin. Esimene arest“ ning Kaur Kenderi „Kuidas saada isaks“. Seega hõlmab materjal vägivalla ja suitsiidimõtetega seostuvaid teemasid, mida traditsiooniliselt liigitatakse tabudeks.

Monika Undo õpikus „**Nüüdiskirjanduse kurvid ja ristmikud. Gümnaasiumi-õpik**“ (2017) leiab üsna palju transgressiivsete teoste ja autorite kirjeldusi, kuigi mõistet „transgressiivne“ nende puhul ei kasutata. Transgressiivsele kirjandusele omast stiili ja sõnavalikut võib näha õpikusse valitud punkluule näidetest. Punkkultuur kui üks subkultuuridest käsitleb tihti tabuteemasid, näiteks ühiskonnas traditsioonilise eluviisi piire ületavat käitumist või üleüldist sotsiaalsete probleemide kujutamist. Näiteks võib punkkirjandus kirjeldada vägivaldset või seadusetut käitumist. Õpikus on käsitletud teiste hulgas punkluuletajaid ja -muusikuid Tõnu Trubetskyt ja Villu Tammet (Undo 2017: 14, 16).

Peatükis „Eesti kirjandus muutuste kiirteel“ on kirjeldatud nüüdiskirjanduse muutumisi, mis puudutavad ka transgressiivset kirjandust. Näiteks on väidetud, et keele- tasandil on uuemale kirjandusele iseloomulik argi- ja kõnekeele sissetung ning sisutasandil massikultuuri mõjutused ja aktuaalsete teemade (nt narkomaania) käsitlemine (Undo 2017: 19). Samas peatükis on tehtud kokkuvõtte eesti transgressiivse kirjanduse klassikast, mainitud on selliseid autoreid nagu Kivisildnik, Kaur Kender, Peeter Sauter ja Kerttu Rakke. Transgressiivsetest teostest on lühidalt kirjeldatud Sauteri „Indigot“, Kenderi „Iseseisvuspäeva“ ja Kivisildniku teost „Eesti Nõukogude Kirjanike Liit – 1981. aasta seisuga“, sellest viimasest võib leida ka lühikesi teksti- näiteid. Siiski pole kordagi kasutatud mõistet „transgressiivne kirjandus“ ega sellele viitavaid sünonüüme. Transgressiivseid autoreid ja nende teoseid pole ühise žanri alla liigitatud, taas on neid väga üldiselt nimetatud postmodernistlikeks. Peatüki lõpus on lühike projektiks nimetatud ülesanne: „Korraldage väitlus teemal „Kas kirjanduses

peaksid olema piirid?“. Väideldge sõnavabaduse üle kirjanduses. Tooge näiteid Kenderi, Kivisildniku jt loomingust.“ (Undo 2017: 20–23). Kuna transgressiivsele kirjandusele on omane piiridega mängimine ja nende ületamine, saaksid selle õpilased selle ülesande raames arutleda transgressiivsele žanrile omaste tunnuste üle.

Peatükis „Tipptund luules“ on tutvustatud Jürgen Rooste ja fs'i loomingut (Undo 2017: 28–29). Roostet käsitletakse õpikus üsna põhjalikult, lisatud on ka mitmeid tema luulenäiteid, mida võib transgressiivse kirjanduse alla liigitada. Roostet pole küll nimetatud transgressiivseks autoriks, vaid teda on kirjeldatud lihtsalt ühiskonnakriitilise poeedina. Tema näiteluuletustes võib märgata transgressiivsete teemade käsitlemist (nt seksuaalsusega seotud teemad või eestluse ideoloogia kriitika) ning värvikat ja ebaviisakat keelekasutust (nt ropp- ja sõimusõnad). Õpikus on muuhulgas ära trükitud järgmised värsid: „kui küsid / kuidas mul läheb / vastan: sitasti / nii nagu eestlasel ikka“ ning „ma võin leida tõelise õnne / ning sittuda selle peale / veel tossamas elus / ma võin vaadata võsareporterit / ja hilisöist uduerootikaprogrammi / sest kui ma just ei joo / või naist ei põruta / võin ma teha kõike sest / ma olen jumal / – tavaline eesti idioot“ (Undo 2017: 36–37).

Peatükis „Pihtimuskirjanduse ja elulooraamatute ringristmikul“ on kirjeldatud Mihkel Raua teost „Musta pori näkku“, mida ei nimetata transgressiivseks, vaid lihtsalt skandaalseks raamatuks (Undo 2017: 52–53). Sellest teosest on õpikusse võetud üsna pikk katkend, mida võib pidada transgressiivseks tekstiks, sest see lahkab üsna ausalt alkoholismi teemat. Peatükis „Reaalsuse ja fantaasiamaailma piiril“ on tutvustatud Armin Kõomäe teost „Lui Vutoon“, milles avaldub transgressiivsele kirjandusele omane massitarbimise ja tänapäeva ühiskonna kriitika. Selles õpikus on Kõomäe romaan liigitatud mitte transgressiivsete või ühiskonnakriitiliste teoste sekka, vaid hoopis fantaasiakirjanduse alla (Undo 2017: 72–73). Peatükis „Pööre mälukirjandusse“ on käsitletud teost „Puhastus“ ja selle autorit Sofi Oksaneni, keda on õpikus kirjeldatud kui gooti subkultuuri esindajat (Undo 2017: 107–109). Transgressiivne kirjandus ja kunst seostuvad tihedalt igasuguse subkultuursusega. Lisaks on „Puhastus“ selline romaan, mis käsitleb mitmeid tabuteemasid, näiteks vägivalda, pere ja rahvuse reetmist. Näitena esitatud mitmeleheküljelises tekstikatkendis on kirjeldatud erinevaid ideoloogiaid (kommunismi, fašismi) ning üleüldist reetmise teemat.

Transgressiivset kirjandust on põhjalikumalt käsitletud Janek Kraavi õpikus „**Nüüdiskirjandus**“ (Avita 2018, kättesaadav ainult digiõpikuna keskkonnast opiq.ee).

Lisaks tekstidele ja katkenditele erinevatest ilukirjandusteostest sisaldab õppematerjal mitmeid ülesandeid, millest enamik on interaktiivsed. Õpikus iseloomustatakse üldjoontes seda, milline on nüüdisaegne kirjandus: kuidas tänapäeva ühiskond kirjandust mõjutab ja kuidas kirjandus muutuvat maailma käsitleb? Nüüdiskirjandusega seoses on kirjeldatud erinevate kirjandusvormide ühendamist ja erinevate piiride hägustumist. Õpik jaguneb neljaks osaks: esimene peatükk tegeleb nüüdisaja ja kirjanduse vaheliste seostega, teine peatükk käsitleb mineviku mõtestamist (sh ajaloo- ja traumakirjandust), kolmas osa keskendub suhetele keskkonnaga (selle osa alla kuulub ka alapeatükk „Transgressioon“) ning neljas peatükk tegeleb identiteedi küsimustega (nt sugu ja tehnoloogiat puudutavad teemad).

Veebiõpiku alapeatükis „Transgressioon“ on transgressiivset kirjandust defineeritud järgmiselt:

„Elulähedust püüdlev kirjandus kritiseerib ühiskondlikke norme ja on nendega sageli vastuolus. 20. sajandi viimastest kümnenditest saadik on selle kõrval esile kerkinud suundumus, mis trotsib ja seab ühiskondlik-kultuurilisi tabusid kahtluse alla veelgi jõulisemalt. Käsitletakse teemasid ja kasutatakse kunstivõtteid, mis mõjuvad ühiskondlike ootuste ja normide taustal häirivalt ja skandaalselt. Sellist kirjandust nimetatakse transgressiivseks, st üleastuvaks, kordarikkuvaks.“ (Kraavi 2018).

Loetletud on mitmeid tabuteemasid, mida transgressiivse kirjandusžanri võtmes traditsiooniliselt käsitletakse:

„Paljud sellised teemad on seotud kehaga, iseäranis keha intiimsete funktsioonide või vigastustega, mille kujutamist peetakse sageli piinlikuks või jubeaks. Näiteks seksuaalaktidest, kehaeritistest, haigusilmingutest, vägivallategudest, narkootikumitarbimisest ja laipadest räägitakse avalikkuses ning enamasti ka eraelus vähe, vaoshoitult ja kaude. Samasugused piirid kehtivad hulga psühholoogiliste, eetiliste ja sotsiaalsete nähtuste puhul. Näiteks vaimuhaigustest, moraalistest puudustest (julmus, reetlikkus, äärmuslik egoism või materialism vms) või kuritegudest rääkimine on inimestele enamasti ebamugav.“ (Kraavi 2018).

Kirjeldatud on seda, kuidas transgressiivne kirjandus võib koomiliselt või parodeerivalt käsitleda ühiskonnas pühaks peetud nähtusi, nagu religioon või rahvuslik ideoloogia. Alapeatükis on ühe näitena välja toodud Maarja Kangro dokumentaalromaan „Klaaslaps“ (2016), milles on kujutatud kehalisuse teemasid, täpsemalt aborti. Kangro romaanist on õpikusse võetud ka pikem tekstikatkend. Samuti on juttu transgressiivse kirjanduse loomisega kaasnevatest võimalikest tagajärgedest. Näitena

on välja toodud Kaur Kenderi kohtuasi seoses tema teosega „Untitled 12“ (2014). Selgitatud on sedagi, kuidas transgressioon võib tekitada avalikku pahameelt või siis õigusnormidega vastuollu minna. Transgressiivseid teemasid on samuti käsitletud alapeatükis „Keha ja sugu“, kus on kirjeldatud erinevaid kehalisi kogemusi. Keskse näitena on välja toodud Eliis Grigori noorsooromaan „Teibitud suu. Tüdruk, kes lõpetas söömise“ (2017), mis kirjeldab söömishäirete teemat. Samuti on selles peatükis puudutatud naiseks olemise probleeme ja isegi vaimuhaiguse teemat. Viimase näiteks on toodud Inga Gaile teos „Klaas“ (2016), milles on juttu psühhiaatriakliinikusse ravile sattunud noorest naisest. Seoses elulähedusega on õpikus käsitletud Peeter Sauteri loomingut: nimetatud on mitmeid tema teoseid, teiste hulgas „Ära jäta mind rahule“ (2013). Õpikus on käsitletud ka luuletaja fs'i loomingut ning toodud näiteid tema luulekogust „2004“.

Kõige mahukamalt ja kõige põhjalikumalt on transgressiivset kirjandust lahatud Jan Kausi õpikus „**Uuem kirjandus**“ (2015). Õpik algab postmodernismi, punkkirjandust ja üleüldist muutuva ühiskonna subkultuursust kirjeldavate peatükkidega. Kuna mitmed postmodernistliku kirjanduse tunnused (nt fragmentaarsus või intertekstuaalsus) on transgressiivsele kirjandusele omased, siis seega on võimalik postmodernismi käsitlevate peatükkide raames ka transgressiivsusest rääkida. Õpikus on käsitletud mitmeid transgressiivse hoiaku poolest tuntud autoreid. Peatükis „Kirjanduse kõnelev keel“ on juttu Peeter Sauterist ja fs'ist (Kaus 2015: 20–22). Mõlema autori loomingut on üsna põhjalikult analüüsitud eelkõige keele ja stiili vaatenurkadest. Sauteri loomingu näited pärinevad romaanist „Indigo“ ja novellist „Kõhuvalu“, fs'i puhul on analüüsitud tema luulekogu „2004“. Õpiku lõpus on eraldi allosana, justkui väikese lugemikuna, esitatud valik terviklikke ilukirjandustekse (Kaus 2015: 118–170). Nende terviklike tekstide hulgast võib leida Sauteri „Kõhuvalu“, milles on graafiliselt ja detailselt kirjeldatud sünnitamist, ning fs'i luuletuse „*kui inimene sureb“, milles on kujutatud suremise protsessi.

Omaeluloolist kirjandust käsitlevas peatükis on juttu Mihkel Rauast ja tema teosest „Musta pori näkku“ (Kaus 2015: 23–24). Peatükis „Kirjandus massikultuuri vastas I“ on kirjeldatud Michel Houellebecqi ja tema teost „Elementaarosaksed“, mis seostub transgressiooniga, kuna sisaldab muuhulgas tarbimismentaliteedi kriitikat ja seksuaalsuse kujutamist (Kaus 2015: 35–37). Õpiku lõpuosast võib lugeda Houellebecqi romaanist katkendit, milles on üsna avameelselt kirjeldatud tegelaste seksuaalsust (Kaus

2015: 147–148). Õpikus on lisaks käsitletud teisi transgressiivseid teemasid, näiteks on kirjeldatud Timur Vermese romaani „Ta tuli tagasi“, milles on jutu natsismist (Kaus 2015: 39), ning tutvustatud, seda ka tekstikatkendi näitel, Lionel Shriveri romaani „Me peame rääkima Kevinist“, milles kujutatakse jõhkrat koolivägivalda (Kaus 2015: 39, 45–47). Õpikust võib leida lühitutvustuse ja tekstikatkendi Patrick Süskindi teosest „Parfüüm. Ühe mõrvari lugu“, milles on kujutatud ühe sarimõrvari tegusid (Kaus 2015: 86, 160–162). Ajalookirjandust käsitledes on juttu Sofi Oksaneni romaanist „Puhastus“, milles on samuti kujutatud mitmeid tabuteemasid (Kaus 2015: 105–107). Lühidalt on kirjeldatud Stieg Larssoni krimiromaan „Lohetätoveeringuga tüdruk“, milles leidub naistevastast vägivalda ning üleüldist ühiskonnakriitikat (Kaus 2015: 110–111).

Õpikus on transgressiivset kirjandust kui omalaadset žanrit ka pikemalt kirjeldatud. Arutledes transgressiivse kirjanduse mõiste üle, on autor kirjutanud:

„Inglise keeles on kasutusel termin *transgressive literature*, mille kohta kasutan siin terminit *transgressiivne kirjandus*. Selle terminiga võib tekkida segadusi, kuna sõna *transgressioon* kuulub eesti keeles üldiselt ainult geoloogia valdkonda. Inglise keeles on sellel verbil aga teine tähendus: *transgressive* tõlgituna eesti keelde tähendab *patustama* ja *üle astuma*. Termin *transgressiivne kirjandus* viitab tänapäevasele proosakirjandusele, mis on otseses seoses moodsa lääne ühiskonna vaimuseisuga, individualistliku elulaadi ja materialistliku ellusuhtumisega. Selles kirjanduses viiakse äärmusesse üks kindel kujutamiseviis, mis tõukub modernistliku maailmavaate pinnalt. Transgressiivne kirjandus arendab edasi eksistentsialismi küsimusi ja biitkirjanduse ideaale, keerates neile ühtlasi mitu vinti peale.“ (Kaus 2015: 58).

Kaus on samas peatükis kirjeldanud tüüpilist transgressiivset tegelast, keda tema hinnangul „iseloomustab ennekõike sotsiopaadne hoiak, suutmatus oma tunde kontrollida, äärmuslik nihilism, egoism ja / või materialism“. Veel lisab õpiku autor, et transgressiivne kangeline on „kõige puhtakujulisem antikangelane“, ja toob välja, et sellisele tegelasele on omase binaarse vastanduse ehk sisimise ja välise „mina“ kokkusobimatus (Kaus 2015: 59).

Kõikide teiste õpikutega võrreldes on eripärane see, et Kaus pühendab transgressiivsele kirjandusele kogunisti kaks peatükki: esimene neist käsitleb välismaist transgressiivset kirjandust, teine eestimaist. Välismaise näiteks on valitud Bret Easton Ellise romaan „Ameerika psühhopaat“, eesti kirjandusele keskenduv transgressiivse kirjanduse peatükis on vaatluse all Kaur Kenderi teos „Iseseisvuspäev“ (Kaus 2015: 58–61). Neist viimases peatükis on õpilastele tutvustatud mõiste „transgressiivse kirjandus“

võimalike sünonüüme, milleks on „kolekirjandus“ või „tume realism“ (Kaus 2015: 61). Kenderi loomingut on võrreldud Quentin Tarantino filmidega ja Sass Henno teosega „Mina olin siin“ (Kaus 2015: 61–62). Peatüki lõpus on palutud õpilastel rühmatööna analüüsida transgressiivse kirjanduse autoreid (peamiselt Kaur Kenderi näitel) kui teadlikult kujundatud imagoga kirjanikke, kes on ühtlasi ka tugevad turundajad (Kaus 2015: 63). Transgressiivset kirjandust on õpikus veelkord seostatud filmikunstiga, kui on kirjeldatud Chuck Palahniuki teost „Kakluskubi“ ja selle samanimelist ekraniseeringut. Kaus väidab, et „selles ekraniseeringus visualiseeritakse õnnestunult Palahniuki transgressiivse teose sotsiaalne iroonia“ ja et „teos on kahtlemata nutikas kriitika tarbimisühiskonna aadressil“ (Kaus 2015: 70).

Õpikus on lisaks juttu nüüdisluulest. Õpilastele on lühidalt tutvustatud Jürgen Rooste ja Kivisildniku loomingut (Kaus 2015: 74–75). Jan Kausi õpiku lõpus on toodud 18 lehekülge pikk ajatelg pealkirjaga „Kirjandus arvudes“, millele on paigutatud olulisemad teosed ja autorid aastast 1900 kuni aastani 2013 (Kaus 2015: 172–189). Ajateljel on olemas õpikus käsitletud transgressiivsete autorite (sh Sauteri, Kenderi ja Rooste) sünniajad ning olulisimate teoste ilmumisajad. Õpik lõppeb sõnaseletustega, mille hulgast võib leida mõiste „tume realism“ (Kaus 2015: 192), mida võib pidada üheks transgressiivse kirjanduse sünonüümiks.

3.7. Valikkursuse „Kirjandus ja ühiskond“ õppematerjalid

Üks transgressiivse kirjanduse tunnustest on ühiskonnakriitilisus. See võib kujutada erinevaid sotsiaalseid klasse, rasse, ideoloogiaid või üleüldiseid tänapäevase ühiskonna suundumusi, näiteks tarbimiskultuuri. Seega on võimalik mitmeid transgressiivseid kirjandusteoseid käsitleda gümnaasiumi valikkursusel „Kirjandus ja ühiskond“. Sellel kursusel võib õppematerjalidena kasutada näiteks Meelis Lainvoo õpikut „**Kirjutatud maailmad**“ (2016) või Jan Kausi õpikut „**Kirjandus ja ühiskond**“ (2017). Meelis Lainvoo õpikus on küll käsitletud erinevaid kirjanduse ja ühiskonna suhteid, kuid seda pole tehtud transgressiivsetele teostele toetudes. Õpikus „Kirjandus ja ühiskond“ on transgressiivseid teoseid aga üsna palju käsitletud, kuigi neid ei ole transgressiivseteks nimetatud. Näiteks peatükis 5 „Kirjanik *versus* riik“ on käsitletud Johnny B. Isotamme ning ära on trükitud tema luuletus „Sa vana haisev peldik“ (Kaus 2017: 21–24). Peatükis 7 „Kirjanik riigi varjust väljas“ on lühidalt kirjutatud Sofi Oksanenist ning tema loomingule iseloomulikest joontest (Kaus 2017: 29–32). Peatükis 14 „Üksindus

kui õudus“ on käsitletud teost „Lui Vutoon“ ning selle autorit Armin Kõomäge (Kaus 2017: 52–54). Peatükis 17 „Kuidas portreerida võimu?“ on lühidalt kirjutatud Bret Easton Ellise ja tema teosest „Ameerika psühhopaat“ (Kaus 2017: 64–66). Peatükis 20 „Sotsiaalsed institutsioonid: perekond“ on käsitletud prantsuse kirjanikku Michel Houellebecqi ja tema teost „Elementaarosakesed“, mis käsitleb muuhulgas seksuaalse vabanemise ja tarbimiskultuuri teemasid (Kaus 2017: 74). Õpiku lõpus olevas mõisteregistris ei ole siiski selgitatud sellist mõistet nagu „transgressiivne kirjandus“ (või „hälbekirjandus“, „kolekirjandus“ vms).

3.8. Gümnaasiumi kirjanduskursuste lisamaterjalid

Üldiselt valitakse transgressiivseid tekste õppematerjalidesse väga harva. Anne Nahkuri koostatud maailmakirjanduse lugemikus „**Antiigist postmodernismini. Gümnaasiumi lugemik**“ (2009) ei ole ühtegi transgressiivset teksti. Kuigi lugemikus on erinevaid postmodernismi kuuluvaid tekste, ei ole neis näha tabuteemade käsitlemist või muid transgressioone. Tekstide valiku põhimõtteid on Nahkur selgitanud järgmiselt:

„Maailmakirjanduse varamu on oma rikkuses ammendamatu. Mõistagi ei suuda see raamat tuua lugejani osagi sellest imelisest maailmast. /---/ Tekstivalik on lähtunud gümnaasiumi kirjanduse õppekavast ja maailmakirjanduse tõlgete olemasolust. Materjali kokkupanekul on silmas peetud, et valitud luuletused, proosa- ja draamatekstdid laiendaksid võimaluste piires maailmakirjanduse õpikuis käsitletud tekste. /---/ Lisalugemise tekstide või nende katkendite valimisel on arvestatud, et ilukirjandusliku väärtuse kõrval avardaks tekstivalik üldist maailmamõistmist, mille läbi on ka iseendast ja oma ümbritsevast kergem aru saada.“ (Nahkur 2009: 15).

Kuna Nahkuri poolt koostatud maailmakirjanduse õpikutes ja töövihikutes ei ole käsitletud transgressiivset kirjandust ning ta lähtus lugemiku koostamisel enda eelnevalt loodud materjalidest, siis ei ole lugemikku kaasatud transgressiivseid tekstinäiteid. Samas on autor tekstivalikut põhjendades nentunud, et tekstivalik võiks avardada üldist maailmamõistmist. Transgressiivsed tekstid oleksid selle eesmärgi saavutamise juures kindlasti suureks abiks olnud. Lisaks on maailmakirjanduses väga olulisi transgressiivseid teoseid ja autoreid, kelle lugemikust välja jätmine on selle õppematerjali üheks nõrkuseks. Lugemikus oleks võinud olla vähemalt üks tekstikatkend näiteks Bret Easton Ellise, Charles Bukowski või Chuck Palahniuku loomingust, kuna see oleks suurel määral rikastanud õpilaste maailmapilti.

Alli Lunteri poolt koostatud ja erinevate žanrite järgi jaotatud lugemikulaadne tekstide kogumik „**Sõna loob. Õpi kirjanikelt**“ (2018), ei sisalda transgressiivseid tekstikatkendeid. Lunteri loodud kogumikus „**„Gilgamešist“ „Puhastuseni“**“. Gümnaasiumi kirjanduskonspektid“ (2011) ei ole otseselt transgressiivsusest juttu, kuid selles on olemas konspektid paarist teosest, mida võib siiski transgressiivseteks pidada. Näiteks on käsitletud Peeter Sauteri teost „Indigo“ ja Sofi Oksaneneni romaani „Puhastus“ (Lunter 2018: 212, 243). „Indigot“ on selles õppematerjalis nimetatud „olmekirjanduseks“ ja muuhulgas kirjeldatud järgmiselt: „Teos on pihtimuslik, igapäevast linnatänavu elu fragmentides registreeriv reaalsus. Ühtset süžeeiliini on raske määratleda, tekst kannab sama hajutatuse märki nagu minategelase igapäevane liikumistrajektor või tema enda fragmentaalsus.“ (Lunter 2018: 212).

Erinevate autorite kollektiivi poolt koostatud raamat „**XX sajandi kirjanikke**“ (2004) on lisamaterjaliks mõeldud arvatavasti eelkõige kursuse „20. sajandi kirjandus“ jaoks. Raamatus on põhjalikumalt kirjeldatud erinevaid 20. sajandi kirjanikke ning nende loomingut. Käsitletud on näiteks selliseid autoreid nagu Woolf, Hesse, Hemingway ja Camus. Ühtegi traditsiooniliselt transgressiivseks autoriks peetud kirjanikku selles kogumikus kirjeldatud ei ole. Samuti ei kirjeldata transgressiivset žanrit otseselt, kuid teose viimases ehk postmodernismi tunnustele keskenduvast peatükist on välja toodud mitmeid uuema kirjanduse tunnuseid, mis enamasti ka transgressiivset kirjandust iseloomustavad (nt subkultuursus, erotism, eksperimentaalsus ja nihilism) (Järvela jt 2004: 185–194).

Ka teistes gümnaasiumi lisamaterjalides pole transgressiivset kirjandust kirjeldatud. Edward Kessi ja Piret Järvela õppematerjalis „**Kirjanduse mõistevaramu. Gümnaasiumi lisamaterjal**“ (2012), milles on toodud kõigi gümnaasiumi kohustuslike ja valikuliste kirjanduskursuste põhimõisted, ei ole kirjas ei mõistet „transgressiivne kirjandus“ ega ühtegi selle sünonüümi (nagu kolekirjandus, hälbekirjandus või tume realism). Märt Hennoste poolt loodud õppematerjalist „**Väike kirjanduse leksikon. Õpilase abimees**“ (2008) ei ole samuti võimalik leida ei mõistet „transgressiivne kirjandus“ ega ühtegi selle sünonüümina käibel olevat mõistet.

3.9. Õppematerjalide analüüsi järeldused

Õppematerjalide analüüs hõlmas 30 erinevat allikat, nende seas peamiselt õpikuid, kuid ka töövihikuid ja -raamatuid, teksti- ja mõistekogumikke. Analüüsist selgus, et

transgressiivsust puudutavat teooriat ja mõistet „transgressiivne kirjandus“ on käsitletud kõigist analüüsitud õpikutest vaid kahes: Jan Kausi „Uemas kirjanduses“ (Maurus, 2015) ja Janek Kraavi „Nüüdiskirjanduses“ (Avita, 2018). Transgressiivse hoiakuga autoreid ja teoseid on kirjeldatud küll mitmetes õppematerjalides, kuid neis ei ole kasutatud mõistet „transgressiivne kirjandus“ ega ühtegi selle sünonüümi. Samuti ei ole seesugust kirjandust eraldi žanrina eristatud. Kui tutvustati autoreid, kelle loomingule on iseloomulik transgressiivne kalduvus või hoiak, siis olid õppematerjalidesse valitud tekstinäited enamasti mittetransgressiivsed.

Analüüsist selgus, et transgressiivse kirjanduse temaatika on koondunud peamiselt kursuse „Uem kirjandus“ õppematerjalidesse, mis on ootuspärane, sest transgressiivsus on suuresti nüüdiskirjanduse nähtus. Transgressiivse kirjanduse oskuslikku ja sihipärast õpetamist võib leida vaid viimase viie aasta jooksul avaldatud õpikutest, eelkõige Jan Kausi õpikust „Uem kirjandus“ (2015) ja Janek Kraavi digiõpikust „Nüüdiskirjandus“ (2018). Varasemad selle sajandi uuema kirjanduse õppematerjalid ei pööra transgressiivse kirjandusžanri õpetamisele tähelepanu.

Transgressiivse kirjanduse teemasid võib õpetaja soovi korral käsitleda ka teiste kirjanduskursuste raames, nagu „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“, „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“, „20. sajandi kirjandus“ ja „Kirjandus ja ühiskond“. Selleks paraku puuduvad toetavad õppematerjalid või on neid hetkel nimetatud kursuste tarbeks äärmiselt vähe, mistõttu õpetaja peab huvi korral need ise koostama.

Põhjus, miks transgressiivse kirjanduse temaatikat on käsitletud ainult kõige uuemates õppematerjalides, on ilmselt see, et selgepiirilisel eristatud žanrina vaadeldakse transgressiivsust alles selle sajandi kirjandusteaduses, mistõttu see tundub veel praegugi uus ja võõras. Transgressiivseid jooni võib leida ka varasemate ajastute maailma ja eesti kirjandusest, näiteks prantsuse kirjaniku Markii de Sade'i (1740–1814) loomingust või Eduard Vilde romaanist „Mahtra sõda“ (1902), kus on naturalistlikult kujutatud ihunuhtlust ja seksuaalseid tunde. Transgressiivne kirjandus on iseseisvaks žanriks kujunenud alles viimase paarikümne aasta jooksul, mistõttu metoodika selle žanri õpetamiseks koolides on alles kujunemas.

Teine põhjus, miks transgressiivse kirjandusega kooliõpikutes vähe tegeletakse, on ilmsesti seotud tabuteemadega, mida see žanr peamiselt käsitleb. Igal õpikuautoril on oma ootused ja eelistused, kindlasti ka erinev arusaam moraalist ja väärtustest. Seetõttu võivad mõned autorid oma õppematerjalides küll nimetada transgressiivse hoiakuga

kirjanikke, kuid vaikivad maha nende loominguga kaasneva transgressiooni. Ilmselt paljud tegevõpetajad peavad turvalisemaks vältida skandaalse kuulsusega või tabuteemadesse laskuvate kirjandusteoste käsitlemist. Kindlasti leidub õpilasi ja lapsevanemaid, kes eelistavad transgressiivset kirjandust vältida, kuigi põhjused võivad olla siis väga erinevad. Eeldatavasti ei soovi õpikukirjastused välja anda materjale, mis pälvivad avalikkuse negatiivse tähelepanu ja kõrbevad äriliselt.

Transgressiivse kirjanduse käsitlused nii teoreetilisest kui ka metoodilisest vaatenurgast on siiski vajalikud. Erinevad transgressioonid on iseloomulikud mitte ainult nüüdiskirjandusele, vaid tervele tänapäeva ühiskonnale. Transgressiivne kirjandus on jätkuvalt levinud eesti kirjandusmaastikul, näiteks Sauteri, Kenderi, Rooste, Kivisildniku, fs'i jt loomingus. Kui võtta õpilastelt võimalus asjatundlike juhendajate käe all ja heade õppematerjalide toel õppida tundma tänapäeva kirjanduse õnnestumisi ja vaieldavusi, siis oleks see täiesti vastuolus eesti gümnaasiumihariduse põhimõtete ja eesmärkidega, milleks on muuhulgas „noore ettevalmistamine toimimiseks loova, mitmekülgse, sotsiaalselt küpse, usaldusväärse ning oma eesmärged teadvustava ja saavutada oskava isiksusena“ ning „oma kultuuri kandja ja edendajana“ (GRÕK § 3.1). Selleks et kasvatada loovaid ja mitmekülgseid noori, kes suudaksid oma rahvuskultuuri edendada ja ühiskondlikke probleeme vaagida, on kindlasti vaja õpetada neid tundma transgressiivse kirjanduse temaatilist ja poeetilist haaret.

4. Kirjandusõpetajate seisukohad transgressiivse kirjanduse suhtes

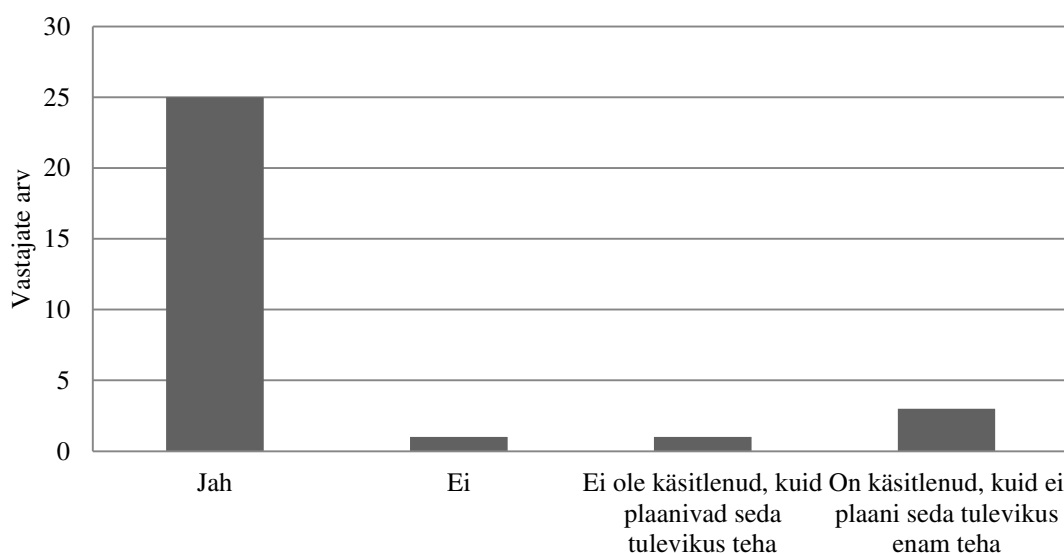
4.1. Küsimustiku koostamine ja küsitluse läbiviimine

Transgressiivne kirjandus võib oma teemavalikute tõttu kujundada vastandlikke hoiakuid ja arvamusi ning seda tüüpi kirjandus ei pruugi igale inimesele meeldida. Kirjandusõpetajad võivad sellesse suhtuda väga erinevalt – mõned õpetajad kaasavad selle kavandatavasse õppesisusse hea meelega, teised võivad seda žanrit pigem vältida. Selleks et tutvuda erinevate kirjandusõpetajate seisukohtadega, viidi siinse magistritöö raames gümnaasiumite kirjandusõpetajate seas läbi lühike anonüümne küsitlus. Küsimustik jõudis eesti keele ja kirjanduse õpetajateni maakondade aineühenduste listide kaudu, valim moodustus õpetajatest, kes olid huvitatud küsitluses osalemisest. Küsimustik oli elektrooniline, see koosnes valikvastustega küsimustest, kuid õpetajatel oli võimalus ka vabas vormis selgitusi lisada (vt Lisa 2. Küsimustik kirjandusõpetajatele).

Küsitlusega koguti infot selle kohta, kas, miks ja kuidas gümnaasiumiastme kirjandusõpetajad transgressiivset kirjandust oma tundides käsitlevad. Muuhulgas uuriti, milliste õppematerjalide abil seda teha võiks. Õppematerjale puudutava küsimuse all olid valikvastustena nimetatud need õpikud, milles on käsitletud transgressiivset žanrit või kaasatud tekstinäiteid transgressiivsetest teostest. Õpikuid, milles ei mainitud seda žanrit ega sellesse žanrisse kuuluvaid teoseid, ei lisatud küsimustiku valikvastuste hulka. Õpetajatelt küsiti, milliseid transgressiivseid teemasid võiks tundides käsitleda ning milliseid teoseid ja autoreid peaks õpilastele tutvustama. Valikvastuste loetelus olid peamiselt eesti autorid, kuna eesti kirjandus on siinse magistritöö fookuses, kuid autorite nimekirjas olid ka mõned välismaa kirjanikud. Küsimustikus loetletud autorid valiti selle põhjal, milline on olnud nende panus transgressiivsesse žanrisse, ning selle järgi, milliseid autoreid oli analüüsitud õppematerjalides või ainevaldkonna „Keel ja kirjandus“ õppesisus mainitud. Õpetajatel oli võimalus ka ise autoreid nimetada. Samuti said õpetajad transgressiivsele kirjandusele hinnanguid anda ning jagada kogemust, kas ja milliseid probleeme on neil olnud seoses selle žanri käsitlemisega kirjandustundides.

4.2. Küsitluse tulemuste analüüs

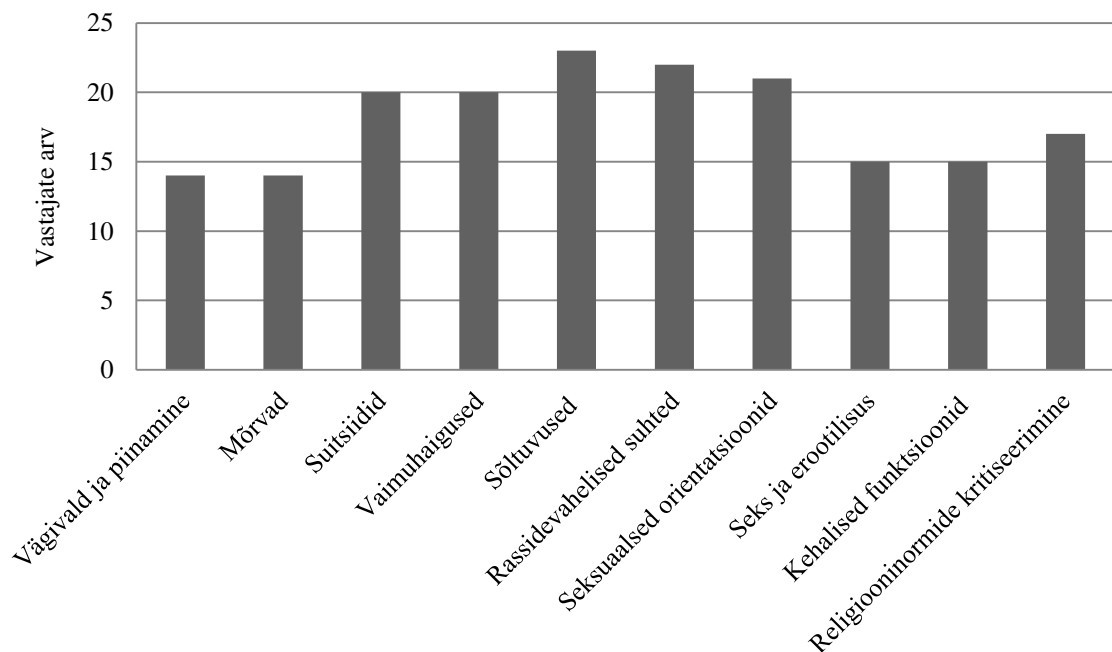
Küsimustiku täitsid 30 gümnaasiumiastme kirjandusõpetajat, kellest 19 väitsid, et käsitlevad transgressiivset žanrit oma kirjandustundides. 8 õpetajat nentisid, et sedalaadi kirjandus on nende tundides vähesel määral teemaks tulnud, ning üks õpetaja, kes ei olnud transgressiivset kirjandust varem õpetanud, vastas, et plaanib seda tulevikus siiski teha. Ainult üks õpetajatest väitis, et ei õpeta transgressiivset kirjandust. Kolm õpetajat aga vastasid, et on küll transgressiivseid teoseid tundides käsitlenud, kuid ei plaani seda tulevikus enam teha. Need vastajad ei täpsustanud, miks nad seda tulevikus enam teha ei soovi, kuid toetudes teistele küsitluse käigus kogutud andmetele, võivad põhjusteks olla kas õpetajate isiklikud eelistused või näiteks õpilaste, lapsevanemate või teiste õpetajate vastumeelsus.

Joonis 1. Transgressiivse kirjanduse käsitlemine tundides

Õpetajatelt uuriti, kuidas seostub nende arvates transgressiivse kirjanduse õpetamine gümnaasiumi õppekava ja kirjanduse ainekavadega. 50% vastanutest arvasid, et see haakub alusväärtuste käsitlemisega. 43,3% leidsid, et see aitab kujundada üldpädevusi ja 56,7%, et see seostub läbivate teemade käsitlemisega. 46,7% küsitletutest väitsid, et see haakub kirjanduse põhikursuste õppesisuga ning 36,7% leidsid, et see seostub kirjanduse valikkursuste sisuga. Õpetajad tõid veel välja ka, et transgressiivne kirjandus seostub üldiste päevakajaliste teemadega ja kaasaegse kirjandusega. Paljud vastanutest arvasid seega, et transgressiivse kirjandusega saab ühel või teisel moel täita kirjandushariduse eesmärgi.

Transgressiivset kirjandust saab õpetada kindlatest tabuteemadest lähtudes. Ka õpetajatelt uuriti, milliseid transgressiivsele kirjandusele omaseid tabuteemasid võiks kirjandustundides erinevate teoste näitel käsitleda. Enim vastajaid ehk 76,7% leidsid, et õpilastega oleks oluline käsitleda sõltuvuste (nt alkoholismi ja narkomaania) teemasid. 73,3% küsitletutest arvasid, et tundides võiks rääkida rassidest ja rassidevahelistest suhetest ja 70% leidsid, et kõne all võiksid olla erinevad seksuaalorientatsioonid. 66,7% õpetajatest väitsid, et teemaks võiksid olla suitsiidid ja vaimuhaigused. 56,7% arvasid, et transgressiivse kirjanduse toel võiks arutleda religiooninormide eiramise või religioonide kritiseerimise üle. Seksi ja erootilisuse, ka erinevate kehaliste funktsioonide (sh menstruatsioon, sünnitamine, söömishäired) teemad sobivad kirjandustundidesse 50% vastanute arvates, vägivalla, piinamise ja mõrvade teemad aga 46,7% hinnangul.

Joonis 2. Kirjandustundides käsitletavad tabuteemad

Õpetajad kirjutasid kommentaariks, et „igasuguseid teemasid võib käsitleda, kui õpetaja teab, miks ja kuidas ta seda teeb ja mida soovib saavutada“ ning et selliste teemade puhul peab kindlasti olema aega selgitusteks ja aruteluks. Loetletud tabuteemad tulevad õpetajate arvates kirjandustundides ka väljaspool transgressiivseid teoseid jutuks, näiteks postmodernismist või mõnede kirjanike, nagu Oscar Wilde'i, elulugudest rääkides. Üks õpetajatest nentis ka, et ei käsitle ühtegi loetletud

tabuteemadest eraldi, vaid võtab neid vahel lihtsalt jutuks ja laseb õpilastel arvamust avaldada.

Transgressiivset kirjandust on nimetatud mitmeti ning õpilastega on võimalik sellest žanrist rääkides kasutada erinevaid mõisteid. Küsitluse tulemuste järgi on 26,7% õpetajatest eelistanud mõistet „transgressiivne kirjandus“, 20% „hälbekirjandus“, 36,7% „kolekirjandus“ ja 16,7% „tume realism“. 43,3% vastanutest väitsid aga, et ei ole kasutanud ühtegi neist mõistetest, millest võib järeldada, et nad kas ei ole transgressiivset kirjandust oma tundides õpetanud või nad on käsitlenud transgressiivseid teoseid žanriteooriale põhjalikumalt keskendumata. Üks õpetajatest tõi välja, et loetelus olevaid mõisteid ei saa täpseteks sünonüümideks pidada. Neil mõistetel võib tõepoolest olla erinevaid tähendusvarjundeid ning mõned neist võivad sobida kirjeldama vaid mingit osa transgressiivsetest teostest, kuid mitte seda žanrit tervikuna. Näiteks mõistet „hälbekirjandus“ ei ole kohane kasutada rasse ja rassidevahelisi suhteid kirjeldavate teoste puhul, kuna erinevaid rasse ei ole sobilik pidada hälveteks.

Küsitluse tulemuste põhjal võib väita, et kirjandusõpetajad on oma tundides teemaks võtnud mitmeid transgressiivseid teoseid ja nende autoreid. 60% vastanutest on käsitlenud Mihkel Raua loomingut (nt „Musta pori näkku“), 56,7% Armin Kõomäe (nt „Lui Vutoon“) ning Kaur Kenderi tekste (nt „Iseseisvuspäev“), 53,3% Peeter Sauteri romaane ja novelle (nt „Kõhuvalu“ ja „Indigo“) ning Jürgen Rooste luulet ja lühiproosat (nt „Pornofilm ja pudel viina“), 46,7% Maarja Kangro teost „Klaaslaps“, 26,7% fs'i luulet (nt luulekogu „Alasti ja elus“) ning Chuck Palahniuk romaani „Kakluskubi“, 23,3% Kivisildniku luulet (nt „Sumo“) ning Bret Easton Ellise romaani „Ameerika psühhopaat“, 16,7% Charles Bukowski teoseid (nt „Postkontor“), 13,3% Ivar Silla loomingut (nt „Tantsiv linn“) ja Kerttu Rakke teoseid (nt „Häbi“) ning 6,7% Margit Lõhmuse lühiproosat (nt „Sterne“). Toomas Vindi, Mihkel Samarüüti, Chaneldiori ja Caspar Treesi teoseid on oma tundides kasutanud 3,3% vastanutest. 20% õpetajatest väitsid ka, et on oma tundides rääkinud loetelus toodud autoritest, kuid nende loomingust seast valinud pigem mittetransgressiivseid tekstinäiteid. Ainult üks õpetajatest vastas, et ei ole käsitlenud ühtegi transgressiivset autorit ega teost, ja teine küsitlusest väitis, et on oma tundides transgressiivsetele teostele vaid viidanud ning jätnud õpilaste otsuseks, kas nad soovivad neid teoseid lugeda.

Mõned õpetajad lisasid teoste loetellu juurde oma näiteid (sealhulgas Lionel Shriveri „Me peame rääkima Kevinist“, Jean Genet' „Toatüdrukud“, Anthony Burgessi „Kella-

värgiga apelsin“). Üks õpetajatest vastas, et on 12. klassi kirjandustunnis õppe-materjalina kasutanud Kaur Kenderi teose „Untitled 12“ kriitikat, milles oli ka lühike lõik teosest. Õpetajad on välja toonud selle, et mitmetes mittetransgressiivsetes teostes, mida nad oma tundides käsitlevad, on nende hinnangul transgressiivseid elemente (nt William Faulkneri „Hälinas ja raevus“ olev rassistliku ja šovinistliku tegelase sise-monoloog, Marie Underi Siuru-aegsed sonetid ja Eduard Vilde teosed). Näiteks kirjutas üks õpetajatest transgressiivse žanri õpetamise kohta järgmist:

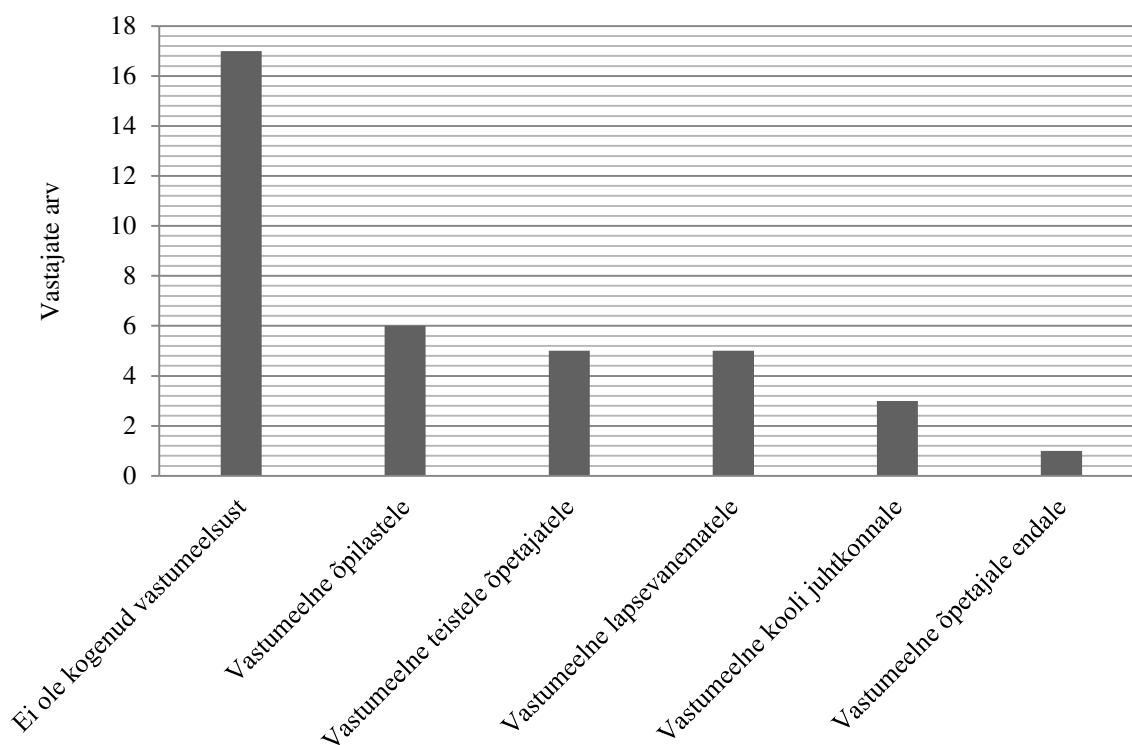
„Selle käsitlemine on vältimatu, ka tavapärasel klassikalises lektüüris on piiripealseid teoseid (Hesse, Tuglas, Gailit jt). Nii kirjanduses kui elus kogeb inimene tundeid, millega toimetulekuks on vaja eelteadmisi. Mis elus, peaks olema adekvaatselt loetav ja tajutav ka kunstis, muidu kasvabki publik, kes teatris iga rumala sõna peale itsitab.“

Küsitluses uuriti, kas õpetajad piirduvad oma tundides vaid näidisautorite ja -teoste käsitlemisega või õpetavad ka transgressiivset žanrit puudutavat teooriat (nt žanri definitsiooni, tunnuseid). 50% küsitletutest väitsid, et kaasavad oma tundide õppes- sisusse ainult näiteteoseid ja -autoreid. 30% vastasid, et käsitlevad nii žanriteooriat kui ka teosed, kuid samas 10% ei õpeta kumbagi. Kaks õpetajat nentisid, et lähenevad transgressiivse kirjanduse õpetamisele vaid žanriteoreetiliselt ja näiteteoseid kõrvale jättes. Üks õpetajatest lisas, et selgitab ainult selle žanri mõistet. See, kas õpetada transgressiivset kirjandust kindlatele kirjandusteostele toetudes, jääb iga õpetaja enda otsuseks, kuid kahtlemata on ilukirjandustekste traditsiooniliselt kirjandushariduses väärtuslikeks õppematerjalideks peetud ja transgressiivset kirjandust õpetades võiks neid siiski kaasta.

Kolmandas peatükis läbiviidud õppematerjalide analüüsist selgus, et transgressiivset kirjandust leiab üsna vähestest õpikuteist. Seetõttu oli küsitluse üks eesmärk välja selgitada, milliseid õppematerjale transgressiivset kirjandust õpetades kasutatakse. 43,3% õpetajatest väitsid, et kasutavad teiste autorite koostatud õppematerjale (nt õpikuid) ja 40%, et eelistavad enda loodud materjale (nt töölehed). 16,7% ei kasuta õpetamiseks kirjalikke materjale. 10% õpetajatest ei kasuta aga mingisuguseid materjale, kuna ei õpeta üldse transgressiivset kirjandust. Kolm õpetajat vastasid, et õpetavad muude materjalide toel, näiteks Janek Kraavi kirjandusteaduslike artiklite või internetist leitud allikate abil. Nendest õpetajatest, kes kasutavad teiste autorite loodud materjale, eelistavad 66,7% Jan Kausi õpikut „Uuem kirjandus“, 33,3% Monika Undo õpikut „Nüüdiskirjanduse kurvid ja ristmikud“ ja 6,7% Janek Kraavi e-õpikut „Nüüdis-

kirjandus“. Õppematerjalide analüüs näitas, et „Uuema kirjanduse“ õpikus on võrreldes teiste õppematerjalidega transgressiivset žanrit kõige pikemalt ja põhjalikumalt kirjeldatud, seega on selle õpiku toel õpetajatel ilmselt kõige lihtsam transgressiivset kirjandust õpetada.

Transgressiivse kirjanduse käsitlemine koolitundides võib mõnes inimeses tekitada vastumeelsust. Õpetajatelt uuriti, kas nad on seoses transgressiivse kirjanduse õpetamisega tundnud mingisugust pahameelt või vastumeelsust (nt õpilastelt, lapsevanematelt, teistelt õpetajatelt või kooli juhtkonnalt). Suurem osa vastanutest ehk 56,7% väitsid, et ei ole kogenud olukorda, kus transgressiivse kirjanduse käsitlemine kellelegi vastumeelne oleks. Üsna paljud õpetajad leidsid siiski, et mingisugune vastumeelsus selle žanri õpetamise või õppimise vastu on ikkagi olemas.

Joonis 3. Vastumeelsus transgressiivse kirjanduse tundides käsitlemise suhtes

20% vastanutest väitsid, et on transgressiivset kirjandust tundides käsitledes saanud negatiivset tagasisidet õpilastelt, 16,7% aga teistelt õpetajatelt või lapsevanematelt. Üks õpetajatest vastas, et transgressiivse kirjanduse õpetamine on talle endale vastumeelne ning seetõttu ei ole ta seda oma tundides käsitleanud. 10% vastanutest on tundnud ka, et

transgressiivse kirjanduse õpetamine on vastumeelne olnud nende kooli juhtkonnale ning kaks õpetajat väitsid, et neil on isegi keelatud või soovitatud mõnda teost mitte oma tundides käsitleda, kuid nad ei täpsustanud, milliseid teoseid. 33,3% õpetajatest vastasid, et nad on kogenud olukorda, kus nad pole ise soovinud mõnda raamatut oma tundides käsitleda, kuna teos on sisaldanud tabuteemasid. Näidetena töid õpetajad välja järgmised teosed: Kaur Kenderi „Untitled 12“, Peeter Sauteri „Indigo“, Jay Asheri „13 põhjust“, Bret Easton Ellise „Ameerika psühhopaat“ ja Anthony Burgessi „Kellavärgiga apelsin“. See, millised teosed õpetajatele vastumeelsed on, sõltub kindlasti eelkõige subjektiivsetest eelistustest.

Küsitluses uuriti õpetajatelt ka, milliste põhjuste tõttu võivad nende arvates mõned kirjandusõpetajad vältida transgressiivse kirjanduse käsitlemist. 83,3% vastanutest leidsid, et õpetajad lähtuvad õppesisu valimisel isiklikest eelistustest ja neile ei pruugi transgressiivne kirjandus meeldida. 53,3% uskusid aga, et õpetajatel ei pruugi olla piisavalt või asjakohaseid õppematerjale. Mõnede vastajate hinnangul ei õpetata transgressiivset kirjandust aga hoopis õpetajate enda puudujääkide tõttu. Nimelt leidsid 46,7% vastanutest, et igal õpetajal ei pruugi olla piisavalt teadmisi transgressiivse kirjanduse kohta, ning 43,3% usuvad, et õpetajad ei tea lihtsalt, kuidas seda õpetada. 43,3% küsitletutest arvasid, et mõned õpetajad ei käsitle transgressiivset kirjandust seetõttu, et kardavad õpilaste või lapsevanemate pahameelt, ning 26,7% leidsid, et õpetajad võivad karta kolleegide vastumeelsust. Kaks õpetajat pidasid transgressiivse kirjanduse tagaplaanile jätmise põhjuseks kirjandustundide väikest arvu ja sellest lähtuvat ajapuudust. Hoolimata põhjustest oleks siiski mõistlik transgressiivset kirjandust käsitleda, kuna see seostub kirjanduse õppesisuga ja aitab saavutada kasvatuslikke eesmärke. Iga õpetaja kohustuseks on enda poolt õpetatavas aines pädev olla ning seega on oluline, et need kirjandusõpetajad, kellel puuduvad piisavad teadmised või oskused transgressiivse kirjanduse õpetamiseks, end erialaselt täiendaksid ja oma silmaringi avardaksid.

Õpetajatel on seoses transgressiivse kirjanduse käsitlemisega mitmesuguseid seisukohti. On õpetajaid, kes ei soosi seesuguse kirjanduse õpetamist. Näiteks väitis üks vastajatest järgmist:

„Ma ei poolda teoseid, mis on kirjutatud lihtsalt šokiväärtuse pärast ja kus moraalne sõnum jääb tagaplaanile, need võivad väga noortele inimestele halvasti mõjuda. Kõiki teemasid võib kirjanduses käsitleda, küsimus pole, millest kirjutada, vaid selles, kuidas seda tehakse. Ise

püüan õpilastele lugeda anda ainult teoseid, mille sõnum on minu meelest moraalne, muud lugegu juba ise oma äranägemise järgi.“

Transgressiivset kirjandust on lihtne valesti mõista ja ebamoraalseks pidada, kuid kui seda tasakaalustatult käsitleda, siis ilmneb selle potentsiaal väärtuskasvatuse õppevahendina. Moraalipiiride ületamise juhtumeid vaadeldes juhitakse ju samas tähelepanu nende piiride olemasolule. Teine õpetaja nentis:

„Tõsiseid ja süngeid teoseid peab minu meelest käsitlema küll („Tõde ja õigus“ jm), peaasi, et need on hästi kirjutatud. Transgressiivne kirjandus seda sageli ei ole. Osa tekstidest pole eakohased, osa on õõva tekitavad. Kirjanduses on nii palju suurepäraseid teoseid, mis aitavad väärtusi kujundada. Tunde on nii vähe, pole isegi mõtet pead vaevata, miks ei käsitle. Hea, kui jõuab ühe või teise teose päevakajaliseks kerkimisega sellest juttu teha.“

See, kas transgressiivne stiil näib kellelegi hea või nauditav, on kindlasti subjektiivne, kuid ka sellel žanril on ilukirjanduslik väärtus ning seda võiks õppesisusse kaasata. Paljud transgressiivsed tekstid kuuluvad kas luule või lühiproosa hulka ning neid on võimalik õpilastega isegi suure ajapuuduse korral mingil määral käsitleda.

Transgressiivset kirjandust õpetades peaks iga õpetaja lähtuma oma õpilastest. Kõik noored on erinevad ning teoste valimisel tuleks juhinduda õpetatava klassi eripäradest. Üks küsitletutest väitis:

„Arvan, et mingite teemade puhul pole gümnaasiumiõpilased füüsiliselt ega vaimselt valmis neid analüüsima ja mõistma. Samas, sõltuvalt klassist, selle tasemest võiks seda kirjandust puudutada või vähemalt anda aimu, mis see selline üldse on ning miks ja kuidas seda lugeda.“

Samas oleneb see, mida transgressiivseks peetakse, õpetaja enda seisukohtadest. Näiteks selgitasid paar õpetajat, et nende hinnangul pole tänapäeval enam ükski teema tabuline. Üks vastajatest kirjutas järgmist:

„Tabuteemasid pole enam ammu. Sünged teemad tulevad niigi Oidipusest Oksanenini. Need on ju elulised probleemid ja kirjanduse kaudu saavad õpilased teada sellest. Usun, et mida rohkem erinevaid maailmapilte noor lugeja kirjanduses kohtab, seda tolerantsem ja isemõtlevam inimene temast kujuneb.“

Mõned õpetajad ei pruugi seega transgressiivse kirjanduse ainestikku enam tabulisena tajudagi.

Nii mõnigi küsitletud õpetajatest väljendas seisukohta, et transgressiivsus on üks nüüdiskultuuri olulistest tunnustest, seda tüüpi tekstide vältimine kirjandustundides ei

oleks mõistlik. Näiteks leidis üks vastanutest, et „transgressiivse kirjandusega ei tohi üle pingutada, aga kuna see on osa meie tänapäeva maailmast, siis päris käsitlemata ei saa ka jätta“ ja teine, et „kuna kirjandus on elu peegeldus, siis miks mitte ka tumedamaid ja ebameeldivaid teemasid jutuks võtta“. Paar õpetajat lisasid, et sedalaadi kirjandust tuleks õpetada, kuna õppetöös võiks lähtuda kirjanduse mitmekesisuse põhimõttest. Üks küsitluteest rõhutas ka, et võimalikult erisuguste teoste käsitlemine aitab õpilastel „mõista, et maailm ja inimesed selle sees on mitmekesised“.

Mitmed vastajad nentisid, et „tabuteemade avamine aitab kujundada väärtushinnanguid“ ning et „tabuteemasid on kirjanduse kaudu lihtsam käsitleda ja üldse neist rääkida“. Üks õpetajatest arvas isegi, et „kirjandus on üldse parim viis selliste teemade käsitlemiseks, sest see annab veidi laiemat käsitlemisvõimalust, samas ka anonüümsust“. Õpetajad on rõhutanud kasu, mis tuleb transgressiivse kirjanduse õpetamisest. Kui õpetajatelt uuriti, miks peaks seesugust kirjandust õpetama, siis üks neist vastas järgmist:

„Sest elu pole lill ja õpilased puutuvad niikuinii kokku elu igasuguste külgedega. Miks siis mitte turvalises keskkonnas ja ennetavalt mingite teemade üle arutleda?“. Teised õpetajad lisasid ka, et „kolekirjandus võib ka hoiatav olla – õpib, millistest tüüpidest reaalelus hoiduda“ ja et transgressiivset kirjandust peaks käsitlema, sest „on õpilasi, kellel on ka igasugu muresid jne ja see võiks aidata neil näiteks rohkem end avada või abi otsida“.

Küsitluse käigus selgus, et suurem osa vastanutest pooldab transgressiivse kirjanduse õpetamist ning näeb selle väärtust kirjandushariduses. Eesti koolides on siiski õpetajaid, kes pigem väldivad selle žanri käsitlemist, kuna tunnevad selle vastu isiklikku vastumeelsust või kardavad teiste õppetööga seotud inimeste pahameelt. Üheks põhjuseks, miks transgressiivse kirjanduse käsitlemine koolides võib takistatud olla, on see, et transgressiivse kirjanduse õpetamiseks ei pruugi õpetajatel olla oskusi või asjakohaseid õppematerjale. Seetõttu on koolides transgressiivse kirjanduse õpetamise edendamiseks ka siinses magistratöös koostatud valik erinevaid tabuteemasid käsitlevaid õppematerjale.

5. Transgressiivse kirjanduse õppelement

5.1. Õppelemendi koostamise põhimõtted

Õpiülesannete koostamisel on lähtutud tänapäeva kirjandusõpetuse põhimõtetest, väärtuskasvatusest ning eesti transgressiivse kirjanduse mitmekesisusest. Õpiülesanded juhivad õpilaste tähelepanu erinevatele väärtustele, sh õiglusele ja vabadusele, ning sobivad arutelude aluseks. Õpilased saavad nende varal jagada enda mõtteid ja kogemusi ning tutvuda kaaslaste omadega ning seeläbi arendada empaatiavõimet. Õpiülesannete eesmärk on innustada kriitilist mõtlemist ja individuaalsete seisukohtade sõnastamist. Loodud ülesannete toel on võimalik arendada ka erinevaid pädevusi, eelkõige kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, enesemääratluspädevust, õpipädevust ja suhtluspädevust, ning lisaks saab nende ülesannete lahendamise käigus käsitleda mitmeid läbivaid teemasid, eelkõige kultuurilist identiteeti, tervist ja ohutust ning väärtuseid ja kõlblust. Õpiülesannete koostamisel on oluliseks olnud õpilaste loomingulisuse arendamine ning seetõttu on ülesannete seas mitmeid omaloomingu kirjutamise võimalusi.

Kirjandusõpetuse keskmes on eeskätt tekstide lugemine, mis tähendab, et ka transgressiivse kirjanduse käsitlemisel on otstarbekas toetuda ilukirjandustekstidele. Õppelemendi tarbeks koostatud õpiülesannete aluseks on transgressiivsed luule- ja proosatekstid uuemast eesti kirjandusest (vt Lisa 3. Õpiülesannetes kasutatud ilukirjandustekstid). Teoste valik lähtub siinse töö kolmanda peatüki gümnaasiumi õppematerjalide analüüsist, millest selgus, milliseid transgressiivseid teoseid on erinevate õppematerjalide koostajad soovitanud koolis käsitleda. Samuti on õppelemendi alustekstide valikul arvestatud siinse töö neljandas peatükis käsitletud küsitluse tulemusi, millest selgus, milliseid teoseid kirjandusõpetajad tavapäraselt kirjanduskursustel õpilastele tutvustavad või neil iseseisvalt lugeda paluvad. Peale selle on lugemistekstide valikul silmas peetud gümnaasiumi riikliku õppekava kirjanduse ainekavades soovitatud autorite loendit. Tekstivalimik on võimalikult mitmekülgne, nende hulgas on nii juba eesti transgressiivse kirjanduse klassikaks saanud teoseid, nagu Peeter Sauteri „Indigo“ või Kaur Kenderi „Iseseisvuspäev“, aga uuemaid tekste, nagu Margit Lõhmuse jutud.

Õppeelemendi ülesandeid võivad õpilased täita individuaalselt või rühmas, viimasel juhul on koostöiseks õpivõtteks diskussioon. Suur osa ülesannetest on lahendatavad ilma lisamaterjalideta: õpilane ei pea otsima teoreetilisi allikaid või lugema terviklikke kirjandusteoseid, mida on teinekord keeruline hankida. Lihtsustamaks õppetööd, on enamik ülesannete tegemiseks vajalikke kirjandustekste kas tervikuna või katkendina töölehtedel juba olemas. Ainult kolme ülesande puhul on käsitletav tervikteos tarvis õpetajal ja õpilastel endal üles otsida, neist kaks – Peeter Sauteri „Kõhuvalu“ ja Jürgen Rooste „Pornofilm ja pudel viina“ – on internetis kättesaadavad digiarhiivis Digar ajakirja Vikerkaar väljannete hulgas ning ühte neist – Kaur Kenderi „Iseseisvuspäev“ – võib kergesti laenutada raamatukogudest.

Transgressiivseid kirjandusteoseid on mõttekas käsitleda võrdlevalt, kindlatest juhtteemadest lähtuvalt. Seetõttu on siinse magistritöö õpiülesanded jaotatud kuueks kontsentriliseks alateemaks (vt Lisa 4. Õppelement).

Esimene alateema „Transgressiivne žanr“ koondab mitmeid žanrianalüüsiks sobivaid õpiülesandeid, mille eesmärk on tutvustada transgressiivse žanri tunnuseid, keelekasutusviise, põhiteemasid ja muid eripärasid. Suur osa nendest ülesannetest ei toetu mõnele kindlale ilukirjandustekstile, mistõttu neid võib kohandada ükskõik milliste transgressiivse ilukirjandusteksti käsitlemiseks ja kasutada ka järgneva viie alateema puhul. Mõnel juhul tuginevad selle teema ülesanded kindlale alustekstile, näiteks luuletus Kivisildniku luulekogust „Sumo“, luuletus fs'i luulekogust „Alasti ja elus“, katkend Jürgen Rooste novellist „Kuidas ma arvama hakkasin, et ma surnud olen“, mõned tekstilõigud Rooste artiklist „Kuidas olla hull kunstnik ehk kes laseks Juhan Liivi tuppa?“. Esimene alateema lõimib erinevaid kultuurivaldkondi ning juhib õpilaste tähelepanu asjaolule, et transgressiivsus avaldub lisaks kirjandusele ka filmides, kujutavas kunstis ja mujal.

Teine alateema on „Ühiskonnaprobleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“, mille õpiülesanded lähtuvad järgmistest kirjandustekstidest: Kaur Kenderi romaan „Iseseisvuspäev“, Jürgen Rooste luuletused kogust „Laul jääkarudest“, üks luuletus fs'i luulekogust „Alasti ja elus“ ja katkend Armin Kõomäe romaanist „Lui Vutoon“. Alateema eesmärk on juhtida õpilaste tähelepanu tänapäeva ühiskonna probleemidele, nagu kuritegevus, ebavõrdsus ja tarbimiskultuur, ning arendada nende sotsiaalset ja kodanikupädevust. Õpilased saavad analüüsida ka iseenda väärtushoiakuid väärtuste püramiidi vormis. Samuti on võimalik lõimida kirjandusõpetusega ajaloo ja

ühiskonnaõpetuse teemasid, nagu suhtumine erinevatesse riikidesse ja rahvustesse või ühiskonnas levivate stereotüüpide teadvustamine. Analüüsides tarbimiskultuuri, saavad õpilased harjutada argumenteerimisoskust ja kriitilist mõtlemist.

Kolmas alateema „Naiste kujutamine transgressiivses kirjanduses“ tõstatab soolise võrdõiguslikkusega ja seeläbi inimõigustega seotud küsimusi. Samuti on puudutatud naiste vastu suunatud vägivalla teemat, nais- ja meessoo suhteprobleeme ning soolise ebamäärasuse või soo fluidisuse küsimusi. Selle alateema õpiülesanded tõstatavad ka naise kehaga seotud teemasid, tegeledes näiteks sünnitamise ja abordiga. Ülesanded võimaldavad arendada õpilase enesmäaratluspädevust ja suhtluspädevust. Alustekstideks on valitud katkendid Peeter Sauteri romaanist „Indigo“, katkend Kaur Kenderi romaanist „Iseseisvuspäev“, katkend Margit Lõhmuse jutust „Sterne“, katkend Maarja Kangro romaanist „Klaaslaps“ ja Peeter Sauteri novell „Kõhuvalu“.

Neljas alateema on „Armastuse ja seksuaalsuse kujutamine transgressiivses kirjanduses“, mille eesmärk on juhtida tähelepanu erinevatele seksuaalsetele sätumustele, analüüsida armastus- ja seksuaalsuhteid, käsitleda pornograafia ja prostitutsiooni teemasid. Õpiülesanded tuginevad Jürgen Rooste novellile „Pornofilm ja pudel viina“, katkendile Kaur Kenderi romaanist „Iseseisvuspäev“, proosapalale Margit Lõhmuse kogust „Sterne“ ning erinevatele katkenditele Ivar Silla romaanist „Tantsiv linn“. See alateema lubab intensiivsemalt tegeleda indiviidi puudutavate väärtusküsimustega, nii võivad õpilased sõnastada oma seisukohti mitmetes keerulistes, ent ühiskondlikult olulistes teemades, nagu homoseksuaalsus või prostitutsioon, ning arutleda selle üle, millised on nende teemade puhul moraalsed põhimõtted.

Viienda teema „Sõltuvuste ja vaimsete probleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“ eesmärk on juhtida õpilaste tähelepanu vaimse tervise küsimustele, mis on tavapäraselt mahavaikitud või kõrvaline teema, ent õpilase isikliku tervise ja sotsiaalse heaolu seisukohalt oluline valdkond. Õpiülesannete aluseks on järgmised tekstid: katkend Mihkel Raua teosest „Musta pori näkku“, luuletus Jürgen Rooste kogust „Sonetid“, paar fs'i luuletust luulekogust „Alasti ja elus“ ning katkendeid Jürgen Rooste luuletusest „Kehakurbus“, mis pärineb kogust „Laul jääkarudest“. Mitmed tekstid kirjeldavad erinevaid sõltuvusi, mida käsitledes saab rääkida tervisest ja ohutusest kui ühest riiklikku õppekava läbivast teemast.

Kuues alateema on „Surma kujutamine transgressiivses kirjanduses“, mis hõlmab suitsiidi ja mõrva temaatikat. Tekstivalikusse kuuluvad Jürgen Rooste novell „Surm

Tallinnas“, kaks fs'i suitsiiditeemalist luuletust, mis on ilmunud luulekogus „Alasti ja elus“, ning katkend Chaneldiori romaanist „Kontrolli alt väljas“. Alateema õpiülesanded võimaldavad arutleda nii elu väärtuse üle kui ka mõtiskleda surma kui elu loomuliku osa üle.

Kõikide alateemade õpiülesanded võimaldavad arutleda mitmesuguste tabuteemade üle, kuid haakuvad kirjanduskursuste ainekavade õppesisuga ka seeläbi, et pakuvad võimalusi analüüsida ja koostada erinevaid tekstiliike. Samuti võivad õpilased vaagida transgressiivsete tekstide keelekasutust ja stiili, mis on oluline lõimingulüli eesti keele kursuste õppesisuga. Peale selle saavad õpilased eri tüüpi ülesandeid lahendades arendada loomingulist eneseväljendust ja rikastada enda sõnavara.

5.2. Kirjandusõpetajate tagasiside õppelemendile

Koostatud õpiülesandeid tagasisidestasid kaks kirjandusõpetajat (vt Lisa 5. Tagasiside õppelemendile). Esimene tagasisidestaja on eesti keele ja kirjanduse õpetajana töötanud 18 aastat, neist 14 aastat 5.–12. klasside õpetajana ning viimased 4 aastat riigigümnaasiumis 10.–12. klasside õpetajana. Ta tutvus alateemade „Transgressiivne žanr“, „Ühiskonnaprobleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“ ja „Naiste kujutamine transgressiivses kirjanduses“ raames koostatud ülesannetega.

Õpetaja leidis, et koostatud ülesanded on aktuaalsed ja vajalikud, need on seostud üldpädevuste arendamise ja väärtuskasvatusega. Tööülesannete tugevustena tõi õpetaja välja nende sisulise uudsuse ja mitmekülgsuse. Teema „Transgressiivne žanr“ õpiülesannete kohta märkis õpetaja, et mõned neist ülesannetest eeldavad, et õpilastel on lai silmaring, mida igal õpilasel ei pruugi olla. Kuna õpilased on väga erinevad, siis ei pruugi kõik koostatud ülesanded igas klassis kasutamiseks sobida ning iga õpetaja peaks ülesannete seas valikuid tegema vastavalt oma õpilaste oskustele ja teadmistele. Kuna selle alateema raames on koostatud hulgaliselt erineva raskustasemega ülesandeid, siis on õpetajatel võimalus nende seast ise sobivaid valida. Tagasisidestaja tõdes sedagi, et mõned transgressiivses kirjanduses leiduvad teemad võivad olla õpilastele keerulised ning seetõttu võiks seda käsitleda eelkõige 12. klassis. Samas ta märkis, et elulised teemad aitavad noortes kirjanduse vastu huvi tekitada.

Teine tagasisidestaja on töötanud õpetajana 4 aastat, samuti on ta õpetanud LAK-keelekümbeluskoolis I ja II kooliastmes eesti keelt, olnud põhikoolis klassiõpetaja ning

kaugõppegümnaasiumis (täiskasvanute õpe) eesti keele ja kirjanduse õpetaja. Tema andis hinnangu alateemade „Armastuse ja seksuaalsuse kujutamine transgressiivses kirjanduses“, „Sõltuvuste ja vaimsete probleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“ ja „Surma kujutamine transgressiivses kirjanduses“ õpiülesannetele.

Õpetaja hinnangul võimaldavad koostatud ülesanded õpilastel kriitiliselt mõelda, suulist ja kirjalikku eneseväljendusoskust arendada. Ülesannete tugevustena tõi tagasi-
sidestaja välja nende uudsuse ja mitmekülgsuse, samuti pidas ta plussiks, et ülesannete lahendamiseks vajalikud ilukirjandustekstid on ülesannete juures olemas, mis lihtsustab õppetööd. Kuna transgressiivses kirjanduses käsitletavat teemat on üsna intensiivsed ja võivad esile kutsuda tugevaid emotsionaalseid reaktsioone, siis oleks õpetaja arvates vajalik enne nende tekstide lugemist ja ülesannete lahendamist luua kokkuleppeid õppuritega, näiteks anda neile teada, et kui nad ei soovi mõnel neile tundlikul teemal oma mõtteid jagada, siis ei pea nad seda tegema. Õpetaja peab olema valmis väärtus-konfliktide tekkimiseks ja neist lähtuvate arutelude läbiviimiseks.

Kokkuvõte

Magistritöö käsitles transgressiivset kirjandust ja selle õpetamist üldhariduskoolides. Eesmärgipüstitusest lähtuvalt keskenduti sellele, miks ja kuidas seda tüüpi kirjandust gümnaasiumiastme kirjandustundides käsitlema peaks. Töö praktiline väljund oli pakkuda erinevaid alustekstidel põhinevaid õpiülesandeid transgressiivse kirjanduse õpetamiseks koolis. Enne teemasse süvenemist võis eeldada, et transgressiivset kirjandust kui võrdlemisi uut ja oma temaatikalt tihti šokeerivat žanrit ei puudutata gümnaasiumi kirjanduskursuste õppematerjalides, ei õpikutes ega töövihikutes, mistõttu kirjandusõpetajad võivad seesuguste kirjandustekstide käsitlemist näiteks õppematerjalide puudumise, väheste oskuste ja teadmiste, aga ka isiklike eelistuste või lapsevanemate pahameele kartmise pärast vältida. Töö käigus püüti põhjendada, miks võiks transgressiivset kirjandust kirjandustundides õpetada, ja selgitada, kuidas seda võiks ainedidaktiliselt teha.

Transgressiivne kirjandus kaldub ületama moraalinorme, religioonitavasid ja seadusepiire, see kujutab erinevaid tabuteemasid, mitmesuguseid sõltuvusi, nagu alkoholism ja narkomaania, aga ka mõrvu ja suitsiide, vägivaldseid suhteid, füüsilisi ja vaimseid haigusi, rassivaenu ja võõraviha, erootikat ja seksi, sealhulgas erinevaid seksuaalseid orientatsioone. Selle žanri tunnusteks on refleksiivsus, iroonilisus, satiirilisus, karnevallikkus, ühiskonnakriitilisus ja sündmuslikkus. Transgressiivsed tekstid võivad huvi pakkuda eelkõige noortele lugejatele, kuna just noori paeluvad erinevad piiriületused ning juurdunud tavade ja kivilinenud väärtuste kahtluse alla seadmine. Noored on tavaliselt avatud uutele kogemustele, sealhulgas selliste teoste lugemisele, mis käsitlevad tihti maha vaikitud või delikaatseid teemasid. Peale selle võib noortes transgressiivse loomingu vastu huvi tekitada tõik, et sellised teosed leiavad oma ühiskonnakriitilise hoiaku või šokeeriva teemakäsitluse tõttu meedias palju vastukaja. Kuna transgressiivsed tekstid pakuvad noortele lugejatele tõenäoliselt loomupärast huvi, siis ei saa sedalaadi kirjandusest ka kirjandustundides silmakirjalikult vaikida.

Transgressiivset kirjandust õpetades on võimalik saavutada üleüldisi õppe- ja kasvatuseesmärke, kujundada tekstide lugemis-, analüüsimis- ja tõlgendamisoskust, vaagida kirjanduse esteetilisi ja moraalseid väärtusi, arendada õpilastes nii kriitilist kui ka loomingulist mõtlemist. Samuti pakub žanr võimalusi tegeleda õppekava läbivate

teemadega, nagu kultuuriline identiteet, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus. Gümnaasiumiõpingute vältel on tähtis kujundada ka üldpädevusi, mida saab samuti transgressiivset ilukirjandust käsitledes teha. Selliste teoste analüüsimine annab õpilastele võimaluse tegeleda eneserefleksiooniga ja end ümbritseva maailma mõtestamisega, mis omakorda arendab nende kultuuri- ja väärtuspädevust ning enesemääratluspädevust. Transgressiivse kirjanduse õpetamine võimaldab rakendada mitmetasandilist lõimimist, seostada lugemistekste kultuuri- ja ühiskonnaelu valdkondadega, samuti teiste õppeainete ja üldise väärtuskasvatusega: sealjuures tutvutakse erinevate maailmavaatelistel hoiakute, identiteetide ja ideoloogiatega, arendatakse õppijate tolerantsusmeelt ja empaatiavõimet. Peale selle sobitub transgressiivne kirjandus gümnaasiumi ainekavade õppesisuga, mille soovitusliku kirjanduse autorite hulgas on nimetatud mitmeid transgressiivseid kirjanikke, näiteks Kivisildnikku, Jürgen Roostet, fs'i, Peeter Sauterit ja Kaur Kenderit (GRÕK lisa 1 2011: 18–19).

Kirjandusõpetajate seas läbi viidud transgressiivse kirjanduse õpetamist puudutav küsitlus kinnitas, et paljude õpetajate arvates on selle žanri toel võimalik käsitleda alusväärtusi, kujundada üldpädevusi ja läbivaid teemasid ning käsitleda kirjanduskursuste õppesisu. Mitmed õpetajad olid veendunud, et transgressiivset kirjandust peaks koolides kindlasti õpetama, kuna see käsitleb aktuaalseid ja elulisi teemasid. Kuna transgressiivse kirjanduse käsitlemine seostub Eesti üldhariduskoolide gümnaasiumi õppekava mitmete tahkudega, siis on selle õpetamisel kirjanduskursustel kindlasti oma koht.

Magistritöös analüüsiti muuhulgas gümnaasiumi kirjanduskursuste õppematerjale, millest selgus, et mõiste „transgressiivne kirjandus“ ja selle täpsem selgitus esineb vaid kahes õpikus: Jan Kausi „Uemas kirjanduses“ (Maurus, 2015) ja Janek Kraavi „Nüüdiskirjanduses“ (Avita, 2018). Isegi kui mõnes õpikus või töövihikus transgressiivsete autorite loomingut vaadeldakse, siis on õppematerjalidesse valitud ilukirjandustekstid enamasti mittetransgressiivsed. Seega on transgressiivse kirjanduse õpetamiseks koostatud võrdlemisi vähe materjale. Kirjandusõpetajate küsitlusest selgus, et 63% õpetajatest siiski käsitleb transgressiivset kirjandust oma tundides. Ligikaudu 43% vastanutest väitsid, et kasutavad teiste autorite koostatud õppematerjale (nt õpikuid) ja 40% enda loodud materjale (nt töölehti). Seega on õpetajatel võimalik transgressiivset kirjandust käsitleda nii nende kahe õpiku toel, mis teevad sissevaate selle žanri olemusse, kui ka enda koostatud õppematerjalidele tuginedes.

Siinses magistritöös pakuti ühe transgressiivse kirjanduse õpetamise meetodina välja õpiülesandeid, mis alustekstidele tuginedes puudutavad nii ühiskondlikult kui ka individuaalselt tundlikke tabuteemasid. Koostatud ülesannete aluseks olid proosa- ja luuleteosed eesti kirjandusest, sealhulgas Peeter Sauteri, Jürgen Rooste, Kaur Kenderi, Kivisildniku ja Mihkel Raua looming. Õpiülesanded jaotusid järgmisteks alateemadeks: 1) „Transgressiivne žanr“, 2) „Ühiskonnaprobleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“, 3) „Naiste kujutamine transgressiivses kirjanduses“, 4) „Armastuse ja seksuaalsuse kujutamine transgressiivses kirjanduses“, 5) „Sõltuvuste ja vaimsete probleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“, 6) „Surma kujutamine transgressiivses kirjanduses“. Ülesannete koostamisel arvestati seda, et need võimaldaks kujundada erinevaid üldpädevusi, arendada kriitilist ja loomingulist mõtlemist, tegeleda väärtuste selitamisega. Nende seas on žanri-, teksti- ja eneseanalüüsi ülesandeid ning mitmeid loomingulise kirjutamise võimalusi. Õpiülesandeid tagasisidestasid kaks kirjandusõpetajat, kes leidsid, et neid huvitava temavalikuga metoodiliselt mitmekesiseid ülesanded sobib kasutada gümnaasiumiastme kirjandustundides.

Kirjandus

Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. – Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 1. Vastu võetud 06.01.2011. Riigi Teataja. https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/1140/2201/8009/2m_lisa1.pdf#. Vaadatud 17.01.2020.

Annus, Epp, Luule Epner, Mart Velsker 2006. Uuem eesti kirjandus. Gümnaasiumi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.

Chaneldior (pseudonüüm) 2008. Kontrolli alt väljas. Pärnu: Jumalikud Ilmutused.

Christianson, Jena 2018. Life Sucks: Classifying Transgressive Fiction. A Master's Thesis. South Dakota State University.

<https://openprairie.sdstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3663&context=etd>. Vaadatud 26.03.2020.

Eco, Umberto 2006. Ilu ajalugu. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

fs (pseudonüüm) 2008. Alasti ja elus. Pärnu: Jumalikud Ilmutused.

Gümnaasiumi riiklik õppekava (GRÕK). Vastu võetud 06.01.2011. Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021?leiaKehtiv>. Vaadatud 17.01.2020.

Happonen, Natali; Diana Joassoone, Anneli Juhkama, Leili Sägi 2008. Eesti uusima aja kirjandus. Töölehtede kogumik gümnaasiumiõpilastele. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus.

Harris, Carissa 2018. Obscene Pedagogies: Transgressive Talk and Sexual Education in Late Medieval Britain. Ithaca and London: Cornell University Press.

Hennoste, Märt 2008. Väike kirjanduse leksikon. Õpilase abimees. Tallinn: Argo.

Järvela, Piret, Katrin Kalamees, Kairit Kaur, Ene Kelder, Kaie Klettenberg, Tanel Lepsoo, Erkki Luuk, Monika Läänesaar, Neeme Näripä, Külli Semjonov, Maris Sinka, Katre Talviste 2004. XX sajandi kirjanikke. Tallinn: Avita.

Kangro, Maarja 2016. Klaaslaps. Tallinn: Nähtamatu Ahv.

Kaus, Jan 2015. Uuem kirjandus. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus.

Kaus, Jan 2015. 20. sajandi kirjandus. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus.

Kaus, Jan 2017. Kirjandus ja ühiskond. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus.

Kender, Kaur 2009. Iseseisvuspäev. Tallinn: Eesti Päevaleht: Akadeemia.

Kess, Edward, Piret Järvela 2012. Kirjanduse mõistevaramu. Gümnaasiumi lisamaterjal. Tallinn: Maurus.

Kivisildnik (pseudonüüm) 2007. Sumo. Pärnu: Jumalikud Ilmutused.

Kõomägi, Armin 2015. Lui Vutoon. Tallinn: Tuum.

Kraavi, Janek, Liina Lukas, Katrin Puik, Katre Talviste 2015. 20. sajandi kirjandus. Digiõpik gümnaasiumile. Avita.

Kraavi, Janek 2016a. Transgressiivse kirjanduse poetikast I. Näiteid eesti nüüdiskirjandusest. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 817–833.

Kraavi, Janek 2016b. Transgressiivse kirjanduse poetikast II. Juhtumikäsitus: Kaur Kenderi „Untitled 12“. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 929–938.

Kraavi, Janek 2017a. Obstsöönsuse poetika ja seksuaalsuse representatsioon I. Põhimõisted. – Vikerkaar, nr 3, lk 77–87.

Kraavi, Janek 2017b. Obstsöönsuse poetika ja seksuaalsuse representatsioon II. Kujund ja narratiiv. – Vikerkaar, nr 12, lk 42–66.

Kraavi, Janek 2018. Nüüdiskirjandus. Digiõpik gümnaasiumile. Tallinn: Avita.

Krull, Edgar 2018. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kutsestandard: Õpetaja, tase 7. – ESF programm „Kutsete süsteemi arendamine“.

<https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/exportPdf/10494558/>. Vaadatud 27.12.2019.

Kuusk, Tiina 2010. Õppekava lõimingu dimensioonid. – Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas. Tartu Ülikooli Haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, lk 19–22.

Lainvoo, Meelis 2016. Kirjutatud maailmad. Gümnaasiumi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.

Lepik, Eva, Edward Kess 2014. Maailm veetilgas. Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine. Tallinn: Maurus.

Lilles, Laura, Pille Valk 2008. Õpetajate vaated väärtuskasvatusele. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.

<https://www.eetika.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/opetajatevaatedvaartuskasvatusele.pdf>. Vaadatud 22.01.2020.

Lopp, Neeme 2016. Antihumanism ilma reservita: nalja funktsioon ja hävituse mõõtmed (:kivisildniku viimase aja luules. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 770–785.

Lotz-Sisitka, Heila, Arjen EJ Wals, David Kronlid Dylan McGarry 2015. Transformative, transgressive social learning: rethinking higher education pedagogy in times of systemic global dysfunction. – Current Opinion in Environmental Sustainability 16, pp 73–80.

Lunter, Alli 2011. „Gilgamešist“ „Puhastuseni“. Gümnaasiumi kirjanduskonspektid. Tallinn: Koolibri.

- Lunter, Alli** 2018. Sõna loob. Õpi kirjanikelt. Tallinn: Koolibri.
- Lõhmus, Margit** 2019. Sterne: jutud 2002-2019. Tallinn: Kultuurileht.
- Mayo, Cris, Mollie V. Blackburn** 2019. Queer, Trans, and Intersectional Theory in Educational Practice. Student, Teacher, and Community Experiences. New York: Routledge.
- Mookerjee, Robin** 2013. Transgressive Fiction: The New Satiric Tradition. New York: Palgrave Macmillan.
- Myers, Aimee** 2019. Confronting Mandated Curriculum: Being a Transgressive Teacher and Meeting the Needs of Our Urban Learners. – Penn GSE Perspectives on Urban Education, vol 16, issue 1, pp 1–13.
- Nagel, Liina** 2015. Vägivalla temaatika käsitlemine III kooliastme kirjandustundides. Magistritöö. Tartu Ülikool. Filosoofiateaduskond. Eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Nahkur, Anne** 2007. Kirjandus realismist postmodernismini. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Koolibri.
- Nahkur, Anne** 2007. Kirjandus realismist postmodernismini. Gümnaasiumi töövihik. Tallinn: Koolibri.
- Nahkur, Anne** 2009. Antiigist postmodernismini. Gümnaasiumi lugemik. Tallinn: Koolibri.
- Neeper, Layne** 2008. On teaching transgressive literature. College English Association Forum, volume 37, nr 2, pp 1–5. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1097827.pdf>. Vaadatud 04.02.2020.
- Newall, Michael** 2012. An Aesthetics of Transgressive Pornography. – Art and Pornography: Philosophical Essays. Oxford: Oxford University Press, pp 206–228.
- Nootre, Sirje** 2011. Kirjanduse kõnetus. Gümnaasiumi kirjandusõpik. Tallinn: Avita.
- Nootre, Sirje** 2011. Kirjanduse kõnetus. Töövihik gümnaasiumile. I osa. Tallinn: Avita.
- Nootre, Sirje** 2011. Kirjanduse kõnetus. Töövihik gümnaasiumile. II osa. Tallinn: Avita.
- Nootre, Sirje** 2012. Kirjanduse kõnekus. Töövihik gümnaasiumile. I osa. Tallinn: Avita.
- Nootre, Sirje** 2013. Kirjanduse kõnekus. Töövihik gümnaasiumile. II osa. Tallinn: Avita.
- Oidsalu, Meelis** 2017. Kenderi protsess. Meelis Oidsalu: transgressiivse kunsti üks mõte on teha midagi, mida pole varem teatud. <https://kultuur.err.ee/315632/kenderi-protsess-meelis-oidsalu-transgressiivse-kunsti-uks-mote-on-teha-midagi-mida-pole-varem-teatud>. Vaadatud 15.01.2020.
- Org, Andrus, Sirje Nootre, Ivika Hein, Merilin Aruvee, Aime Klandorf, Maarika Lips, Kristiina Orgla, Helin Puksand, Jelena Moisejeva, Tereza Filippova, Svetlana Jevstratova, Marina Jankevitš, Žanna Moleva** 2017. Riiklikes õppekavades esitatud õppesisu ja

õpitulemuste analüüs ning analüüsist tulenevad ettepanekud õpiväljundite nüüdisajastamiseks ja taotletavate õpitulemuste arendamiseks põhikoolis ja gümnaasiumis. Valdkond: keel ja kirjandus. – Innove. https://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/sites/6/2018/03/Lisa-1_keel_ja_kirjandus.pdf. Vaadatud 05.03.2020.

Pedaste, Margus. Milleks on vaja nüüdisaegse õpikäsituse mudelit? Millest see koosneb? Kuidas seda edasi arendada? – Tartu Ülikool. <https://sisu.ut.ee/opikasisitus/5-n%C3%BC%C3%BCdisaegse-%C3%B5pik%C3%A4situse-mudel>. Vaadatud 09.02.2020.

Pevkur, Aive, Olga Schihalejev 2010. Läbiv teema „Väärtused ja kõlblus“. Väärtuste ja hoiakute kujundamine. – Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis. I osa. Tartu Ülikooli Haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, lk 181–182.

Puksand, Helin 2019. Ilukirjandustekstid eesti keele riigieksamil. – Sirp, 17.05.

Põllu (Jehe), Siri 2000. Eesti kirjanduse töövihik gümnaasiumiõpilastele. Tallinn: Künnimees.

Rannaste, Kirsi, Katre Talviste 2016. Sõnakunsti jäljed. Kirjanduse õpik gümnaasiumile, 3. osa. Tallinn: Avita.

Raud, Mihkel 2011. Musta pori näkku. Tallinn: FD Distribution.

Riisma, Pille, Astrid Rätsep, Tiina Õunapuu 2006. Eelmise sajandi eesti kirjandus. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Künnimees.

Rooste, Jürgen 1999. Sonetid. Tallinn: Infotrükk.

Rooste, Jürgen 2006. Pornofilm ja pudel viina. – Vikerkaar, nr 6, lk 14–21.

Rooste, Jürgen 2012. Laul jääkarudest ja teisi poeese 2007-2012. Saarde; Pärnu: Jumalikud Ilmutused.

Rooste, Jürgen 2015. Tabuteemad avalikkuse ees. – Õpetajate Leht, 10.04.

Rooste, Jürgen 2016. Jürgen Rooste: Kuidas olla hull kunstnik ehk kes laseks Juhan Liivi tuppa? <https://kultuur.err.ee/311945/jurgen-rooste-kuidas-olla-hull-kunstnik-ehk-kes-laseks-juhan-liivi-tuppa>. Vaadatud 28.12.2018.

Rooste, Jürgen 2018. Surm Tallinnas. Tallinn: Tuum.

Ryan, Richard, Edward Deci 2000. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. – Contemporary Educational Psychology 25, issue 1, pp 54–67.

Sauter, Peeter 1990. Indigo. Tallinn: Eesti Raamat.

Sauter, Peeter 1995. Kõhuvalu. – Vikerkaar, nr 8, lk 6–26.

Sauter, Peeter 2018. Põrsa paremad päevad. Tallinn: Tallinna Raamatutrukikoda.

Schihalejev, Olga 2011. Väärtuskasvatus õpetajakoolituses. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Sild, Ivar 2007. Tantsiv linn. Tallinn: Tuum.

Silverblatt, Michael 1993. Shock Appeal: Who Are These Writers, and Why Do They Want to Hurt Us? http://articles.latimes.com/1993-08-01/books/bk-21466_1_young-writers. Vaadatud 10.04.2020.

Sousa, Ronald de 1991. Love as Theater. – The Philosophy of „Erotic“ Love. Eds. R. C. Solomon & K. Higgins. New York: University of Kansas Press, lk 477–491.

Talvet, Jüri 1999. Maailmakirjandus II. Romantismist postmodernismini. Tallinn: Koolibri.

Talviste, Katre 2017. Sõnakunsti kuju. Kirjanduse õpik gümnaasiumile, 1. osa. Tallinn: Avita.

Talviste, Katre 2019. Sõnakunsti sammud. Kirjanduse õpik gümnaasiumile, 2. osa. Tallinn: Avita.

Tamson, Nele 2015. Geikirjanduse sobivus kirjandusõpetuses alates 8. klassist. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Haridusteaduste instituut.

Ulas, Ekin 2017. Outrageous Insights: The Ethical Value of Transgressive Literature. Hong Kong: Open Dissertation Press.

Undo, Monika 2017. Nüüdiskirjanduse kurvid ja ristmikud. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Koolibri.

Väljataga, Märt 2014. Kirjandus ja selle liigid. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus.

Teaching Transgressive Literature in Secondary School. Summary

The aim of this master's thesis is to describe transgressive literature and to find out why and how it could be taught in literature lessons, and to suggest different learning tasks for teaching it in secondary schools. Transgressive fiction can be shocking or unappealing because of its subject matter. It often describes taboo subjects such as addictions (e.g. alcoholism and drug addiction), violence, murders, suicides, physical and mental illnesses, racism, sex, and different sexual orientations. That is one of the reasons why some teachers might not want to teach it. This master's thesis aims to show why and how despite possible misgivings transgressive literature should be taught in schools.

This thesis is divided into five chapters. The first chapter introduces the theoretical basis of the thesis and defines transgressive genre. Transgressive literature is characterized by the depiction of taboo subjects and thus the transcendence of different moral, religious and legal boundaries. Irony, satire, reflexivity and social criticism are all common in transgressive works. Transgressive literature can draw a lot of attention from the readers and media and even become a cultural event.

The second chapter deals with teaching transgressive literature and explains how it relates to the Estonian concept of teaching literature. It was found that the teaching of transgressive literature is related to several important foundations of the Estonian education system, including cross-curricular topics and core values. Reading and analyzing transgressive works enables students to practice critical thinking. They can learn to express their thoughts and opinions and discuss different important subjects, such as crime and violence, sex and gender, religion and traditional values, etc. This can help students to become more empathetic and tolerant and it can also inspire them to be more creative.

The third chapter describes whether and how transgressive literature has been addressed in 30 different textbooks and workbooks. The analysis revealed that the concept of transgressive literature can be found in only two of the analyzed textbooks. Even if the works of transgressive authors were described in textbooks or workbooks, the texts selected for the study materials were mostly non-transgressive.

As a part of this master's thesis a survey among literature teachers was conducted. 30 teachers shared their opinions on transgressive books, analyzing taboo subjects in school and different issues that might arise when transgressive works are being discussed with students. The fourth chapter describes and analyzes the result of the survey. 63% of teachers claimed that they teach transgressive literature and most teachers saw some benefits in teaching this genre. Some teachers found that this genre could be used to address core values and that transgressive literature was also linked to the content of core and elective courses in literature. There were teachers who thought that transgressive literature should definitely be taught, as it addresses important and vital topics. Some teachers also admitted that they have been reluctant to teaching transgressive literature, because of their personal preferences or the fear of disapproval from students, parents or other teachers.

The fifth chapter describes the study materials that were compiled as a part of this master's thesis, and the feedback these study assignments received from experienced literature teachers. The purpose of compiling these study assignments was to offer teachers more ways of teaching transgressive fiction. The assignments were based on transgressive prose and poetry in Estonian literature, including works by Peeter Sauter, Jürgen Rooste, Kaur Kender, Kivisildnik and Mihkel Raud. The study materials were divided into the following subtopics: „Transgressive genre“, „Depiction of social problems in transgressive literature“, „Depiction of women in transgressive literature“, „Depiction of love and sexuality in transgressive literature“, „Depiction of addictions and mental problems in transgressive literature“ and „Depiction of death in transgressive literature“. The received feedback was positive and teachers found that these study assignments are suitable to be used in schools.

The main purpose of this thesis was to find out why and how transgressive literature should be taught in literature lessons, and to suggest different learning tasks for teaching it. It was found that transgressive literature should be taught in secondary school literature classes, as it is an interesting genre, which can also help achieve the goals of modern literary education. Analyzing transgressive fiction can develop students' critical thinking skills, address key competences and encourage students' creativity. The transgressive genre is covered in quite a few teaching materials, but it can still be found in a two textbooks. However, it is also possible to teach transgressive literature with the help of study assignments prepared within the framework of this master's thesis.

Lisad

Lisa 1. Analüüsitud õppematerjalide loetelu

Kursus „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“

Lepik, Eva, Edward Kess 2014. Maailm veetilgas. Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine. Tallinn: Maurus.

Nootre, Sirje 2011. Kirjanduse kõnetus. Gümnaasiumi kirjandusõpik. Tallinn: Avita.

Nootre, Sirje 2011. Kirjanduse kõnetus. Töövihik gümnaasiumile. I osa. Tallinn: Avita.

Nootre, Sirje 2011. Kirjanduse kõnetus. Töövihik gümnaasiumile. II osa. Tallinn: Avita.

Nootre, Sirje 2012. Kirjanduse kõnekus. Töövihik gümnaasiumile. I osa. Tallinn: Avita.

Nootre, Sirje 2013. Kirjanduse kõnekus. Töövihik gümnaasiumile. II osa. Tallinn: Avita.

Rannaste, Kirsi, Katre Talviste 2016. Sõnakunsti jäljed. Kirjanduse õpik gümnaasiumile, 3. osa. Tallinn: Avita.

Kursus „Kirjandus antiigist 19. sajandi lõpuni“

Talviste, Katre 2019. Sõnakunsti sammud. Kirjanduse õpik gümnaasiumile, 2. osa. Tallinn: Avita.

Kursus „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“

Talviste, Katre 2017. Sõnakunsti kuju. Kirjanduse õpik gümnaasiumile, 1. osa. Tallinn: Avita.

Väljataga, Märt 2014. Kirjandus ja selle liigid. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus.

Kursus „20. sajandi kirjandus“

Kaus, Jan 2015. 20. sajandi kirjandus. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus.

Kraavi, Janek, Liina Lukas, Katrin Puik, Katre Talviste 2015. 20. sajandi kirjandus. Digiõpik gümnaasiumile. Avita.

Nahkur, Anne 2007. Kirjandus realismist postmodernismini. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Koolibri.

Nahkur, Anne 2007. Kirjandus realismist postmodernismini. Gümnaasiumi töövihik. Tallinn: Koolibri.

Põllu (Jehe), Siri 2000. Eesti kirjanduse töövihik gümnaasiumiõpilastele. Tallinn: Künnimees.

Riisma, Pille, Astrid Rätsep, Tiina Õunapuu 2006. Eelmise sajandi eesti kirjandus. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Künnimees.

Talvet, Jüri 1999. Maailmakirjandus II. Romantismist postmodernismini. Tallinn: Koolibri.

Kursus „Uuem kirjandus“

Annus, Epp, Luule Epner, Mart Velsker 2006. Uuem eesti kirjandus. Gümnaasiumi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.

Happonen, Natali, Diana Joassoone, Annelii Juhkama, Leili Sägi 2008. Eesti uusima aja kirjandus. Töölehtede kogumik gümnaasiumiõpilastele. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus.

Kaus, Jan 2015. Uuem kirjandus. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus.

Kraavi, Janek 2018. Nüüdiskirjandus. Digiõpik gümnaasiumile. Tallinn: Avita.

Undo, Monika 2017. Nüüdiskirjanduse kurvid ja ristmikud. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Koolibri.

Valikkursus „Kirjandus ja ühiskond“

Kaus, Jan 2017. Kirjandus ja ühiskond. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus.

Lainvoo, Meelis 2016. Kirjutatud maailmad. Gümnaasiumi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.

Gümnaasiumi kirjanduskursuste lisamaterjalid

Järvela, Piret, Katrin Kalamees, Kairit Kaur, Ene Kelder, Kaie Klettenberg, Tanel Lepsoo, Erkki Luuk, Monika Läänesaar, Neeme Näripä, Külli Semjonov, Maris Sinka, Katre Talviste 2004. XX sajandi kirjanikke. Tallinn: Avita.

Hennoste, Märt 2008. Väike kirjanduse leksikon. Õpilase abimees. Tallinn: Argo.

Kess, Edward, Piret Järvela 2012. Kirjanduse mõistevaramu. Gümnaasiumi lisamaterjal. Tallinn: Maurus.

Lunter, Alli 2011. „Gilgamešist“ „Puhastuseni“. Gümnaasiumi kirjanduskonspektid. Tallinn: Koolibri.

Lunter, Alli 2018. Sõna loob. Õpi kirjanikelt. Tallinn: Koolibri.

Nahkur, Anne 2009. Antiigist postmodernismini. Gümnaasiumi lugemik. Tallinn: Koolibri.

Lisa 2. Küsimustik kirjandusõpetajatele

Hea vastaja!

Olen Tartu Ülikooli eesti keele ja kirjanduse õpetaja eriala magistrant ja kirjutan magistritööd gümnaasiumiõpilastele transgressiivse kirjanduse õpetamise teemal.

Transgressiivse kirjandusžanri alla kuuluvad sellised tekstid, mis ületavad erinevaid norme ja piire (sh moraali-, religiooni- ja traditsioonipiire) ning käsitlevad mitmesuguseid tabuteemasid (nt vägivalda, kehalisi funktsioone, rassistlikke konflikte, seksuaalakte ja -orientatsioone). Transgressiivsetele tekstidele on omane n-ö inetute asjade reljeefne ja detailne kujutamine. Oma provokatiivsuse tõttu pälvivad sellesse žanrisse kuuluvad tekstid ning nende autorid ühiskonnas palju tähelepanu. Eesti kirjanduses on transgressiivsus üsna laialt levinud juba 1990ndate algusest alates, seda on viljelenud esmajoones Peeter Sauter, Kaur Kender, Jürgen Rooste, fs ja Kivisildnik. Transgressiivseid teemasid on oma loomingus puudutanud veel paljud teised eesti kirjanikud, nagu Maarja Kangro romaanis „Klaaslaps“ või Mihkel Raud oma eluloolistes raamatutes. Transgressiivne kirjandusžanr võib oma teemavalikute tõttu kujundada vastandlikke hoiakuid ja arvamusi. Seda tüüpi kirjandus ei pruugi igale inimesele meeldida. Samas annavad sellised teosed lugejale hea võimaluse mõtiskleda erinevate väärtuste ja identiteetide üle. Ei saa eirata transgressiivse loomesuuna olulisust tänapäeva kirjanduses ja laiemalt kogu kultuuris.

Siinse küsimustiku raames uuritakse, kas ja kui palju käsitlevad kirjandusõpetajad oma tundides transgressiivset kirjandust, kuidas nad seda teevad ning mida õpetajad selle žanri õpetamisest arvavad.

Uuring on anonüümne. Küsimustik koosneb 13 küsimusest ja selle täitmisele kulub umbes 10 minutit.

Küsimustikule vastates valige palun etteantud vastusevariantide seast Teile sobivad variandid ja märkige need ära. Soovi korral võite oma vastuseid ka pikemalt selgitada, valides vastusevariandi „muu“. Avatud küsimustele on Teil võimalus ise vastused kirjutada.

Ette tänades

Pilleriin Puhlov

1. Kas käsitlete transgressiivset kirjandust gümnaasiumiastme kirjandustundides?

☐ Jah

☐ Ei

☐ Ei ole käsitlenud, kuid arvan, et peaksin seda teemat tulevikus käsitlema

☐ Olen käsitlenud, kuid ei plaani seda tulevikus enam teha

☐ Muu:

2. Kuidas seostub transgressiivse kirjanduse õpetamine kooli õppekava ja kirjanduse ainekavadega? Seostub...

☐ alusväärtuste käsitlemisega

☐ üldpädevuste kujundamisega

☐ läbivate teemade käsitlemisega

☐ kirjanduse põhikursuste õppesisuga

☐ kirjanduse valikkursuste õppesisuga

☐ Muu:

3. Milliseid transgressiivsele kirjandusele omaseid tabuteemasid võiks kirjandustundides erinevate teoste näitel käsitleda?

☐ Vägivald ja piinamine

☐ Mõrvad

☐ Suitsiid

☐ Vaimuhaigused

☐ Sõltuvused (alkoholism, narkomaania jms)

☐ Erinevad rassid ja rassidevahelised suhted

☐ Erinevad seksuaalsed orientatsioonid

☐ Seks ja erootilisus

☐ Kehalised funktsioonid (sh menstruatsioon, sünnitamine, söömishäired jms)

☐ Religiooninormide eriamine või religioonide kritiseerimine

☐ Muu:

4. Allpool on toodud transgressiivse kirjanduse mõiste ja mõned selle sünonüümid.

Milliseid järgnevatest mõistetest olete tundides kasutanud?

☐ Transgressiivne kirjandus

☐ Hälbekirjandus

☐ Kolekirjandus

☐ Tume realism

☐ Ei ole kasutanud ühtegi neist mõistetest

☐ Muu:

5. Kas ja milliseid transgressiivseid teoseid või autoreid olete oma kirjandustundides käsitlenud?

☐ Peeter Sauter (nt „Indigo“, „Kõhuvalu“)

☐ Kaur Kender (nt „Iseseisvuspäev“)

☐ Jürgen Rooste (nt „Pornofilm ja pudel viina“, erinevad luulekogud)

☐ Kivisildnik (nt „Sumo“ ja teised luulekogud)

☐ Margit Lõhmus (nt „Sterne“ või jutud ajakirjast Värske Rõhk)

☐ Armin Kõomägi (nt „Lui Vutoon“)

☐ fs (nt „Alasti ja elus“ ja teised luulekogud)

☐ Kerttu Rakke (nt „Häbi“)

☐ Maarja Kangro (eelkõige „Klaaslaps“)

☐ Toomas Vint (nt „Minu abielu prostituudiga“, „Õnneliku lõpuga lood“)

☐ Mihkel Samarüütel (nt „Evol“)

☐ Chaneldior (nt „Kontrolli alt väljas“)

☐ Mihkel Raud (nt „Musta pori näkku“)

- ☐ Caspar Trees (nt „Sergo“)
- ☐ Ivar Sild (nt „Tantsiv linn“)
- ☐ Bret Easton Ellis („Ameerika psühhopaat“)
- ☐ Charles Bukowski (nt „Postkontor“)
- ☐ Chuck Palahniuk (nt „Kakluskubi“)
- ☐ Olen oma tundides rääkinud selles loetelus toodud autoritest, kuid nende loomingust seast valinud pigem mittetransgressiivseid tekstinäiteid
- ☐ Ei ole käsitlenud ühtegi transgressiivset autorit ega teost
- ☐ Muu:

6. Kas olete tundides õpetanud transgressiivset žanrit puudutavat teooriat (nt žanri defintsiooni, tunnuseid) või piirdud ainult näidisautorite ja -teoste käsitlemisega?

- ☐ Käsitlen žanrit ainult kirjandusteaduslikust vaatepunktist
- ☐ Käsitlen nii žanriteooriat kui ka näiteteoseid ja -autoreid
- ☐ Käsitlen ainult näiteteoseid ja -autoreid
- ☐ Ei käsitle ei žanriteooriat ega ka näiteteoseid või -autoreid
- ☐ Muu:

7. Millistele õppematerjalidele toetudes olete oma tundides transgressiivset kirjandust õpetanud?

- ☐ Enda loodud materjalid (nt töölehed)
- ☐ Teiste autorite loodud materjalid (nt õpikud ja töövihikud)
- ☐ Ei ole transgressiivse kirjanduse õpetamiseks kasutanud kirjalikke materjale
- ☐ Ei ole transgressiivset kirjandust õpetanud
- ☐ Muu:

8. Järgnevalt on toodud loetelu nendest hetkel eesti koolides kasutatavatest gümnaasiumi õppematerjalidest, milles on pikemalt ja põhjalikumalt transgressiivset kirjandust või sellega seostuvaid autoreid käsitletud. Kas olete oma tundides mõnda neist kasutanud?

☐ Janek Kraavi „Nüüdiskirjandus“ (Avita 2018, digiõpik)

☐ Jan Kaus „Uuem kirjandus“ (Maurus 2015)

☐ Monika Undo „Nüüdiskirjanduse kurvid ja ristmikud“ (Koolibri 2017)

☐ Ei ole ühtegi loetletud õppematerjalidest kasutanud

☐ Ei ole transgressiivset kirjandust õpetanud

☐ Muu:

9. Kas olete tundnud mingisugust pahameelt või vastumeelsust (nt õpilastelt, lapsevanematelt, teistelt õpetajatelt või ka kooli juhtkonnalt) seoses transgressiivse kirjanduse õpetamisega?

☐ Jah, õpilastelt

☐ Jah, teistelt õpetajatelt

☐ Jah, lapsevanematelt

☐ Jah, kooli juhtkonnalt

☐ Ei, ma ei ole kogenud olukorda, kus transgressiivse kirjanduse käsitlemine kellelegi vastumeelne oleks

☐ Transgressiivse kirjanduse käsitlemine on minule endale vastumeelne ning seetõttu ei ole ma seda oma tundides käsitlenud

☐ Ei tea, kuna ei ole transgressiivset kirjandust õpetanud

☐ Muu:

10. Kas olete kogenud olukorda, kus teil on keelatud mõnda raamatut oma tundides käsitleda? Kui jah, siis millist teost?

☐ Jah

☐ Ei

☐ Muu:

11. Kas olete kogenud olukorda, kus te pole ise soovinud mõnda raamatut oma tundides käsitleda, sest see puudutab tabuteemasid? Kui jah, siis millist teost?

☐ Jah

☐ Ei

☐ Muu:

12. Milliste põhjuste tõttu võivad mõned kirjandusõpetajad vältida transgressiivse kirjanduse õpetamist?

☐ Neil pole piisavalt teadmisi transgressiivse kirjanduse kohta

☐ Nad ei tea, kuidas seda õpetada

☐ Neil pole piisavalt või asjakohaseid õppematerjale

☐ Nad lähtuvad õppesisu valimisel isiklikest eelistustest ja neile ei pruugi transgressiivne kirjandus meeldida

☐ Nad kardavad õpilaste või lapsevanemate pahameelt

☐ Nad kardavad kolleegide pahameelt

☐ Muu:

13. Allpool olevasse lahtrisse saate soovi korral kirjutada, mida te üldiselt transgressiivsest kirjandusest ja selle õpetamisest arvate. Näiteks võiksite vastata järgmistele küsimustele: milliseid väärtusi aitab sellise kirjanduse lugemine ja analüüsimine kujundada, milliseid elulisi teemasid see puudutab ja milliseid aktuaalseid probleeme tõstatab, miks üleüldse peaks tõsisid ja süngeid tabuteemasid kirjanduse kaudu käsitlema?

--

Lisa 3. Õpiülesannetes kasutatud ilukirjandustekstid

Chaneldior (pseudonüüm) 2008. Kontrolli alt väljas. Pärnu: Jumalikud Ilmutused.

fs (pseudonüüm) 2008. Alasti ja elus. Pärnu: Jumalikud Ilmutused.

Kangro, Maarja 2016. Klaaslaps. Tallinn: Nähtamatu Ahv.

Kender, Kaur 2009. Iseseisvuspäev. Tallinn: Eesti Päevaleht: Akadeemia.

Kivisildnik (pseudonüüm) 2007. Sumo. Pärnu: Jumalikud Ilmutused.

Kõomägi, Armin 2015. Lui Vutoon. Tallinn: Tuum.

Lõhmus, Margit 2019. Sterne: jutud 2002-2019. Tallinn: Kultuurileht.

Raud, Mihkel 2011. Musta pori näkku. Tallinn: FD Distribution.

Rooste, Jürgen 1999. Sonetid. Tallinn: Infotrükk.

Rooste, Jürgen 2006. Pornofilm ja pudel viina. – Vikerkaar, nr 6, lk 14–21.

Rooste, Jürgen 2012. Laul jääkarudest ja teisi poeese 2007-2012. Saarde, Pärnu: Jumalikud Ilmutused.

Rooste, Jürgen 2018. Surm Tallinnas. Tallinn: Tuum.

Sauter, Peeter 1990. Indigo. Tallinn: Eesti Raamat.

Sauter, Peeter 1995. Kõhuvalu. – Vikerkaar, nr 8, lk 6–26.

Sild, Ivar 2007. Tantsiv linn. Tallinn: Tuum.

Lisa 4. Õppelement

I. Õpiülesanded teemal „Transgressiivne žanr“

1. Millises kultuurivaldkonnas (kirjandus, kunst, film, muusika jne) avaldub Sinu arvates transgressiivsus kõige rohkem? Mil moel transgressiivsus neis valdkondades avaldub? Otsi informatsiooni lisaallikatest ning too näiteid erinevatest kirjandus-, kunsti- ja teistest teostest.

KULTUURIVALDKOND	NÄITED TRANSGRESSIIVSUSEST
Kirjandus	
Kunst	
Film	
Muusika	
Muu	

2. Miks on paljud transgressiivsed teosed (nt Kaur Kenderi „Iseseisvuspäev“ ja Peeter Sauteri „Indigo“) fragmenteeritud narratiiviga? Mis on sellise kirjutamisviisi eesmärk? Kas see muudab nende teoste lugemise kergemaks või raskemaks?

.....

.....

.....

.....

3. Lennart Meri on öelnud: „Olukord on sitt, kuid see on meie tuleviku väetis“. Kuidas suhestub see tsitaat transgressiivsele kirjandusele omase pessimistliku ja kriitilise maailmanägemusega?

.....

.....

.....

.....

4. Arutle selle üle, kas transgressiivsed teosed on realistlikud või mitte. Kas sinu hinnangul ületab transgressiivne kirjandus piire niivõrd, et kujutatav näib juba võimatuks, või jääb see žanr enamasti reaalsuse ja võimalikkuse sfääri?

.....

.....

.....

.....

.....

5. Kirjuta tabelisse näiteid transgressiivsetes kirjandusteostes kujutatud realistlikest ja ebarealistlikest sündmustest ja tegelastest.

REALISTLIKULT KUJUTATU	EBAREALISTLIKULT KUJUTATU
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

6. Saksa filosoof Arthur Schopenhauer on väitnud: „Kuigi ümbrus on sama, elab igaüks meist erinevas maailmas.“ Kirjuta tabelisse, kuidas võivad samu sündmusi erinevalt näha ja tõlgendada pereema, poliitik ja transgressiivne kirjanik.

SÜNDMUS	PEREEMA	POLIITIK	TRANSGRESSIIVNE KIRJANIK
Poliitik jäi vargusega vahele			

Sarimõrvar tapab viis inimest			
Majanduskriis toob endaga kaasa enamiku inimeste vaesumise			
Valgenahalised mehed olid vägivaldsed mustanahalise naise vastu			
Lasteaed põles maha			

7. Kas transgressiivne žanr kuulub postmodernse kirjanduse hulka või pigem juba postmodernsuse järgsesse aega? Põhjenda oma arvamust.

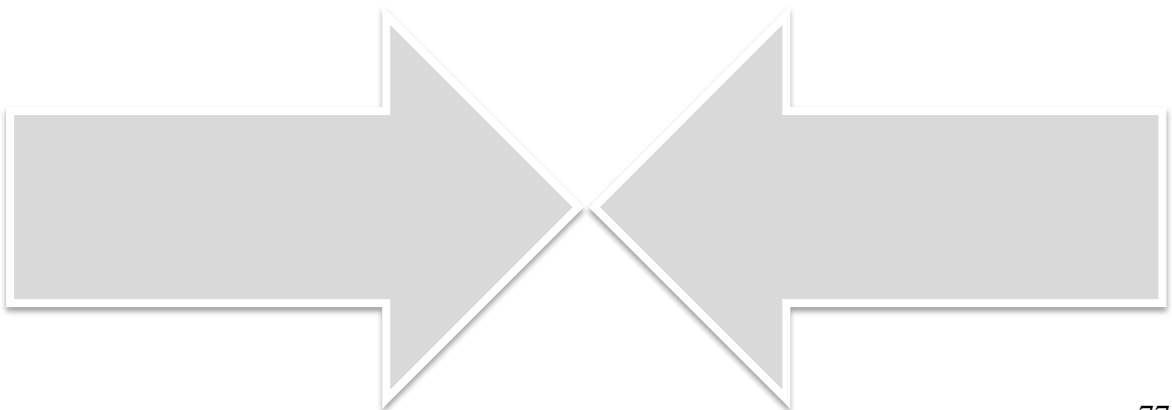
.....

.....

.....

.....

8. Transgressiivne kirjandus kujutab inimeseks olemise raskusi ja muresid tihti üsna humoorikalt. Kas inimõnnetuse üle on mingil viisil hea või kasulik naerda? Või on see julm ja südametut? Leia argumente mõlema seisukoha toetamiseks.

9. Kas transgressiivne kirjandus on enamasti feministlik või antifeministlik? Põhjenda oma arvamust. Too näiteid erinevatest kirjandusteostest.

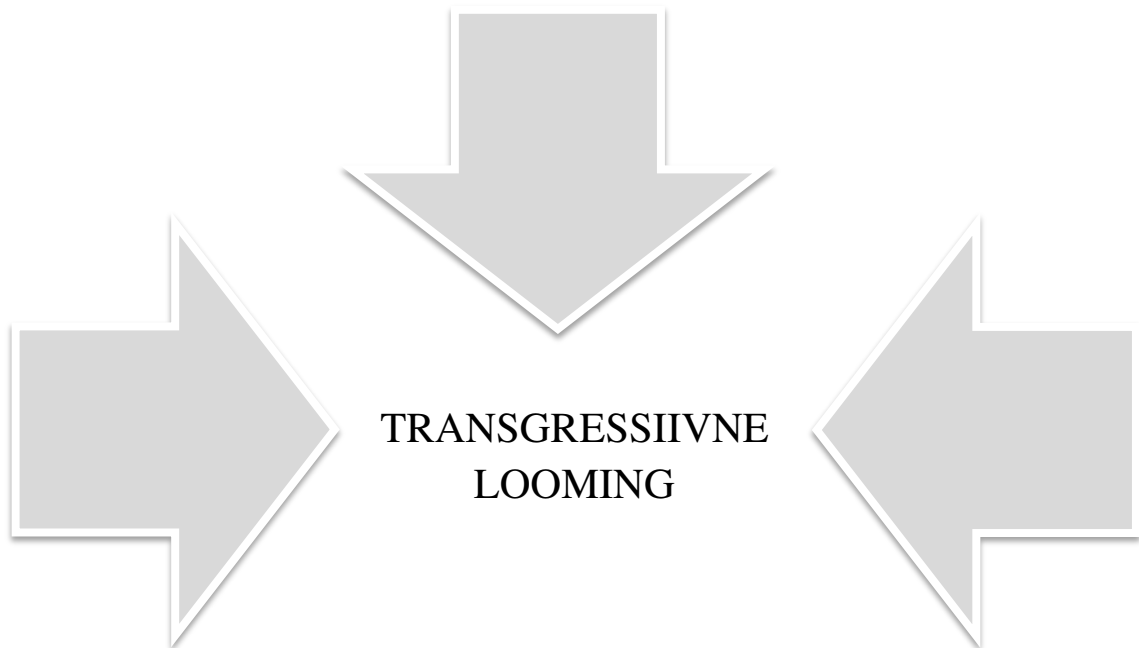
.....

.....

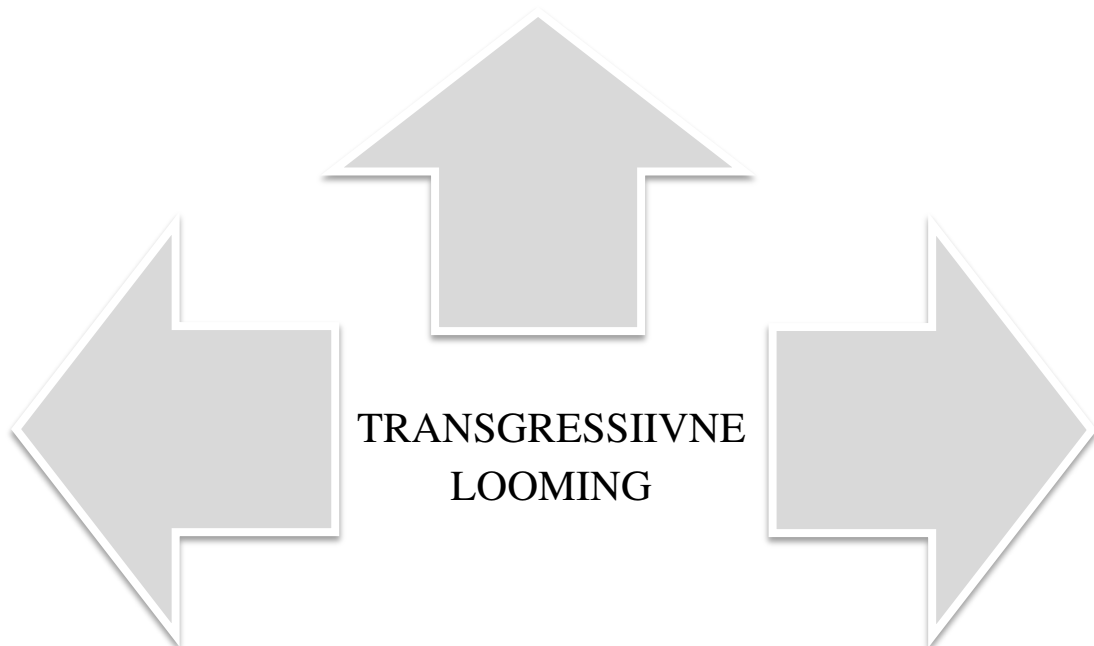
.....

.....

10. Kirjuta joonisele, kuidas tänapäeva ühiskond on inspireerinud transgressiivset loomingut.

11. Kirjuta joonisele, kuidas transgressiivsed teosed mõjutavad lugejaid ja ühiskonda.

12. Sõnasta eelmisele ülesandele toetudes poolt- ja vastuargumente väitele „Transgressiivne kirjandus on väärtuslik“.

POOLT	VASTU

13. Allpool olevas tabelis on kirjas mõned luuletused Kivisildniku luulekogust „Sumo“ (2007). Kirjuta tabelis toodud luuletuste juurde, mis neid tekste transgressiivseks muudab. Võid mõelda näiteks järgmistele küsimustele:

- Milliseid (moraali, religiooni, seaduse vm) piire on nendes ületatud või milliseid tabuteemasid on käsitletud?
- Mille suhtes on need luuletused kriitilised või millele need tähelepanu juhivad?
- Milline on nende luuletuste stiil ja sõnavalik?

LUULETUS		TRANSGRESSIIVSUS
1.	päike taevalael kui oranž hinnalipik naisteka kaanel	
2.	meditatsioon meistrit rahuldab siiski mastrubatsioon	
3.	koka trussikud pika pruuni triibuga tõmba või ninna	

4.	georg ots laulab gulagis kõik naisvangid menstrueerivad	
5.	absoluutselt kõik noorkuu tähed ja pilved tehakse hiinas	
6.	pornograafia uni millest on kõige raskem ärgata	
7.	mis ma teha saan et meil kultuuri pole ainult kirjandus	
8.	jah valutab kuid ma vajan sellist rohtu mis tõde vaigistaks	
9.	piiblis on üks koht see koht räägib paabeli hoorast ilus koht	
10.	vaimuvalgust sa hauda kaasa ei võta sumopeki küll	
11.	tõde ei ole mu valetunnistaja on jumal taevas	
12.	istun joon teekest mulla maitse suus mida võiks surm siin muuta	

14. Transgressiivne kirjandus ületab tihti moraali ja religiooni piire ning kujutab inimeste nii-öelda patusemat poolt. See on sügavalt refleksiivne žanr, milles tegelased tavatsevad end analüüsida. Transgressiivsed teosed innustavad seetõttu ka lugejaid enda väärtushoiakuid ja -hinnanguid reflekteerima. Jürgen Roose on oma kogumikus „Surm Tallinnas“ (2018) avaldanud novelli „Kuidas ma arvama hakkasin, et ma surnud olen“, milles on ka patustamise teemat käsitletud:

„Patt peab olema ikka see, mis kihutab ja tõukab, kutsub ja ahvatleb, muidu poleks sel ju mõtet, muidu ei saaks me end tolle pääl testida: kes me säärased oleme ja mida me väärime, millist hinnet ja imetlust, või vaenu ja jälestust, ükskõiksust, siis kui me tunnid kunagi täis on tiksund ning universumi maksubüroo arveametnik suleb ohates selle tüseda, tihedalt täis kribitud kausta või raamatu, kirjutab me arvele alla. Lööb sellele templi ja ulatab üle laua me värisevatesse kättesse. Mida sa tahad, et sinna oleks kirjutatud? Mida sa kardad, et sinna päriselt kirjutatakse?“ (Rooste 2018: 42)

Kirjuta üks päeviku sissekanne, milles analüüsid patustamise teemast lähtuvalt iseennast. Mis võiks olla sinu pattude raamatusse üles kirjutatud? Mida sa kardad, et sinna kirjutatakse?

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The paper is oriented vertically and has a small portion of its bottom-right corner folded over, revealing a light gray underside. There are no markings, text, or drawings on the page.

15. Transgressiivsus on lisaks kirjandusele levinud ka teistes kultuurivaldkondades, näiteks kunstis. 1987. aastal avaldas ameerika kunstnik Andres Serrano üsna suurt vastukaja tekitanud foto, mis on tuntud kui „Immersion (Piss Christ)“. See foto kujutab pisikest kuju, millel on Jeesus ristile löödud. Kuju on aga pildistatud uriini sisse uputatuna. Millisel moel on see kunstiteos transgressiivne? Milliseid piire see ületab?

Autor: Andres Serrano

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Otsi lisaallikatest veel näiteid transgressiivsetest kunstiteostest ja vasta järgnevatele küsimustele:

- Mis muudab need kunstiteosed transgressiivseteks?
- Kas mõne transgressiivse kunstiteosega on ületatud ka mõni piir, mida sinu hinnangul iialgi ületada ei tohiks?
- Miks kunstnikud transgressiivset kunsti loovad?

16. Millised järgmistest transgressiivses kirjanduses tihti kujutatavatest tegudest tunduvad Sulle tänapäeva kultuuris ja ühiskonnas mõne olulise piiri ületusena? Tee rist vastavasse lahtrisse ning seejärel põhjenda lühidalt oma arvamust.

KUJUTATAV TEGU	ON PIIRI- ÜLETUS	EI OLE PIIRI- ÜLETUS	PÕHJENDUS
Ropendamine			
Valetamine			
Varastamine			
Vägivallatsemine			

Vägistamine			
Mõrvamine			
Suudlemine			
Seksimine			
Sünnitamine			
Kehalised funktsioonid (seotud nt menstruatsiooni, oksendamise, väljaheidetega)			

17. Kirjelda enda tänast päeva ilukirjanduslikus ja võimalikult transgressiivses võtmes.
Proovi oma kirjeldustega ületada mõnda piiri.

A large rectangular area with horizontal dotted lines for writing. The lines are evenly spaced and cover most of the page. In the bottom right corner, there is a small triangular fold-out, suggesting a page that can be folded or a corner that is turned over.

18. Transgressiivsed kirjanikud ja kunstnikud on ühiskonnas tihti väärti mõistetud. Loe järgnevaid tekstilõike Jürgen Rooste artiklist „Kuidas olla hull kunstnik ehk kes laseks Juhan Liivi tuppa?“. Mõttele sellele, kes on kunstnik ja kuidas kunsti tehakse. Kirjuta diagrammile, kuidas Sinu ja Rooste arusaamad ühtivad või erinevad. (Soovi korral loe tervet artiklit aadressilt <https://kultuur.err.ee/311945/jurgen-rooste-kuidas-olla-hull-kunstnik-ehk-kes-laseks-juhan-liivi-tuppa>)

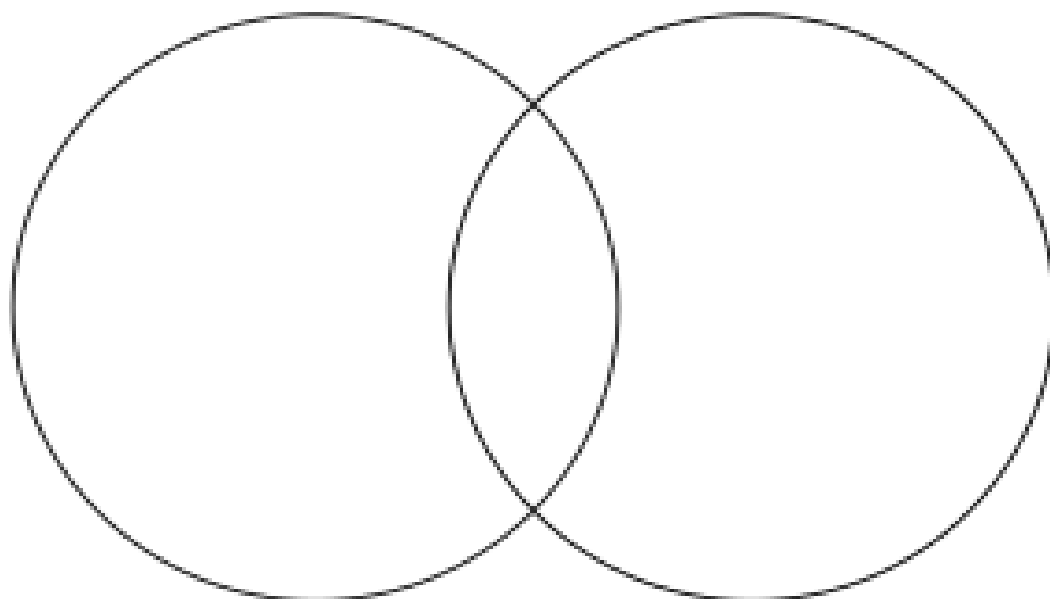
Ma olen kunstnikuna päris keeruline inimene. Mulle ei meeldi, kui mult midagi oodatakse. Nõutakse. Ses mõttes. Ma olen kõige valem ja raskem valik riigikirjanikuks, -palgaliseks. Jah, ma kirjutan kõik need raamatud, millest unistan. Aga ma ei tule sammugi vastu nendele, kes ootavad mult miskit toredat-hääd-kulgevat./---/

Muidugi ei ole see üksühene reegel, et kunstnik peab olema hull ja haige. Mihkel Mutt kunagi küsis mult, et miks kunstnik/luuletaja peab olema hull. Ta muidugi vist muretses minu pärast ka, teisalt tahtis ta öelda, et kõige geniaalsem kirjanik (nt Kivirähk) ei tarvitse olla vaimuhaige või stiilselt segane. Et kunstnik võib olla täiesti normaalne inimene, eks.

Ma olen muidugi ka veendund selles, et täiesti korralik-keskmine pai inimene ei suuda midagi väga erilist luua. See ei tähenda seda, et me peaks pealt kõik nähtavalt katki olema, sisim põleng ongi ehk olulisem. Nt Kalju Kruusa on üks mu lemmikluuletaja. Vaikne inimene, suurepärase autor, kelle põlemine on sisemine tohutu torm. Ka vaiksemais sõnus, nonde sõnade mõnus./---/

Aga järsku ma veel ei tea, mida ma tahan öelda. Järsku ongi kunst otsing ja eksikäik? Viletsus ja viltumine? Teine asi – kas ma pean oskama oma asja maha müüa? Kas ma tõesti pean olema korraga looja ja müüja? Ja miks? Miks arvab mingi osa ühiskonnast, et mahamüümisanne on nagu olulisem kui miski muu? Siis oleks ideaalsed eestlased ju hoopis minu lapsepõlve kujuteldavad mustlasvargajõugud. Varas ja pätt on ühiskonna ideaal. Ta on parim müügimees ja projektijuht./---/

Ühesõnaga – kunstnikuga ei pea ega tohigi olla kerge. Ta võib olla kas melanhoolselt või eksalteeritult tüütu või siis talumatu või üldse mitte reeglitele alluv. Aga minu jaoks on tänaseni nood ühiskonna alustalade loojad imelikud kunstnikud: nad teevad oma lavakunsti, kui seda ka ei märgata ega auhinnata, nad räpivad rajult ka siis, kui tüsedad-patroneerivad isased tahavad tagaplaanil videos oma perset kõigutada, nad kirjutavad oma luuletusi ja neile öeldakse, et „sa oled lihtne realist“. Kõik sedalaadi, haige ja imelik kunst on mind puudutanud ja muutnud. Ma ei taha rikkuda reegleid, mul pole reegleid, mida rikkuda./---/

MINU ARUSAAMAD

JÜRGEN ROOSTE ARUSAAMAD

19. Transgressiivset kirjandust on nimetatud mitmeti. Tõmba loetelus ring ümber mõistele, mis sinu arvates seda žanrit kõige täpsemalt iseloomustab. Põhjenda enda valikut.

HÄLBEKIRJANDUS, ROPPKIRJANDUS, KOLEKIRJANDUS, TUME REALISM

Arutle selle üle, millised erinevad tähendusvarjundid neis mõistetes avalduvad? Kas kõiki neid mõisteid sobib selle žanri kohta kasutada?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

20. Loe läbi luuletus fs'i luulekogust „Alasti ja elus“ (2008). Arutle luuletusele toetudes selle üle, kas koledad tõed on väärtuslikumad kui ilusad valed.

Krakovi gestaapo majas
piinati inimesi
ja tapeti
aastate jooksul
välisseinal on mälestustahvel
sees on vereplekid pestud
seal tegutseb hostel
yyritakse ruume välja
toa number 17
kummagi voodi madratsi keskel
värvuseta plekid
võtan selle aseme
mille heledal pinnal
ei ole näha võõraid
tumedaid kubemekarvu
peale pikka rongisõitu
magan raskelt ja yksi
kedagi ei kepi
maailm kisendab kannatustest
vähemalt sellel ööl
mina neid juurde ei tee
Krakovi gestaapo majas

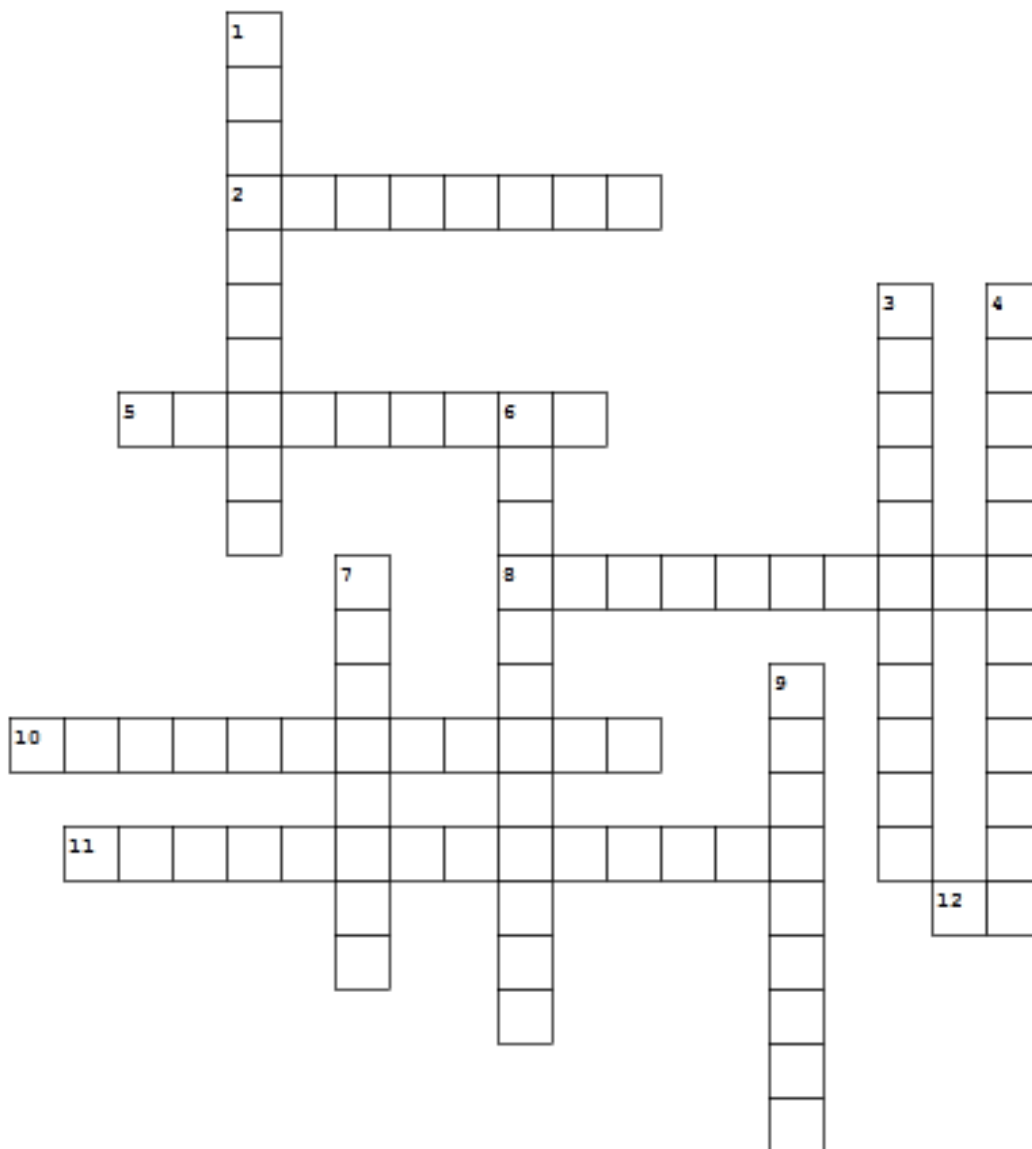
21. Lahenda eesti kirjanduse transgressiivsete teoste ja autorite teemaline ristsõna.

Ülevallt alla

1. Transgressiivset elulookirjandust viljelenud kirjanik, raamatu „Musta pori näkku“ autor
3. Luuletaja, kes on muuhulgas kirjutanud auhinnatud transgressiivse luulekogu „Sumo“
4. Transgressiivset lühiproosat kirjutanud naisautor, kes on avaldanud ka jutukogu „Sterne“
6. Romaani „Indigo“ autor
7. Autor, kes on kirjutanud homoseksuaalsuse teemat käsitleva teose „Tantsiv linn“
9. Armin Kõomäe transgressiivne romaan, milles on tugevalt kritiseeritud tarbimisühiskonda

Vasakult paremale

2. Peeter Sauteri novell, milles on kirjeldatud sünnitamist
5. Maarja Kangro teos, milles on avameelselt käsitletud aborti teemat
8. Kunstnik ja kirjanik, kes on muuhulgas ka romaani „Minu abielu prostituudiga“ autoriks
10. Transgressiivne luuletaja, kes on silma paistnud ka oma novelliloomingu poolest
11. Kenderi teos, mille süžee keskendub 1990. aastate ärimeeste kuritegevuslikule elule
12. Luuletaja, kes on kirjutanud mitmeid transgressiivseid kogusid, nt teose „Alati ja elus“

II. Õpiülesanded teemal

„Ühiskonnaprobleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“

1. Loe läbi Kaur Kenderi romaan „Iseseisvuspäev“ (1998) ja lahenda allpool olevad ülesanded.

Umbes 1990. aastate alguses toimus eesti kirjanduses suurem murrang, n-ö transgressiivne vabanemine. Ilmuma hakkas üha rohkem piire ületavaid teoseid. 1990ndate II poolel avaldati ka Kaur Kenderi „Iseseisvuspäev“. Kuidas on 90ndate ühiskondlik-kultuuriline taust romaani „Iseseisvuspäev“ sündmustikku mõjutanud?

.....

.....

.....

.....

Kelle nimi on Kenderi teoses „Iseseisvuspäev“ sõprade Karli ja Marksi nimede taga peidus? Kuidas viide selle isikule seostub teose peamiste teemadega?

.....

.....

.....

.....

Milliseid seaduste ja traditsioonide piire on ületatud Kenderi romaanis „Iseseisvuspäev“? Too näiteid teosest.

.....

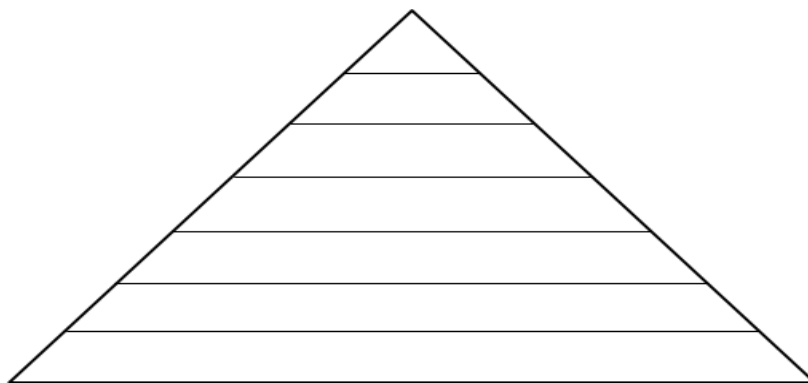
.....

.....

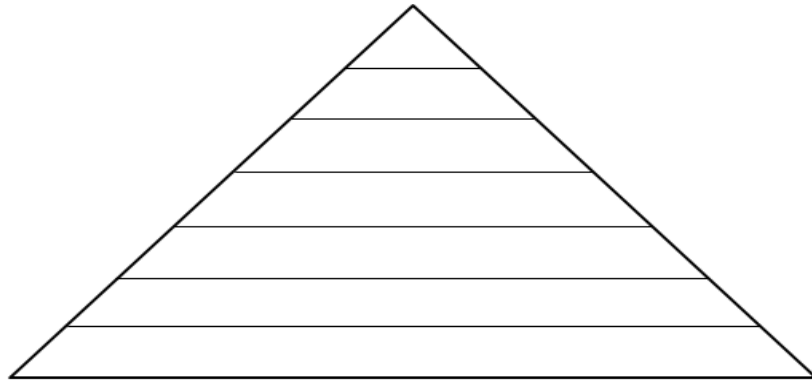
.....

Allpool on loetletud erinevaid väärtusi. Mida väärtustas oma elus „Iseseisvuspäeva“ peategelane? Kanna väärtused püramiidile, kirjuta kõige olulisem püramiidi tippu. Põhjenda teosele toetudes suuliselt, miks väärtused just niimoodi paigutasid.

raha, võim, viisakus, ausus, sõprus, armastus, vabadus

Täida ka enda väärtushinnangutele toetudes üks väärtuste püramiid. Võid enda püramiidile kanda samu väärtusi, mille kirjutasid „Iseseisvuspäeva“ minategelase püramiidile, või asendada need teiste väärtustega.

Kenderi teose „Iseseisvuspäev“ algusest võib leida tsitaadi Queeni laulust „I want it all“: „I’m a man with one track mind, so much to do in one lifetime.“ Kuidas seostub see mõte nii Kenderi romaani kui ka transgressiivse kirjandusega laiemalt?

.....

.....

.....

.....

2. Kaur Kender on muuhulgas laiemalt tuntud ka selle pärast, et talle esitati 2016. aastal süüdistus lapsporno valmistamises ja levitamises seoses tema poolt portaalis nihilist.fm avaldatud teosega „UNTITLED-12“. Kohtuprotsessi järel mõisteti Kender õigeks. Kenderi süüdistusega seoses on eesti kultuurikriitik ja luuletaja Meelis Oidsalu väitnud, et „transgressiivse kunsti üks mõte on teha midagi, mida pole varem tehtud“ (Oidsalu 2017). Kas oled selle väitega nõus? Kui jah, siis kas sellisele transgressiivse loominguga kirjeldusele tuginedes võib väita, et Kender oli tõesti süütu? Põhjenda oma arvamust.

.....

.....

.....

.....

.....

Kohtuprotsessi ajal küsis Kenderi jurist Oidsalu käest ka, mille poolest üldse erinevad pornograafia ja transgressiivne kunst. Oidsalu vastas järgmiselt:

„Noh, see üks küsimus, seesama küsimus eesmärgistatusest, kui küsida, et mis on ka transgressiivse kunsti eesmärk kui selline, siis sageli ise on see küsimus vildakas kunstiteose kohta, kunstiteosel sageli ei ole eesmärki. On selliseid esteetika koolkondi, kes väidavad, et kui teosel on mingi funktsionaalne eesmärk, siis ta definitsiooni järgi ei ole kunst. Ka selline hälbeline akt võib olla täiesti eesmärgitu. Lihtsalt on kultuuriline fakt. See esiteks ja teine asi on muidugi see funktsionaalsuse

küsimus, et kas ta on allutatud mingisuguse konkreetse funktsiooni teenimisele või mitte, kolmas on ehk see, et kunst alati võimaldab, vähemalt teatud sellist metafoorsust või mingisugust kujundite tekkimist kunstiteose retseptsiooni kaudu. Ja võib-olla minu arust ka oluline, kui rääkida kunstist üldse, siis hästi oluline on ka konteksti ja teksti omavaheline seos.

Ma toon võib-olla ühe näite kujutavast kunstist siin, et näiteks 1917 eksle, me kõik teame Marcel Duchampi seda surematut skulptuuri „Purskkaev“, kus siis kunstnik vedas tegelikult uriinipoti kunstisaali, pani ta poodiumile ja allkirjastas selle. Seda kõik võtsid kui sellist väga revolutsioonilist kunstiakti, mis sest, et seda uriinipotti ennast ei olnud keegi kuidagimoodi pitseerinud ja iga kunstiteose puhul on hästi oluline see kontekst, et kui see paralleel tuua kirjandusmaailma, et kui uriinipoti ümber, all poodiumi ümber oli näitusesaal, siis kirjandusteose ümber on alati kirjandusruum, kui võrdlust tuua, et see autor on siis poodium, tema isik, ja see retseptsioon, kuivõrd seda tajutakse teosena, kas seal on kriitiline mass kultuuris, kes tajub seda teost kunstiteosena, et see siis unustab selle kirjandusruumi seal ümber, et selle paralleeli võiks tuua.“

Allikas: <https://kultuur.err.ee/315632/kenderi-protsess-meelis-oidsalu-transgressiivse-kunsti-uks-mote-on-teha-midagi-mida-pole-varem-tehtud>

Vasta teksti põhjal järgnevatele küsimustele!

Kas sinu arvates erinevad transgressiivne kirjandus ja kunst pornograafiast? Kui jah, siis mille poolest?

.....

.....

.....

.....

.....

Kas transgressiivsel kunstil on mingisugune eesmärk või funktsioon? Kui jah, siis milline?

.....

.....

.....

.....

Kas ja kuidas mõjutab kontekst või kirjandusruum transgressiivset kirjandust ja selle retseptsiooni?

.....

.....

.....

.....

.....

3. Loe läbi luuletus Jürgen Rooste luulekogust „Laul jääkarudest“ (2012) ning vasta selle põhjal küsimustele.

andku allah abdulile bagdadi äärelinnas
või kümme tuumapommi

Milliseid rahvuste kohta käivaid
stereotüüpe on selles tekstis kasutatud?

eesti elab ikka vene karu külje all
ja see on hoopis teist masti loom kui ursus
polaris

.....
.....
.....
.....

venemaaga võrdset ohtu kujutab meile
siinkandis veel vaid

Millist kahju või kasu toovad seesugused
stereotüübid?

valge täisealine heteroseksuaalne
eesti mees
mina

.....
.....
.....
.....

Kes või mis kujutab tänapäeva eestlasele Rooste luuletuse järgi ohtu?

.....
.....
.....
.....

Kes või mis kujutab tänapäeval sinu arvates eestlasele ohtu? Kas oled luuletuses välja
toodud ohtude pärast mures? Põhjenda oma seisukohti.

.....
.....
.....
.....

4. Loe läbi katkend Jürgen Rooste luuletustest „Kõnede kõne“ (luulekogust „Laul jääkarudest“ (2012)) ja lahenda seejärel ülesanded.

Üks tont, kont hauarüvetusest hambus,
luusib mööda Euroopat, – kõik vanad
Euroopa võimud on liitunud pühaks
ajukahiks selle tondi vastu, nii jumala
rotveiler Ratzinger kui põrgupenide päalik
suur Puutin, nii Breivik kui Merkel, nii
kolkakülade politseinikud kui Lääne naiivsed
kommunistid.
Ma ütlen teile, tõesti-tõesti ma ütlen teile,
olge tunnistajaks mu kuulutusele:

judeokristlane
afroeurooplane
omasooihar ja sodoom
mustlane
venelane
isegi lätlane
rahvusmarulane
kapikapitalist
põlatud prole
kogu paariapraht ja inimolemise ajuvaht, kõik
söövad koos ühel murumaal ja lõukoer ei
puuduta lambatalle,

Breivik lakub hellalt lätlase pääd.

See päeva on käes, see päev on ligi!
Ein Reich, ein Folk, ein Manneken Pis!

Kirke, Kühe, Kinder!

Sõnasta luulekatkendi peamõte.

.....
.....

Milles avaldub selle luuletuse ühiskonnakriitilisus?

.....
.....
.....

Mida see ütleb tänapäeva ühiskonna väärtuste kohta?

.....
.....
.....

Mida tähendavad luuletuse lõpus olevad saksakeelsed ütlused? Kuidas need seostuvad luuletuse peamõttega?

.....
.....
.....
.....
.....

5. Loe läbi luuletus fs'i luulekogust „Alasti ja elus“ (2008) ja lahenda ülesanded.

iidne hansalinn Tallinn

sihvakad kirikutornid

läikiv munakivitee

korraga tänaval neeger

see on kaugelt näha

tal on kuritegevus veres

mehed paneme asjad paika

iidne hansalinn Tartu

yliskoolilinn

Eesti vaimsuse kants

korraga tänaval pilusilm

see on kaugelt näha

tema ei kuulu siia

mehed paneme asjad paika

iidne hansalinn Hamburg

kõrtsi seinal Paul McCartney

siinse kandi oma poiss

plaadil lauldakse life is life

vuntsidega vanahärra

paneב asjad paika

keri tagasi koju

oma litside ja pättide maale

mu klassiõde Riina

rääkis minuga eesti keelt

Millised eelarvamused on välismaal eestlaste kohta? Kas need on õigustatud eelarvamused?

.....

.....

.....

.....

Jätka luuletust. Kirjuta üks salm, milles kirjeldaksid ühte võõrviha illustreerivat juhtumit.

.....

.....

.....

.....

.....

Kirjuta arutlev kirjand, milles vastad järgmistele küsimustele:

- Miks tekkivad võõrviha ja eelarvamused?
- Kelle vastu on erinevates paikades suunatud võõrviha? Too näiteid maailma eri paikade kohta. Millised on mõned levinud eelarvamused? Kas need on põhjendatud?
- Millised on võõrvihast tulenevad probleemid? Kuidas saaks võõrviha maandada ja sellest tulenevaid probleeme lahendada?
- Kuidas seostub võõraste umbusaldamine väljendiga „elu on elu“? Kas see on midagi inimestele omast ja paratamatut?

6. Loe läbi katkend Armin Kõomäe romaanist „Lui Vutoon“ (2015, lk 260–264) ning lahenda seejärel ülesanded.

13. detsember

Kolm klaasist püramiidi katusel, meenutab mu kaubanduskeskus mulle aina enam muistsete vaaraode hauakambri kaasaegset versiooni. Ülemiste koloss ei jää oma mõõtmetelt alla ühelegi tõsiseltvõetavale maailmaimele. Isegi kui täna võivad selle ehitise materjalid (nagu plekk, klaas ja küprok) tunduda liiga tavapärased, odavad ja lühiajalisedki, ei saa välistada, et ajaloolastele kaugest tulevikust jätab väljakaevatud Ülemiste kaubanduskeskus sama kustumatu mulje kui Cheopsi püramiid.

Tsiteerin peatükikest tulevasest ajalooõpikust:

„Põhja-Eestist avastatud Ülemiste Keskuse nimeline hauakamber pärineb tõenäoliselt 21. sajandi esimesest poolest. Ekspertiis kinnitab, et hauakamber ehitati välja mitmes järgus, oletavasti seetõttu, et kliendist kuningas ei jäänud esimeste versioonidega piisavalt rahule. Oletus tugineb muuhulgas ka varasemale teabele Egiptuse vaaraode kohta, kes samuti lasid sageli

oma hauakambreid ümber ja suuremaks ehitada. Võimalik, et selline mastaapne rahuldatus kuulus kadunud tsivilisatsiooni geneetiliste põhiomaduste hulka.

Hauakambri nimi on kuni kuuemeetriste tähtedega kinnitatud ehitise kõigi nelja ilmakaare poole avanevate sissepääsude kohale. Nimetus ise koosneb kahest sõnast: Ülemiste ja Keskus. Etümoloogiline analüüs viitab võimalusele, et hauakamber rajati isikule, keda peeti teistest ühiskonnaliikmetest ülimaks. Oletust maetud isiku erakordsest sotsiaalsest positsioonist toetab ka lingvistiline nüanss: mitmuse kasutamine üheainsa isiku puhul. Sõna „keskus” hauakambri nimes on selge vihje nekropoli kui sellise sümboolsele asendile muu maailma suhtes. Rõhutamades niiviisi objekti ümberlökkamatut relevantsust, pole keeruline ette kujutada kadunud tsivilisatsiooni väärtushinnangute hierarhiat. Kõige keskmes asus surm, ümbritsetuna ülepaisutatud küllusest.

Erinevalt neli ja pool tuhat aastat vanematest Egiptuse püramiididest, mis paistavad silma diskreetsuse ja monumentaalse geomeetrilise lihtsusega, kerkib Ülemiste hauakamber esile oma avarate sissepääsude ja kutsuvaid sõnumeid täistikitud arhitektuuriga. Vägisi jääb mulje, et 21. sajandil võis kuninglikku matusepaika maetud saada igaüks, kes vaid suvatses õigel ajal ja õiges kohas hinge heita. Siiski on see esialgu vaid üks mitmest hüpoteesist, mille paikapidavust peavad ajaloolased veel põhjalikult kontrollima.

Ülemiste keskuse kõige suurem sissepääs asub läänepoolses küljes, lubades pidada seda hauakambri peasissekäiguks. Uks avaneb avarasse halli, mis ulatub hauakambri katuseni. Keset halli leiame eest iseliikuva trepi, mis arheoloogide kinnitusel tulid laialdaselt kasutusse juba 20. sajandi esimeses pooles. Trepp viib

meid teisele korrusele, kust avaneb ligipääs kesksel kohal asuvale kuninga surikambrile. Surikamber ise on avar, klaasist seinetega ruum, mis on täidetud väga erinevate mööbliesemetega, kõigil kaasas korrektsed ja kohati lausa naeruväärse põhjalikkusega koostatud kasutusjuhendid. Arusaamatutel põhjustel on nimetatud juhendid tõlgitud kümnetesse eri keeltesse, jättes kuningast mulje kui polüglotist, kelle mitmekesise keelehobi eest tuleb ka teispoolsuses hoolt kanda. Surikambri keskel asub lihtne, pehmetest materjalidest valmistatud sarkofaag, milles ohtral teki- ja padjakuhjal puhkab kadunukese kokkukuivanud säile. Tema kõrval lebav kuninganna annab aga kinnitust kaugel ajastu erakordsetest palsameerimisostkustest – niivõrd kaunis ja loomutruu paistab selle kaugest ajast pärit tegelase keha. Jääb vaid mõistatuseks, miks ei ole sama tehnoloogiat kasutatud kuninga enese mumifitseerimisel.

Erinevalt vanematest püramiidikujulistest hauakambritest, mida kasutati suure populaarsusega eelkõige Põhja-Aafrikas ja Kesk-Ameerikas, sisaldab Ülemiste surihoone ohtralt eri suurusega ruume, kokku kahel, paarikümne tuhande ruutmeetrisel korrusel. Kui kvantiteet kõrvale jätta, siis külvati sarnaselt muistse Egiptuse matusetraditsioonidega ka Ülemiste hauakambri surnud isand üle kõikmõeldava kaasavaraga eluks surmajärgses maailmas.

Ülemiste kuninga kaasavara koosneb mitmesajast tuhandest eri otstarbega esemest, mida enamasti pole mitte üks, vaid mitu eksemplari. Ainuüksi ajanäitamise seadmeid, mida tänapäeval keegi enam ei kasuta, loendati kokku üle tuhande ühiku. Jääb siia maani mõistatuseks, miks väiksemaid neist endale isegi randme külge kinnitati.

Hauapanuseid puudutavate vastamata küsimuste hulk on endiselt märkimisväärne. Näiteks tekitab arusaamatusi äärmiselt lai

ja mitmekesine valik naiste intiimhügieeni tarbeid. Kas tõesti usuti veel 21. sajandil, et naise keha säilitab peale surma erinevaid võimeid, nagu näiteks ovulatsioon või isegi järglaste sünnitamine? Neist viimasele juhib tähelepanu erakordselt suur hulk vastsündinutele ja väikelastele mõeldud esemeid, alates riietest kuni spetsiaalsete toitute ja mänguasjadeni välja. Kõik see on laiali paisatud paljudesse eri kambritesse üle kogu mausoleumi.

Ka ei ole päris selge hauakeskust ümbritseva sõidukitele mõeldud territooriumi funktsioon. Mitmete hüpoteeside seas prevaleerib arusaam, et muistne überparkla oli mõeldud kuninga alamatele, keda saabus iga päev tuhandete viisi keskusesse, et anda valitsejale edasi oma alandlik lahkumiskink. Selle seisukoha pooldajad tuginevad algelistele elektroonsetele arvutusseadmetele, mida võib leida igast keskuse kambrist, ja mille funktsiooniks peetakse arvestuse pidamist kokku kogutud andide üle.”

Tsitaadi lõpp.

Ajalugu on huvitav ja põnev. Lisaks sellele kubiseb ta tahtlikest ning tahtmatutest vigadest. Tuleviku ajalooõpikud ei erine selles suhtes tänastest, mida võib paremal juhul kasutada meelelahutuseks.

Alustan enda viimset võidmist sellega, et tõmban jalga Calvin Kleini alukad, selga Giorgio Armani kampsuni, lõhnastan end (seespidiselt) Johnnie Walkeri tualettveega ja pakin pikale teekonnale kaasa mõned hügieenitarbed minu kuldsete initsiaalidega kotikesse. Siis viskan ma pikali, hoides ühes peos oma armsama käekest, teises Louis Vuittoni koti sangu, sulen silmad ja jään ootama arheoloogi koputust iglu uksele. Kulugu selleks või tuhat aastat. Las siis kuradid nuputavad seda va Põhja-Eesti vaarao nime, millega oma lihtsameelseid kaasaegseid rabada. Calvin Esimene, Giorgio Teine, Johnnie Kolmas või Lui Viimane.

Kaubast oled sa võetud ja kaubaks pead sa tagasi saama. Tutan-faking-hamen. Töödelge mu armastus ümber või pistke klaaskupli alla, mul savi.

Milline on selle tekstikatkendi peamine sõnum?

.....

.....

Milliseid kaubamärke oli katkendis nimetatud?

.....

.....

Kuidas on tekstis kritiseeritud tänapäeva tarbimisühiskonda?

.....

.....

.....

Tõlgenda väidet „Kaubast oled sa võetud ja kaubaks pead sa tagasi saama“.

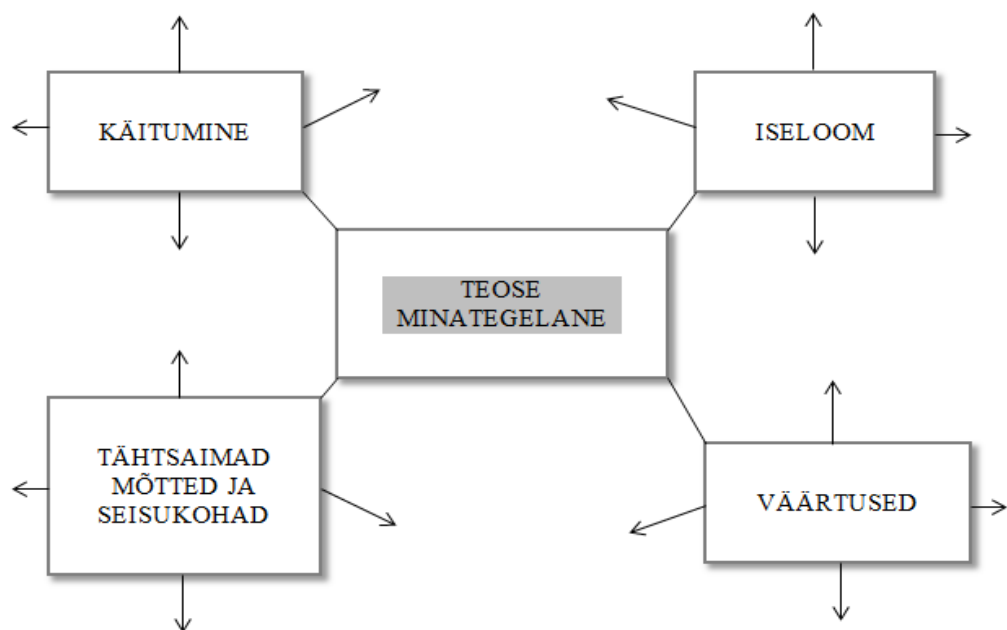
.....

.....

.....

.....

Kirjelda teose minategelast etteantud mõttekaardi abil.

Kirjuta loetud tekstikatkendile toetudes allpool toodud väitele kolm poolt- ja kolm vastuargumenti.

Kaubanduskeskused on tänapäeva ühiskonnas justkui hauakambriteks.	
Pooltargumendid	Vastuargumendid

III. Õpiülesanded teemal

„Naiste kujutamine transgressiivses kirjanduses“

1. Allpool on valik katkendeid Peeter Sauteri romaanist „Indigo“ (1990). Valige üks katkenditest ja lugege see läbi. Arutlege rühmades valitud katkendi põhjal, kuidas on Sauter oma teoses naisi kujutanud. Joonistage kokkuvõtlik mõttekaart.

Kui sa plikaga magad, siis võid valetada ja käituda mitte päris vastavalt oma feelingule. Pagan teab, mis põhjusel. Näiteks varjad midagi, kardad, et ta sult midagi küsib, või pead teda endast kogenumaks ja oled kohmetu või oled vintis ja hoolimatum ja laisem, kui ise tahaks. Tohutult parem on, kui sellist ebaklappi seesmise sinu, välise sinu ja plika vahel pole. Kui kõik on vahetu, tõeline ja julge, sa usud ja tahad seda ja ei häbene. See on hea. Joovastav. Unustus. Mäng. Ei tea isegi, mis järgmisel hetkel teed. Riideid seljast võttes poetad ajud ka välja. Parimatel hetkedel on Katt täiesti ajudeta ja täiesti ettearvamatu käituja. Naljakas.

(Sauter 1990: 57–58)

Olin öösel Manni juures. Ta on tõesti ilus. Ma tean, et ta peab mind targaks, ehkki ma ei ole tark. Aga ma püüangi siis tark näida, et tal oleks hea. Ma räägin tarka juttu ja seda on päris tore teha. Igasugused asjad tulevad keelele, mis ma hiljuti olen mõelnud, mida ma olen kuskilt lugenud ja mis on mind erutanud, ja niisama naljad ja lorad. Mann on natuke pahane, et ma toon peaaegu alati joodavat kaasa. Et ma tulen enamasti vintis peaga. Kuigi joob hea meelega. Pahane, et ma muidu ei tulegi. Mina toon seda tihti oma viimase raha eest. Toon seda enda jaoks. Meie jaoks. Et meil võiks olla kerge, lihtne ja armas. Et ta ei oleks mulle tüütu. Et mina oskaksin olla talle armas. Ärge öelge, et me teineteist petame. Me oleme teineteise vastu kenad.

(Sauter 1990: 94)

Tulin koju ja nägin, et vannitoe uks on paakil ja tuli põleb sees. Võtsin jope seljast ja tossud jalast. Tahtmatult nägin vannitoe uksepraost sisse. Ema kuivatas seal ennast. Ta oli kummardunud ja kuivatas jalgu. Ilmselt ta ei kuulnud, et ma sisse tulin. Ma ei jäänud teda vaatama. Tahtsin juba vannitoe ukse kinni lükata, aga siiski ei lükanud. Et ema ei tajuks, et olen teda näinud. Läksin vaiksest oma tuppa. Ema oli paksuvõitu ja ta keha oli kuidagi vana, kõht voltis ja rinnad inetud. See tegi kurvaks ja masendas. Jah, tegi väga nukraks. Pärast me jõime teed ja ma püüdsin ema vastu eriti kena ja lahke olla ja temal polnud ilmselt aimugi, miks ma selline oli.

(Sauter 1990: 170–171)

Kuskil võiks olla ju üks väike naine ja kas või mõned väikesed lapsedki, minugipärast. Nii väike naine, et paneks tühja Tallinna suitsu karpi ja võtaks välja, kui juttu tahaks ajada. Küll ma olen egoist. Suur haisev egoist. Suur ja haisev nagu suur-suur rohelistest laudadest peldik keset laia lagedat põldu.

(Sauter 1990: 182)

„Oled sa must tüdinenud,“ küsis Katt. Ta suitsetas selili voodis ja vaatas aknast välja. Mann poleks iial nii küsinud, niimoodi otse. Ta võinuks küsida: „Ega sa abielluma hakka.“ „Ei tea küll ise, mis siis, kas linna peal räägitakse.“ „Noh, siis saaks sulle lihtsalt õnne soovida.“ Nii võinuks Mann rääkida. /---/ Kati ja Manni vahe. Targa ja lolli vahe. Targad käituvad lollakalt ja mõned lolliid päris kaunitl. Ei teagi, kummad tüütumad on.

(Sauter 1990: 185–186)

2. Loe läbi katkend Kaur Kenderi romaanist „Iseseisvuspäev“ (2009, lk 18–20) ja lahenda seejärel tekstijärgsed ülesanded.

Öö

„Järjekordne öö, silmad pärani lahti. Liiga hilja, et uinuda, liiga vara, et ärgata.” Tõlkisin mõttes Pet Shop Boysi. Und ei tulnudki. Mingi imelik tunne. Nagu Singer Vingeril: „Iz neba padajut zvjozdõ, golovu ne popaidut, u menja iz etogo malo, u menja net golosa, kogda prošu tebja, Sekretnõi Glaz, Sekretnõi Glaz!”

Marks andis raamatu lugeda. „Sada aastat kriminalistikat”. Sõrmejäljed ja värgid. Ja mürgid. Mingid laibamürgid, mida ei avastatud tükk aega. Kaevati mõrvatuid mitu korda välja. Ja midagi ei leitud. Nüüd vist juba leiavad. Vähemalt läänes. Siin vist ei leita. Keegi ei tule ju selle peale, et mürgitada. Heh, palju lihtsam on ju vindil toru maha saagida ja ohver kuhugi karjääri vedada. Aga mürgiga on jama. Kust sa seda saad? Apteegist? Kaaliumtsüaniid pidi mõrumandli lõhnaga olema. Huvitav, kuidas see mõrumandel

lõhnab? Aga ei viitsi vist lugeda. Homme jõuab. Ma ei tea, mida homme teha. Viimane kord, kui ma teadsin, mis homme tuleb, oli vist ikkagi Vene kroonus. Kes ma olen? Kes ma olla tahaks? Rambo, kes on tulnud Vietnamist ja ei leia kohta. Telekast hakkab „Miami Vice”. Ei viitsi vaadata. Vaataks videot? Ei viitsi. Ja mul on koht. Ja naine. Kuradi naine. Vana vördjas. Just: *va-na* ja *värd-jas*. Lükkan ta voodist maha.

„Möhh, mis tegid,” kähistab ta põrandalt.

„Kuradi tropp, mida sa magad. Mine tee mulle süüa!”

„Öösel vä? Mis kell on, issand?”

„Ära kobise, mul on kõht tühi!” Togin teda jalaga. Ta on ikka kole küll. Kolmkümmend... palju?

„Simson...” küsin talt, „Simson, kui vana sa juba oled? Kolmkümmend...?”

„Kolmkümmend kolm.”

Ta ajab ennast püsti. Ja ohkab. Ohkab! Ta raisk ju teab, kuidas mind ohkamine närvi ajab.

„Mida sa, raisk, ohid! Käi kööki!” Kuradi vördjas, ise võttis noore mehe ja nüüd muudkui ohib.

Panen suitsu põlema. Ja hüppan voodist püsti.

„Simson! Mida sa seal teed?!” Lähen kööki.

Simson kohmerdab külmkapi juures.

„No süüa teen sulle.”

„Mida sa teed? Sa ju ei teagi, mida ma tahan!”

„Mida sa tahad?”

Simson vaatab mind. Kuradi mõrd on ta ikka.

„Simson, su perse ripub, põsed on loppis ja sa ei oska oma mehe silmist lugeda, mida ta tahab. Mille pärast, sa arvad, peaks keegi suga koos elama?”

Simson vahib mulle otsa ja haigutab: „Mis ma sulle teen?”

„Tee ükskõik mida, aga ruttu, mul on kõht tühi.”

Lootusetu saabas. Prooviks temaga ikkagi rääkida. Prooviks õpetada, järsku ta saab lõpuks aru.

„Simson, naisi on maailmas palju,” alustan ja panen järgmise suitsu koni otsast põlema. „Ja mehi on vähe. Naised peavad mehi hoidma. Sina, sitt, kuula, saad aru?” Jälle ta ohkab. „Ja pane pipart... ei, musta pipart, ma ei söö punast, sa tead ju!”

Lõpuks tõstab ta taldriku munadega minu ette. Vaatan taldrikut ja... Vihastan lõplikult — „Vördjas Simson! Sa ei oska isegi mune praadida!” — ja viskan teda taldrikuga. Mööda! Raisk! Simson hakkab uluma ja ma panen talle lahtise käega piki pead ja ta hakkab röökima.

„Käi välja, vördjas! Kes seda praadimata muna sööma peab! Salmonelloosi tahad mind nakatada! Mürgitada tahad!?”

Istun laua taha ja vaatan, kuidas ta ulgudes põrandat koristab. Vana vördjas. Kole öösärk. Tõmban endal aluspüksid alla. „Tule, Simson. Ime.”

Millisete sõnade ja väljenditega on loetud katkendis naisi kirjeldatud? Kanna näited joonisele. Mida võib selliste sõnade ja väljendite kasutamisest järeldada?

Millised võivad olla need põhjused, miks Simson Karliga koos on, hoolimata sellest, et mees teda halvasti kohtleb?

.....

.....

.....

.....

.....

Kui sul oleks võimalus Karlile anda nõu selle kohta, kuidas ta Simsonit kohtlema peaks, siis mida sa talle ütleksid?

.....

.....

.....

.....

.....

3. Loe läbi katkend Margit Lõhmuse jutust „Sterne“ (kogumikust „Sterne“ (2019, lk 65–66)) ja lahenda seejärel tekstijärgsed ülesanded.

Ma ei suutnud sellega harjuda lihtsalt. Ja ma arvan, et ta ise tahtis ka edasi liikuda. Ta on ikka nii kummaline. Tal hakkas vist igav, tüdines iseendast. Pool ühte, pool teist ongi tervik. Talle nii meeldis vastuolulisus. Igav on olla üks. Või null. Vb ta on sündinud budist, aga see on talle igav. Ta lihtsalt ei tahtnud ja ega ka vist saanud sobituda iseendaga ilma vastuolulisuseta, liiga igav tema jaoks. Me kohtusime täpselt niimoodi nagu seal filmis „Adèle'i elu“, suvaliselt möödusime. Ma ei teadnud üldse, kes ta on, kas ta on mees või naine. Jah, kümme aastat tagasi see küsimus oli vist veel küsimus mu jaoks, et pidi vahet tegema. Kumb ta on, kas mees või naine? Praegu tekitab see küsimus mus umbes samasugust tunnet, nagu siis kui ma ükskord ülikooli ajal maalisin, täiesti kivis, ja uurisin lähedalt värvilist pintsli ja küsisin endalt, et huvitav, kui palju siin pintsli värvi on. Vahet ju pole. Sternel olid pikad blondid juuksed ja ta oli 1.95 pikk, selline hästi lapiku peene kehaga ja laiade õlgadega. Tal olid ka väga ilusad väiksed rinnad, aga keegi ei tea seda. Ma lihtsalt ei saanud aru, kes ta on. Tema pilk, tema olek, ajas mul juhtme nii kokku. Väga salapärane. Nagu filmis, ma ei tea, mis filmis. Nii täiuslik meesnaine, nii täiuslik inimene. Korra tundsime, et mina kui naine olengi lihtsalt kints, nii ebahuvitav. Kellegi väga huvitava nägemine ja kogemine on alati hirmutav, see nagu tühistab mu enda. Edasi kohtusime ühel näituse avamisel ja siis juba jäimegi kokku, vastastikuse intensiivsusega.

Armastus pani meie vittudesse magnetid.

Kuigi tema on minust palju pikem ja täiesti teise kehaehitusega, on meie vitud nagu kaksikud. Vb kunagi annan välja fotoraamatu, nii palju ägedaid vitupilte, armastusepilte ja üldse kunsti on tekinud, minust oleks nõme seda aind endale hoida. Kunagi kui ma jaksan voodist välja astuda, siis annan ja Sterne tuleb raamatu avamisele rohelises litterkleidis, mustad läbipaistvad sukad ja platvormkingad, tuleb üle kahe meetri pikkusena. Ta alati julgeb olla. Juuksed õlgadeni, blondeeritud ja rābaldunud, talle sobivad sellised juuksed.

Ma polnud end varem ühegi mehega nii vabalt tundnud. Võibolla ongi mul raske end vabalt tunda kellegagi, kes on nii totaalselt teistmoodi. Tal polnud nüüd ju päevi. Muidu meil oli nii tore alati. Paaridel, vb mitte kõigil, hakkavad päevad olema ühel ajal. Need on mingid kosmilised lained, mis selle paika paneb. Nagu elektroonika. Mulle nii meeldib veri, see on soe ja ilus. Metsik. Menstruatsioon on parim asi, mis mu elus on juhtunud, mõtlesin juba 12-aastasena, kui oma esimese verise näoga autoportree tegin. Nautisin värske vere lõhna ja selle sõbralikku soojust, surusin sooja ja raske, verest paksu always night sideme oma poole näo peale, selle sideme tekstuuris on väiksed augud, mu näol oli lahe sideme tõmmis. Mu oma veri oli jooksma hakanud ja enam ma ei pidanud onama mingite nõmedate action-filmide peale. Sterne oli esimene inimene, kellega seda jagada sai. Kuupuhastust. Kuidagi imelik sõna, aga siia sobib. Oma verefetišit. Me veetsime vahel kogu päevade aja korteris ja vedelesime ja lasime verel voolata, nii see madratsite kunst tekkima hakkaski. Armastusest. Olime vahel nagu verised kollid, tuterdasime paljalt korteris ringi. Jõime veini ja sõime sushit, veristena. Sterne läks toidutoojale tihti alasti ja verisena vastu. Ma tahaks nii praegu oma parema põse õrnalt vastu ta paremat rinda panna, nii et ninajuur on kaenlaaugus. See poos tekitas alati mingit kaitset ja turvatunnet.

Kes on Sterne? Kuidas minategelane teda kirjeldab?

.....

.....

.....

.....

.....

Sterne sugu on ebamäärane. Kas ja miks on sinu arvates üldse oluline teha vahet meeste ja naiste vahel?

.....

.....

.....

.....

.....

Millised tunnused on iseloomulikud ainult meestele või ainult naistele? Millised tunnused võivad olla omased mõlemale soole? Täida loetud tekstikatkendile toetudes allolev tabel.

NAISED	NAISED JA MEHED	MEHED

Mis oli minategelasel Sternega ühist ja kuidas see nendevahelist suhet mõjutas?

.....

.....

.....

Milles seisneb minategelase verefetiš?

.....

.....

.....

Kas menstruatsiooni kirjeldamine on ilukirjanduses tavapärane või haruldane? Miks see sinu arvates nii on?

.....

.....

.....

.....

4. Loe läbi Peeter Sauteri novell „Kõhuvalu“, mille leiad ajakirjast Vikerkaar (1995, nr 8, lk 6–26, vabalt kättesaadav digitaalarhiivist Digar) ja lahenda seejärel järgnevad ülesanded.

Tõmba maha sõnad, mis sinu arvates seda novelli ei iseloomusta. Lisa juurde ka vähemalt neli sõna, mis sinu arvates seda teksti hästi iseloomustavad. Põhjenda oma valikuid suuliselt.

<i>huvitav</i>	<i>realistlik</i>
<i>ainulaadne</i>	<i>ebaviisakas</i>
<i>šokeeriv</i>	<i>feministlik</i>
<i>lapsik</i>	<i>vajalik</i>

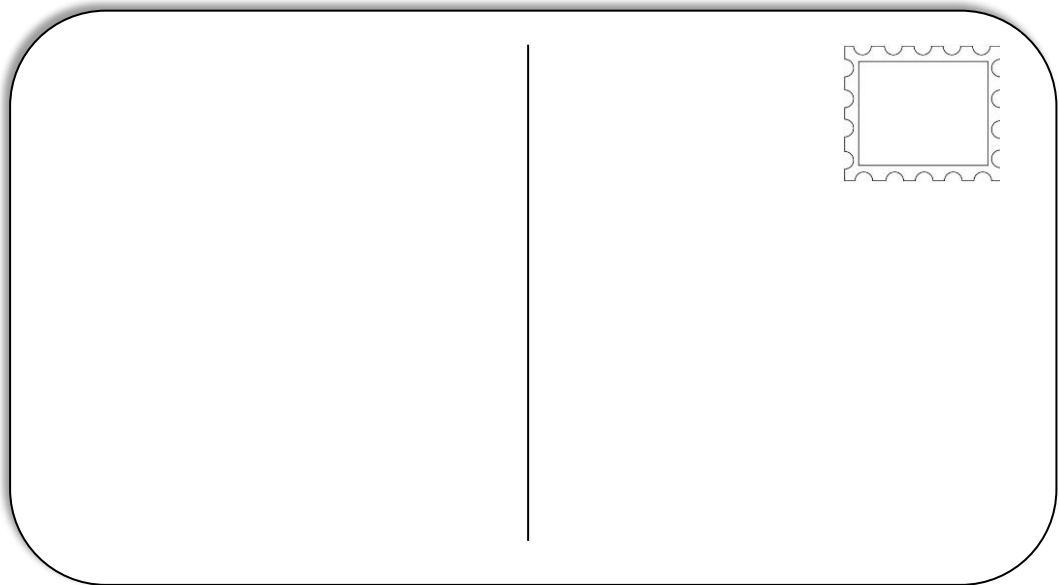
Võta selle novelli peamõtte kolme lausega kokku.

.....

.....

.....

Kirjuta postkaart, millega õnnitled minategelast lapse sünni puhul.

Kas novelli minategelane käitub sinu arvates, nagu isaks saavad mehed tavaliselt käituvad? Põhjenda oma arvamust.

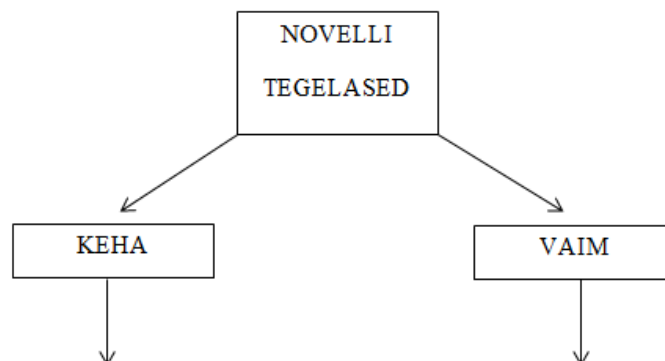
.....

.....

.....

.....

Kuidas on novellis kujutatud inimeste vaimset ja füüsilist seisundit? Kanna joonisele märksõnu selle kohta, kuidas on autor kujutanud tegelaste emotsioone ning neile vastanduvat kehalisust.

5. Loe läbi katkend Maarja Kangro romaanist „Klaaslaps“ (2016, lk 147–150) ja lahenda seejärel tekstijärgsed ülesanded.

28. jaanuar 2015, kolmapäev, ~ 14.00

Kõndisin mööda palatit ja muudkui rääkisin, Jaanus vaikselt noogutas.

“See on hämmastav, kuidas meie maailmapilt sõltub meie füüsilisest seisundist. Tõde on valusõlteline, seda me teame, aga ikkagi, ise seda kogeda! Ühe hetkega, absoluutselt ühe hetkega –”

Sain äkki aru, et tita tuleb välja. See oli vaikne, viisakas lonksatus väljapoole. Umbes sama tunne kui mehe riista väljatõmbamisel – ei mingit valulikkust. Lupsti. Aga tita oligi kogu aeg hea laps olnud, terve raseduse aja ei põhjustanud ta mulle mingeid vaevusi, kordagi ei tundnud ma tema pärast iiveldust ega väsimust.

“Kuule, nüüd vist tuli välja, tundub.”

Mul oli küll hügieeniside pükste küljes, aga ma kartsin sellegipoolest, et teen lapse äkki katki või et ta kukub sidemest ikkagi välja. Heitsin pikali, Jaanus tõmbas häirekella.

Tuldi vaatama, ja tita oligi sidemesse kukkunud, veel lootekesta sees. Tõusin istukile ja vaatasin: ta oli täitsa valmis väike inimene, ilusate suurte käte ja päris inimese jalgadega.

“Sa vaene väike olend,” ütlesin ma.

Arst ei öelnud midagi, võttis tita oma kätte, aga hakkas siis kiljuma ja heitis ta roheline kattega voodile tagasi.

Aah! Iih!

Ta tõstis käed üles, vehkis nendega ja taganes. Mis juhtus, kas hakkas paha, rinnus on pisted? Ega ta ometi

rabandust saanud?

Aga ei. Tita lihtsalt elas veel, ja liigutas ennast.

“Oh. Neil on ju seljaaju refleksid!”

Vaene laps, viimase hetkeni tahtis ta elus olla.

“Vabandust,” ütles arst. “Vabandust, mina olen ju nõrganärviline.”

Kui lootekest lapse ümbert ära tuli, nägin ma, kui filigraanselt viimistletud inimene ta oli. Nagu oleks 3D printer ta välja trükinud, peenelt väljatöötatud sõrmeliigeste, luude ja kõrvadega. Päris inimese rinnakorv. Ilusa kujuga käed, õlad ja rangluud. Ja kahtlemata oma näojooned. Ta oli oma isa nägu. Lõug, nina ja silmade paigutus. Tema näoilme hämmastas mind. See oli keskendunud ja üldse mitte etteheitev. Süvenenud, omas maailmas, arusaaja.

Ei, ma ei heida teile midagi ette. Ja te ei saa minust enam kunagi aru.

Aga koljuvõlv oli tal tõepoolest puudu ja tume, peaaegu lillakaspruun aju valgus sealt välja. Keegi oleks tal justkui koljuvõlvi samamoodi ära lõiganud nagu Hannibal lõikas selle ära politseinikul, keda mängis Ray Liotta.

Kui laps selili pandi, jäid tal käed rinnale, suure inimese nonšalantses asendis. Kindlasti ütles ta mulle midagi olemise kohta, midagi niisugust, mida mitte keegi pole kunagi öelda osanud, meie tavalises keeles, mis on paratamatult abjekt. [Jah, nii olen ma haiglas kirja pannud: *keel kui abjekt. Keel ise on meie abjektsus, mis meid vormib: abjekt, mis loob abjektsuse. Keel on sitt, mida me välja ajame. Seepärast peabki looming nagu sitahäda*

olema ehtne, sest sittumise teesklus kukub veel piinlikum välja kui sittumine ise.]

“Tema on meil... väike neiu,” ütles arst.

Uurisin last nagu imet. Ikkagi see ime-sõna. Tema oli mu kohutav ja kurb ime.

Trooja valitsejad ütlesid Helena kohta: “Kohutav on näha, kuidas ta sarnaneb surematute jumalannadega.” Kummaline, kohutav, kuidas see väike mitteisikust tita sarnanes surelike inimestega.

Ütlesin Jaanusele, et ta ka titat vaataks. Jaanus nagu astus korraks ligi, aga tegelikult näis mulle, et ta ei vaata. Mis teha, kui ei julge, siis ei julge.

Võtsin telefoni, mille Jaanus oli mu voodi peale pannud, ja hakkasin last pildistama. Aga algul tulid isegi välguga tehtud pildid väga tumedad, kuna olin mobiilikaameral *exposure value* maha keernud – viimane pilt sai tehtud ereda päikese käes Málagas. Istusin veidras asendis, nabanöör seest välja tolknemas ja nabanööri küljes käärid, laps oli veel nabanööriga minu küljes kinni. Sättisin kaamera valgust, aga selleks ajaks, kui ma valguse paika sain, olid nad tita juba külili keernud, nii et ma tema ilusat väikest nägu enam korralikult pildile ei saanud. Teda tohtis ainult steriilsete kinnastega puudutada.

Esialgu pakiti ta läbipaistvasse kilesse.

“Mis temaga pärast koeproovide võtmist tehakse? Kas teil on võimalik laboriinimestele öelda, et me tahame teda pärast kätte saada?”

“Siis peab uurima. Ta läheb ilmselt ITK-sse lahkamisele. Sealt ei pruugi palju järele jääda. Aga me kindlasti

aktsepteerime vanemate soovi.”

“Olge hea, öelge neile siis edasi.”

“Ma püüan öelda.”

“Et nad teda niisama minema ei viskaks. Kui meditsiinilist jäädet.”

“Ega neid ei visatagi minema. Nad põletatakse.”

Iseenesestki mõista. Ma ei arvanudki, et nad prügikasti visatakse, mille kallal pärast kassid ja varesed käivad.

Ma ei teadnud õieti, mida ma temaga teha kavatsesin. Kas ma matan väikese tüdruku kuhugi? Jaanus vaevalt tahab ses asjas osaline olla. Midagi rituaalset ei tohiks küll ette võtta. Kas ma matan ta Kalamajas aeda, kus end ladinapäraselt *avia* Aimeks nimetav vanaproua lillepeenraid kõpitseb? Aga selle korteri tahtsin ma esimese viitsimise korral maha müüa. Maakodu aeda, majakondsete õuduseks? Mac ei julgenud süüa kreeke puult, mis kasvas koera haua peal. See puu pidavat eriti hästi kandma. Matan ta kuhugi mere äärde, Paljassarde?

Pidin nüüd natuke ootama, et platsenta välja tuleks – võtsin sisse uued misoprostooli tabletid.

Koosta loetud teksti sisu ja vormi kirjeldavaid lauseid. Kasuta igas lauses vähemalt ühte allpool toodud sõnadest.

emotsionaalne, veri, surm, graafiline, naine, abort, haigus, ilus, varjatud

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kirjuta allpool toodud väitele kolm poolt- ja kolm vastuargumenti.

Abort peab olema seaduslik.	
Pooltargumendid	Vastuargumendid

Jooni tekstis sirge joonega alla kõik kohad, mis võivad eri tüüpi lugejaid šokeerida. Seejärel jooni lainelise joonega alla kõik tekstikohad, mis sind ennast šokeerisid. Põhjenda, miks.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Milline oli selle katkendi meeleolu ja milliste vahenditega autor seda meeleolu kujundas?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kirjuta Kangro eeskujul üks päevikusissekanne, milles kirjeldad detailselt ja graafiliselt ühte enda kogemust mõne terviseprobleemiga.

A large rectangular area with horizontal dotted lines for writing. The lines are evenly spaced and cover most of the page. In the bottom right corner, there is a small triangular fold-out, suggesting a page that can be folded or attached to another page.

IV. Õpiülesanded teemal

„Armastuse ja seksuaalsuse kujutamine transgressiivses kirjanduses“

1. Loe läbi Jürgen Rooste novell „Pornofilm ja pudel viina“, mille leiad ajakirjast Vikerraar (2006, nr 6, lk 14–21, vabalt kättesaadav digitaalarhiivist Digar) ja lahenda seejärel ülesanded.

Novellis on kirjeldatud minategelase armastust erinevate inimeste vastu. Kirjuta tabelisse, kas ja kuidas väljendub minategelase armastus tema pere liikmete, sõprade ja naiste vastu.

Armastus pere liikmete vastu	
Armastus sõprade vastu	
Armastus naiste vastu	

Tõlgenda tsitaati Rooste novellist. Mida sümboliseerib saepuru?

„Talt riideid kiskudes ootas ma sellest enamat ja enamat, elu mõtet, vähemasti unustamapanevat kirge, aga pärastpoole maitset see kõik... nagu saepuru. Nagu leige ilma soolamaitseta veri vampiirile, kes ma ju olin...“ (Rooste 2006: 17)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Leia novellist „Pornofilm ja pudel viina“ veel kolm tsitaati, mis iseloomustaksid peategelast ning tema suhtumist armastusse või seksuaalsusesse. Selgita suuliselt, milline mulje sulle nende tsitaatide põhjal peategelasest jääb.

- 1)
.....
.....
- 2)
.....
.....
- 3)
.....
.....

Novelli minategelane vaatas ja analüüsis ühte pornofilmi. Kuidas kirjeldas Rooste oma novellis pornofilmi ja selle vaatamise kogemust?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Inimkeha kunsti- või naudinguobjektina kohtlemist, nagu seda tehakse näiteks pornofilmides, on traditsiooniliselt vaadeldud negatiivses valguses, kuna intuitiivselt võib tunduda, et naise või mehe objektivimine tooks kaasa nende inimlikkuse vähendamise. Kas sinu hinnangul vähendab või moonutab pornograafia inimeste inimlikkust? Põhjenda oma arvamust.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Loe läbi katkend Kaur Kenderi romaanist „Iseseisvuspäev“ (2009, lk 33–35) ja lahenda seejärel tekstijärgsed ülesanded.

Öö

„Ma alustasin bisnist juba kroonus.“ Valan endale šampust. Tiinale ka. Rohkem!

„Soo? Mis sa siis tegid seal?”

„Mis tegin, mis tegin, tead, nupukal vennal on igal pool papp vedelemas. Aint korja. Ma tõin sealt autosid.” Tegelikult ei toonud, aga tahtsin tuua, ja see on kõik nii hästi läbi mõeldud, et ma juba isegi usun, et ma tõin neid autosid, ja ma ei saa aru, miks ma neid autosid ei toonud.

„Mul on seal praegugi käsi sees. Vana Vene riigihinnaga saan. Tead, ohvitseride autoostulubade rida,” pilgutan kavalalt silma. Tiina pilgutab vastu. Ma meeldin talle räigelt. Muidugi, mingi sitapea ei jaksaks ju Virus tuba võtta. Mina jaksasin. Kaua me ikka tantsida vihume, lähme istume maha, ütlesin ma talle. Ja siis tuli mõte tuba võtta. Hea mõte.

„Tiina, sul on auto või?”

„Mul? Ei ole.”

„Lopelt saad, ütle ainult. Mul ei ole mingi vaev seda korraldada. Muu bisnise kõrvalt. Ega ma enam seda eriti ei tee. Aint hobi, tead, kui kellelgi sõbral vaja.”

Tiina loksutab šampust maha.

„Pole midagi! Koristajad selle eest pappi saavadki!”

Võtan šampuse, panen pöidla peale ja loksutan. Tiina silmad on metsikud. Pritsin. Ta kiljub vaimustusest. Muidugi! Bossid peavad pidu!

Keeran muusika kõvemaks. Ma kleepun üleni. See ei loe! Rebin Tiina püsti. Nüüd tuleb suudelda. Suudlen.

Me kleepume mõlemad. Ta naerab. Duši alla. Joome šampust. Meil on viis pudelit!

Mis ma teen? Ei noh... Ah, et mis tööd ma nüüd teen? Ahaaa... ma ei... hea küll, ma usaldan. Sa oled nii armas... see ei ole ainus kord, kui me kohtume... ma tahaks sinuga...

Joome! Võtan ta riideid ära. Ta võtab minu omi. Ta hõõrub oma niudeid mu jala vastu.

Ma ei räägi oma tööst mitte kellelegi. Sulle räägin. Tiina! Võtame. Võtame karmide ja ohtlike tööde terviseks. Ma praegu ei teegi tööd. Minu töö on ootamine.

Joome! Ta on täitsa paljas. Natuke paks. Suudlen teda jalgevahelt. Ta oigab. Mudin ta rindu. Ta joob šampust. Tõusen püsti. Võtan ta õlgadest. Vaatan talle otsa.

Tiina! Ma ootan praegu analüüsi tulemusi. Mul on niipalju pappi, et võin terve elu oodata. Ma olen praegu ainult suurte diilide peal.

Voodi. Ta paneb oma jalad vastu mu rinda. Joob šampust. Silkitab mind jalgadega. Lükkan sisse. Ta oigab. Liigutan. Kүүnitan šampuse poole. Joon. Valan šampust ta kõhule. Võtan välja. Kummardan. Suudlen ta kõhtu. Lakun šampust. Ta oigab.

Joome! Seisan püsti. Võtan ta peast kinni. Ta võtab suhu.

Ohh! Ma müün punast elavhõbedat! Sind ma usaldan! Mul tuleb!!!

„Ma armastan sind, Karl, esimesest hetkest,” hakkab loll jutt peale. Peab jooma. Seks teeb mind kaineks. Kuradi jama. Mis kell on?

„Palun, luba, et sa oled ettevaatlik.” Kuidas, mis ettevaatlik, ma ei tee midagi ohtlikku. Vaene oinas.

„Sa oled mees. See ongi su nõrkus. Sa oled kindel, et sul midagi untsu ei lähe, et sul kõik õnnestub. Sa vajad naist. Sa vajad naist, kes sind mõistab. Ja kes sind ohtude eest kaitsta oskab ja suudab. Sa vajad tugevat naist.” Ma vajan ema? Kas tõesti ma vajan ema? Mida ta soiub. Hakaku minema.

„Karl, ma tean sinusuguseid mehi. Tean hästi. Me tegeleme just praegu ühe punase elavhõbedaga müügiga. Kaks meest on juba kinni, Karl, ma olen uurija. Eriti Tähtsate Asjade Osakonnas.” Vana raisk! Mis nüüd?!

„Ma... eeee... ma.” Mida öelda?

„Karl, sa usaldasid mind. Ja sa ei pea kahetsema. Mina usaldan sind. Me ei peta teineteist kunagi. Ma ei ole praegu tööl. Ma armastan sind.”

Kas katkendis kirjeldatud mehe ja naise vaheline suhe oli armastussuhe, seksuaalsuhe või mõlemad? Põhjenda oma arvamust.

.....

.....

.....

.....

.....

Kas katkendis kirjeldatud seksuaalakti oli kujutatud ilusalt või inetult? Kirjuta tabelisse, mis oli selle juures ilus ja mis inetu. Too oma väidete juurde tekstinäiteid.

SEKSUAALAKTI KUJUTAMINE		
	Kuidas see tekstis avaldus?	Näited tekstist
ILUS		
INETU		

3. Loe läbi jutt Margit Lõhmuse kogust „Sterne“ (2019, lk 36) ja lahenda seejärel tekstijärgsed ülesanded.

MEHRINGDAMMIS ENAM EI ERUTA JÄLESTAMA

Hästi suure punase ninaga mees. Kole ja kortsus, aga hästi kiimas. Ülikond paistab küll kallis, aga vajunud. Mees paistab segane, samas kuidagi õhkub temast raha olemasolu ja/ehk enesekindlust. Suur nahktagi (kindlasti väga kallis) on vajunud ta keskmisel kehaehitusel, mustad teravad kinganinad paistavad hallide vajunud ülikonnapükste alt välja. Nii vajunud mees. Isegi ta hallid juuksed on vajunud ta pähe ja kleepunud ta punasele otsaesisele. Ta vajutab suurte kollaste juustega tüdrukut vastu posti, mis pole nagu post, mingi rauast vahega jurakas, igal juhul kui kedagi sinna sisse vajutada, siis see võib valus olla. Aga mees surub ja surub kirehoos, surub oma ninaga, oma keelega ja kehaga, surub nii kõvasti, et vahel kaob tal tasakaal ja peab sammu tagasi astuma. Vb selleks, et vaadata, keda ta surub. Suurte kollaste juustega naine, täpilise kleidi ja valge suure kampsuniga. Nii kampsuni kui kleidi nõõbid on eest lahti surutud. Ja südame juurest, just kus peaks olema hästi soe, tunneb tüdruk, et tal on külm. Varsti saab see läbi ja ta saab, mees on juba saanud. Veel natuke aega kannatan seda külma nahktagi oma poolpaljale ihule kleepumas. Veel natuke aega on mu peal natuke valus. Ainult natuke veel katsuvad ja väänavad mu pead, pigistavad mu keha need karmid haisvad käed. Haisev keel mu kurgus. Tahan oksendada. Natukene veel ja ma viskan ära need katki kistud sukad. Natukene veel ja saan üüri ära makstud.

Millist sõnumit on autor sinu hinnangul üritanud selle tekstiga lugejatele edasi anda?
Mis on selle teksti eesmärk?

.....

.....

.....

.....

.....

Kuidas on autor kirjeldanud meest ja naist? Kirjuta tabelisse mõlema tegelase kirjeldamiseks kasutatud sõnu ja väljendeid. Arutle suuliselt selle üle, mille poolest need kirjeldused erinevad ja millest see on tingitud?

MEES	NAINE

Kas tekstis kirjeldatud prostituut on sinu arvates ohvrirollis või on tal juhtuva üle mingisugune kontroll?

.....

.....

.....

.....

Filosoof Ronald de Sousa on oma essee „Love as Theater. – The Philosophy of „Erotic“ Love“ (1991) väitnud, et seksuaalsust õigustatakse enamasti armastusega ning et sellele on omane puhastamise vajadus ehk seksi nähakse millegi räpasena, mida on vaja kuidagi põhjendada, ning tavaliselt tehakse seda kas abielu või ühele kindlale inimesele pühendumisega. Üheks levinud mooduseks on ka „tõelisele armastusele“ tuginemine. Prostitutsiooni, millel selliseid õigustusi ei ole, vaadatakse seega millegi piinliku ja moraalselt halvana.

Kas sinu hinnangul on aga siiski võimalik prostitutsiooni kuidagi õigustada või on see igal juhul moraalselt halb?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Loe läbi katkendid Ivar Silla romaanist „Tantsiv linn“ (2007) ja lahenda ülesanded.

1.	<p>„Miks ei võiks olla nii, et kohtad kedagi bussis ja jutt hakkab jooksuma ja edasi laabub kõik nagu normaalsele armastusromaanile kohane? Kas siis meiesuguste võimalus on tõesti ainult muu maailma eest varjatud müüride taga, kas meie ei saagi kunagi end vabalt tunda? Ega vist ei saa, niikaua kui ühiskond meid näha ei taha.</p> <p>Sidet inimestega pole isegi niipalju, et nende käest küsida, kuidas nemad sellise tühjusega hakkama saavad või kas nad üldse seda tunnevad. Võibolla on see vastuvõetamatu vaid minusugusele luuletajale. Moraalinormid on vananenud, ei sobi üldse meheloomusega. Vähemalt pornoajakirjad väidavad küll, et truudus või isegi püsiv kooselu pole isasele inimesele loomulik. Kuid mille pagana pärast ma siis nii väga selle järele vajadust tunnen?“ (Sild 2007: 89)</p>
2.	<p>„Kell on ka kuidagi ülivaljult tiksuma hakanud, mu trumminahad ei suuda seda tümpsu taluda! Kohin surub ajukoort kuidagi kummaliselt kokku. Oh, ma ei suuda ju. See pilt... see pilt... see pilt elab ju... Pilt on elus, oma täies hiilguses. Ma astun iseenda juurde ja silitan iseenda juukseid. Ma ei ole enam verine. Ära tee! Kuuled? Kas ma kuulen? ÄRA TEE! Taassünd ei ole võimalik, ma ei taha tegelikult enam seda uuesti üle elada... seda rabelemist millegi nimel... seda kaotust. Ma ei taha näha seda peegeldust uuenä, õudust, mis oleks mu vaimu esimesel korral äärepealt murdnud! Ära puutu mind! Ära sosista mulle ahvatlusi kõrva, ma ei nõustu niikuinii, ma olen tugev! Mine, sa kõhn poiss, mine tagasi oma pruuni hämarusse ja ole kaunis. Olgu, olgu, ma võin sind keppida, kui tahad. Sa oled ju nii ilus, ma ei saagi muudmoodi, nagu teised ei saanud minuga. Nad olid suisa sunnitud minuga magama, sest ma tahtsin. Tule siis, sa räpane libu! Siin voodis jagub ruumi meile mõlemale, küllap saab sellel viletsal reformpõhjalgi oma kired välja elada. Olen hullemateski kohtades olnud ja teinud, ma suutsin ja suudan, kui tahan. MINA TAHTSIN JA MINA TAHAN NÜÜD SIND VÕI SIIS ISEENNAST KEPPIDA!!!“ (Sild 2007: 14–15)</p>
3.	<p>„Õnne? On see siis õnn, kui kõik upub leigesse suhkruvette! Pigem hakkab jooma just siis, kui kõik muutub liiga päikseliseks ja selgeks. Alati peab olema midagi ähvardavat ja ohtlikku mu pea kohal. Miski, mis kaarnana kisub viimse pala suu juurest, et saaksin seda taas ja taas uuesti leida. Vaid pidev otsing või moodsalt öeldes protsess on see, mis rahuldust toob. Et mõista toidu väärtust, peab nälgima.“ (Sild 2007: 39)</p>
4.	<p>„Mida tead SINA, LAPS, litsilöömisest. Võitlusest uhkuse ja alandusega. Teadmatusest ilu kaduvuse kohta ning avastusest, et enam pole midagi, millega edasi elada, kui oled järsku sellest kaduvusest teadlikuks saanud.“ (Sild 2007: 39)</p>
5.	<p>„Ei kahepalgelisust või, mis hullemgi, tõelist vagadust pole minus iial olnud. Kui litsi lüüa, siis ikka korralikult ja salgamata. On muidugi ka teistsuguseid. Nemad on see enamus, kes teeb baari astudes näo, et on siia täiesti juhuslikult sattunud ning pole üldse kepi peal väljas. No ärge ajage naerma! Jah, ma suudan isegi muiata sellise asja peale, irvitasin juba siis sisimas, kuid olin liiga noor, et oma künismi päris avalikult väljendada. Loodetavasti oli sellisest „tagasihoidlikkusest“ ka mingit kasu...“ (Sild 2007: 49–50)</p>
6.	<p>„Täna on reede ja ma naeratan päikesele, kes on ennast otse mu akna taha sättinud, vähemalt voodist vaadates. Isegi peeglist vastu vaatav kuju tundub armsa ja süütuna. Süütu ma muidugi olen.“ (Sild 2007: 59)</p>
7.	<p>„Kokkuvõttes võiks öelda, et kepp on kepp ja lits on lits. Kas lits ka litsiks jääb? Küllap vist, ehkki mõnikord võib juhtuda, et ei jää ka. Näiteks saab liiga vanaks, leiab endale igavese sponsori või armub päriselt kellessegi.“ (Sild 2007: 115)</p>
8.	<p>„Loomulikult oleksin pidanud aimama, et selleks on meie priske lesbidiiva Randy. Siiski ei tardu ma enam, vaid suudan vaikselt uurida, et kas siis ongi suunamuutus ning kuidas ta sellega toime tuleb. Selgub, et ta on tegelikult väga vabameelsest perekonnast ning juba varakult ette valmistatud kõikvõimalikeks üllatusteks, ka armastuse vallas. Seetõttu polnud toonane juhtum Lostmanis mingi suur pööre. Oma tegelikku seksuaalsust olevat ta aimanud juba ammu, puberteedieas. Kuulan teda kadedusega, sest minu kasuperekond on sellele kõigele täielik vastand. Pean vist õnnelik olema, et nad mind päris usklikuks pole sundinud, ehkki nad ise iga nädal korra või koguni kaks kirikus käivad. Nad ei tee seda kombetähtsaks, vaid siiralt. Või mine tea, vahel tundub küll, et kui ema on viinuskiga „patustanud“, siis pole tal jumalat tarviski. Ent jumal olevat andnud vabaduse, kas uskuda või mitte, sestap on mul lubatud olla must lammis, ega see moraalnorme minugi jaoks kahanda. Käituda tuleb ikka eetilisel, ning seks löbu pärast – mis see veel on?“ (Sild 2007: 56)</p>

Vali ülalpool toodud katkendite seast välja katkend, mis on sinu arvates

- a) kõige šokeerivam
- b) kõige sügavamõttelisem
- c) kõige põnevam
- d) kõige raskesti mõistetavam
- e) kõige koledam

Põhjenda oma valikuid suuliselt.

Romaanis „Tantsiv linn“ on kaks keskset tegelast, kellest üks on homoprostituut ja teine oma homoseksuaalsust avastav filoloogიაüliõpilane. Kuidas on peategelased eelpool toodud katkendites kirjeldanud homoseksuaalsust ning sellega kaasnevaid probleeme? Mõtle ka sellele, kas kõik need probleemid tulenesid tegelaste seksuaalsest orientatsioonist või olid mõned neist ka üldinimlikud.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Homoseksuaalsus on ka tänapäeval nii mõnegi inimese hinnangul ebamoraalne ja taunitav. Arutle selle üle, miks see nii võib olla.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Romaani üks peategelastest väljendab oma seisukohti ka ilukirjanduse kirjutamise kaudu. Näiteks väljendab ta mõtet: „Peas on mõned ideed, peaks need vist kirja panema. Esimese loo nimi võiks olla „Moraal“, teisel „Tolerants“ ja kolmandal „Ateism“. Päev lähebki nende kolme soneti kirjutamiseks ja lihvimiseks.“ (Sild 2007: 58). Kirjuta loetud katkenditele toetudes peategelase vaatepunktist üks neist sonettidest.

V. Õpiülesanded teemal

„Sõltuvuste ja vaimsete probleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“

1. Loe läbi järgnev katkend Mihkel Raua teosest „Musta pori näkku“ (2011, lk 254–256) ja lahenda seejärel ülesanded.

“Mul käis kiirabi, raisk. Süda hakkas seisma jääma,” oigas Roald teisel pool telefonitoru. “Tegid mingid süstid. Aga sitagi ei aidanud. Jube hirm on.”

Asi oli tõsine. Roald niisama tühjast tüli ei teinud. Asi *pidi* tõsine olema.

“Kas sul neid tablette on veel?” Mul oli alati neid tablette. Kümnapäevaseid rajutsükleid ilma nende tablettideta ette võtta oli vabasurm.

“Sa mõtled Fenazepami? Jah, muidugi on. Tahad?”

“Jah. Saad sa tulla? Ma ei paluks, kui mul mõni teine võimalus oleks. Sul on kindlasti sama sitt kui mul. Aga äkki sa tuled siiski?”

“Tulen muidugi, pole probleemi.”

Roaldil oli õigus. Mul oli päris kindlasti sama sitt kui temal. Ja just sellepärast ma läksingi. Sest ma teadsin, mida see tähendab, kui sul on sitt olla. See ei ole valutav pea või söögitoru pidi teed üles rammiv mannepuder, mille sa pool tundi varem sisse oled litsunud. Need on laste pohmelli sümptomid. Tõsiselt sitt on midagi hoopis muud. Midagi hoopis muud kui peavalu või oksehäda.

“Ma olen poole tunni pärast seal.”

Roald ei suutnud ise uksele tulla. See oli tema noorem poeg Noel, kes koputamise peale ukse avas ja mu elutuppa juhatas. Rollo lesis näost kaamena kušetil ja hoidis kahe käe vahel mustade kaantega raamatut.

“Noh,” püüdsin ma sureva mehe näkku natukenegi elu tuua. “Vanamehed hakkasid öösel aknast sisse lendama?”

“Hullem veel,” lalises Roald.

“Mis juhtus?”

“Sa ei taha teada. Usu mind, sa ei taha teada. Aknast sisse lendavad vanamehed on selle kõrval Mõmmi aabits.”

Ma võtsin põuest Fenazepami lehe, koukisin mõned viiemiligrammised tabletid välja ja ulatasin Rollole.

“Mul pole nii sitt veel kunagi olnud,” mõmises ta tablette veega alla uhudes. “Moor helistas hommikul kiirabisse. Need tulid kohale ja imestasid, kuidas ma veel elus olen. Tegid paar süsti ja läksid minema. Ja siis alles õige sitt lahti läks.”

Roald oli nähtavalt hädas. Ta klammerdus mustade kaanetega raamatu külge veelgi kramplikumalt ja palus Noelil meid kahekesi jätta.

“Mihkel,” kahandas ta oma hääle peaaegu sosinaks. “Ma tahan, et sa minu jaoks midagi teeksid.”

“Mida iganes, Roald. Mida iganes.”

“Ma tahan, et sa oleksid tunnistaja.”

“Mille tunnistaja?”

“Selle tunnistaja, mida ma kohe teen.”

“Issand jumal. Mida sa kohe teed?”

“Ma tahan, et sa vaataksid tähelepanelikult ja tunnistaksid iga järgnevat sekundit.”

Mul hakkas kõhe. Roald oli kohe tõesti hädas. Suured külma higi pisarad veeresid mööda mehe tumelillaks paistetanud nägu. Ta tõstis kahe väriseva käega musta raamatu oma silmade kõrgusele ja alles nüüd sain ma aru, et jumalakartmatu Roald hoidis käes Piiblit. Lahmaka raamatu esikaant äärest ääreni täitev kuldne rist heitis Rollo tõmblevate põialde alt seinale päikesejänkusid.

“Ma vannun, et ei joo enam tilkagi,” soigus Roald Piiblit vibreerivate kämmalde kiuste oma silmade kohal hoida püüdes. “Selle püha raamatu nimel vannun ma Mihkel Raua ees, et ei joo enam ainsatki tilka alkoholi.”

Rollo lasi Piiblil tagasi sülle langeda, vajus saadud Fenazepam4i kogusest unesarnasesse letargiasse ning helistas mulle kaks nädalat hiljem reipa häälega: “Teeme ka midagi või?”

Analüüsi katkendi põhjal sõltlast kui inimtüüpi. Millised on sõltlase tavapärased käitumisviisid ja iseloomuomadused?

.....

.....

.....

.....

Loetud tekstikatkend on kirjutatud Mihkel Raua vaatepunktist. Kirjuta omal valikul üks osa loetud katkendist ümber Roaldi vaatepunktist. Mis on sündmuste juures teisiti, kui vaadelda neid sõltlase silmade läbi?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kuidas on tekstikatkendis kujutatud alkoholi tarbimist? Kas Raua kirjeldused võivad noores lugejas tekitada huvi alkoholi tarbimise vastu või pigem vastumeelsust selle suhtes?

.....

.....

.....

.....

Mihkel Raud on „Musta pori näkku“ (2011, lk 5–6) eessõnas väitnud järgmist: „Kunsti ei defineeri mitte niivõrd värvid ja toonid, sõnad ja laused, pausid ja misanstseenid, noodid ja viiulivõtmed, kui räpased ja nilbed seosed, võikad ja verised assotsiatsioonid, iiveldamaajavad paralleelid ning fantastilised müüdid nende loojatest, mis kunstile tegeliku tähenduse annavad. /---/ Jutud selles raamatus pole just alati kõige süütumad. Nii mõnedki siin figureerivatest kangelastest on kõike muud kui armastusväärased. Kuid loodetavasti paisatab nende galloneid viina hävitanud ning sadu naisi (ja mehi) seksuaalselt väärkohelnud heeroste fassaadide tagant midagi, mis tänapäeval raadiot lahti keerates aitab meil aru saada, miks on asjad just täpselt nii, nagu need on. Ja mitte kuidagi teistmoodi. Sest mõistmata, kust me tuleme, on meil võimatu aru saada, kus me praegu hetkel oleme. Sellest, kuhu tee meid edasi viib, rääkimata.“.

Defineeri Raua eessõnale toetudes transgressiivset kirjandust.

.....

.....

.....

Arutle selle üle, kas inimese elu võib kirjeldada sõnaga „transgressiivne“. Kas ja kuidas saavad elulooraaamatus olla transgressiivsed kirjandusteosed?

.....

.....

.....

2. Mihkel Raud on oma elulooraaamatus „Musta pori näkku“ (2011, lk 101) käsitlenud muuhulgas ka vaimuhaiguste teemat. Ta on kirjutanud järgmiselt: „Ega ma püksisittuvate psühhide seltsi ise ka teab mis taltsutamatu vaimustusega ei kippunud. Olin kuulnud, et isegi arstid pidid hulludega iga päev kokku puutudes lõpuks ära keerama. Mis siis veel minust rääkida. Aga see oli risk, mis vääris võtmist. Sest alternatiiv oli veelgi rämedam. Kui sul hullumajas on mingi šanss terve mõistuse juurde jääda, siis Vene sõjaväes saab sinust igal juhul juurvili. See pooltõde istus mu peas sama kindlalt kui otsus end vanemate seisukohast hoolimata Seewaldisse kirjutada lasta. Tarkade inimestena said nad sellest õnneks aru.“.

Miks Raud hullumajja sisse kirjutati? Mida ta vältida üritas ja miks?

.....

.....

.....

.....

Kuidas on Raud kirjeldanud vaimset haiged inimesi ja vaimuhaiglat? Kuidas autor sellele katkendi põhjal neisse suhtub?

.....

.....

.....

Kas tänapäeval on ühiskonnas tavapärane selline suhtumine vaimsete probleemidega inimestesse ja vaimuhaiglatesse? Põhjenda oma arvamust.

.....

.....

.....

.....

3. Loe läbi luuletus Jürgen Rooste luulekogust „Sonetid“ (1999) ja lahenda seejärel ülesanded.

SMOKERS DELIGHT

suitsetaja õrnuski on tuhakarva
ta vaatab mind
ja kirjust silmast
vaob pisar
kättpidi alla
teeb sõrmuse pääl pirueti
siis maandub mu
veinist tumelillaks kuivand huulele

millest sa mõtled
mu sõrmi paitades
(seda ta kunagi ei küsiks)

et kas mu hõrenev päälagi
hakkab hullusti silma aga
millest keerad sina oma
suitsud kui sa tubakat ei talu

näe ma rullin aja
pisikesteks nutsakuteks kokku
tõmban seda väikeste sõõmudena
läbi kollase telefonitoru
peaksid teinekord proovima

suitsetaja õrnuski on tuhakarva
mustvalge film (noir)
meil pole
teineteisele enam palju öelda
suuremalt jaolt saaks sedagi
lihtsalt tekstina ekraanile näidata

Leia luuletusest näiteid selle kohta, kuidas suitsetamine inimese keha mõjutab ja tervist kahjustab.

.....

.....

.....

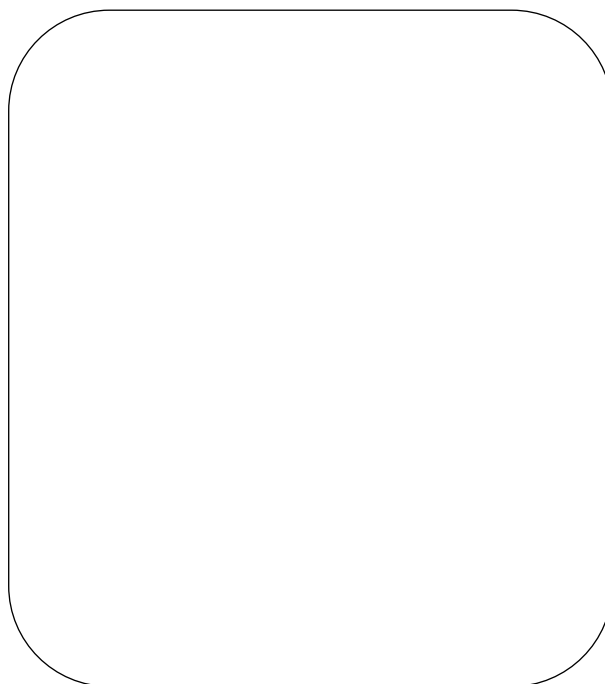
.....

.....

.....

.....

Joonista luuletuse põhjal ühe suitsetaja pilt.

4. Loe fs'i kurbuseteemalist luuletust (luulekogust „Alasti ja elus“ (2008)) ning katkendeid Jürgen Rooste luuletusest „Kehakurbus“ (luulekogust „Laul jääkarudest“ (2012)) ning lahenda nende tekstide põhjal järgnevad ülesanded.

<p>kurbus on nagu sitahäda kas sa talle mõtled või ei ikka ta tuleb kus sa ka ei oleks mida ei teeks varem või hiljem sa tunned teda sa võid olla kodus või tööl anda endast kõik või olla niisama mängida tytrega liivakastis seista treipingi taga molutada raamatukogus kõndida yle raudteesilla Prenzlauer Bergil minna kunstigaleriisse Kreuzbergis komberdada East Endis kitsast trepist alla kopituse haisus nahkjaki taskus piletid kontserdile Astorias või kolmanda liiga mängule juua sõpradega Eestist toodud viina jätta pulber teistele leida Camdeni turult helehallis hilishommikus rariteetne Sistersi plaat või elada synnist surmani Virumaa metsade vahel soovimatagi mujale minna leida yles loodus selline mida naudid avara vaatega mererand kõrged punased mäed mets või kõrb või raba või autodest tormlev jõgi järskude kivist kallaste vahel ärgata naise kõrval keda sa armastad avada silmad olla õnnelik ja rahul</p>	<p>/---/ jah – kehakurbus on miskit muud kui hingekurbus</p> <p>ja kuigi olen kenasti söönd ja vaid jaopärast joond haaras mind ne jõule ajal krõhvitsev kuratlik kehakurbus mis ka meele turri ja närvimobiili täistuurel sügavale masendusekurvi ajas et olen juba päev otsa vihane ja kurb old</p> <p>/---/ kehakurbus võib olla kurbus kellegi teise – paljude teiste – kehade järele</p> <p>oma esimese armastuse äreva tüdrukukeha järele tartu annelinnahämaras vanainimeselõhnalises karpmajatoakeses</p> <p>/---/ kehakurbus võib olla see värin mis tekib pääle pikki alkoholita päevi kui tead äkki et täna paneks õlu või vein või konjak või miski su loova ahju küdema</p> <p>ja avastad siis korraka kurbuse ja rõõmuga et oled (kell 11 õhtul) vabariigi alkoholipoliitika ohver</p> <p>kehakurbus võib olla ka lihtsalt too järeleandmatu kohatuse ja ärevuse tunne</p> <p>see mille kohta juhan liiv ütleks et kui ta oli veel väikene mees ta alla rusuks on raugenud ta alla rusuks ta alla ta</p>
---	--

ja soovideta heledas voodis kuid veel enne kui päev loojub tuleb nii kurbus kui sitahäda kehasse koguneb raskus paratamatu ja tungiv ja loomulik ilus ta ei ole (fs)	/---/ ma kardan et kehakurbus on miski noorte inimeste asi selline veel koledasti-karmisti kulumata keha melanhoolne bluus ja ta läeb mu juurest lõppeks ära mulle jääb temast mälestus kahvatu dagerrotüüpvõte ajukolikambris /---/ (Jürgen Rooste)
---	---

Leia luuletustest omadussõnu, millega fs ja Rooste on kurbust kirjeldanud.

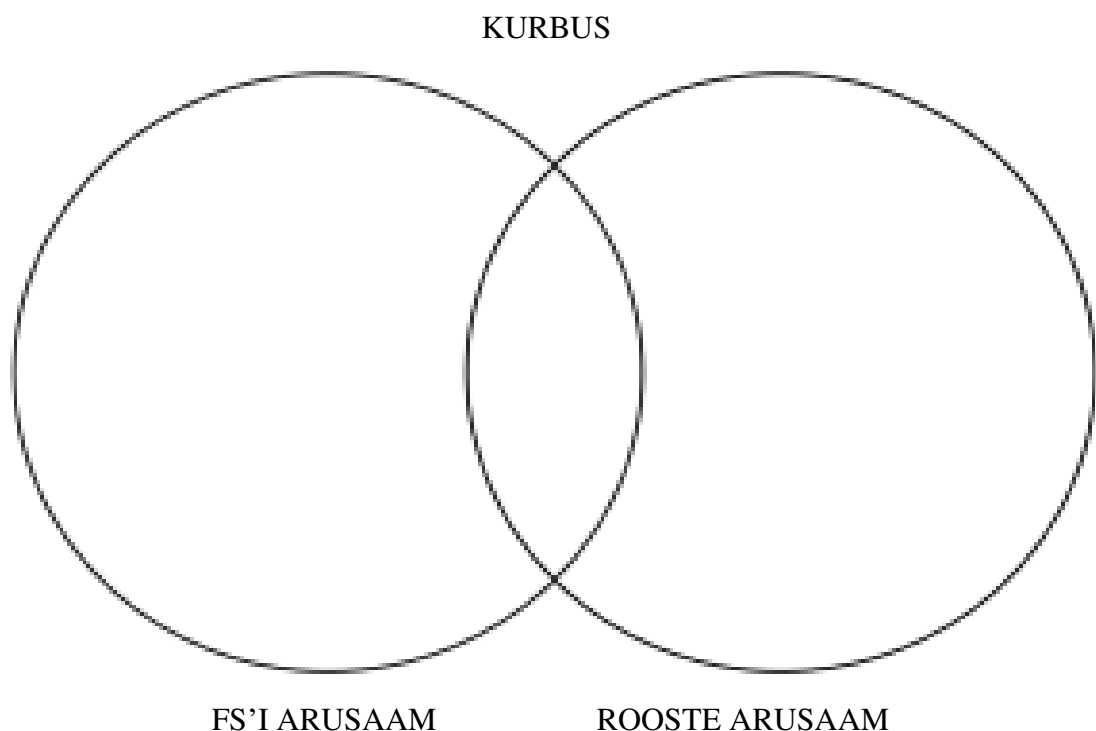
fs:

.....

Rooste:

.....

Võrdle fs'i ja Rooste arusaama kurbusest. Kanna diagrammile, mille poolest need arusaamad sarnanevad ja erinevad.

Kumba autori arusaam kurbusest ühtib sinu arusaamaga? Põhjenda, miks.

.....

.....

.....

Mis on kehakurbus ja kuidas see erineb hingekurbusest?

.....

.....

.....

Arutle selle üle, kuidas kurbus mõjutab loomingulisust. Kas luuletajale võib kurb olemine ka kasulik olla?

.....

.....

.....

.....

5. Loe läbi järgnev luuletus fs'i luulekogust „Alasti ja elus“ (2008) ning lahenda seejärel ülesanded.

kuulates neid luuletajaid
lugedes kirjanike mõtteid
tuleb mul meelde
kui palju meil on ikkagi olnud
ma pole kunagi arvanud
et see oli midagi muud kui pask
see mida ise nyd meenutan
higised kehad hevikontserdil
punk pogo peedivein
klassivend kes oksendas
kevadkylmas pargis
yle tara surnuaeda
tunnid jõe ööres
mõeldes surmast
ja Hamletist
ja ilusast klassiõest
mingi asutuse garaažis
bändi prooviruumis
nyrid ja rõvedad naljad
joomingud
tuttavad
õlu
vein
viin
piiritus
eeter

Milliste meelemürkide kasutamist on selles luuletuses mainitud?

.....

.....

.....

.....

Milline neist meelemürkidest on Sinu hinnangul kõige ohtlikum? Miks?

.....

.....

.....

.....

Millised olid luuletuse põhjal meelemürkide kasutamise tagajärjed?

.....

.....

.....

.....

keegi sattus kainerisse
keegi pandi vangi
keegi lämbus
suri
teine lõi kus veene
kolmas neelas tablette
no nemad nyid kyll ei surnud
mitmed said emaks
mõned vägistati
mõnda rohkem kui korra
kui palju meil kunagi oli
okse
kusi
sitt
elu

nendel on kirjandus
tarkus ja tolm

Millistele vaimsetele probleemidele on luuletuses
vihjatud?

.....
.....
.....
.....

Kas ja kuidas on seotud vaimsed probleemid ja
meelemürkide kasutamine?

.....
.....
.....
.....

VI. Õpiülesanded teemal

„Surma kujutamine transgressiivses kirjanduses“

1. Loe läbi Jürgen Rooste novell „Surm Tallinnas“ (kogumikust „Surm Tallinnas“ (2018, lk 117–126)) ja lahenda seejärel tekstijärgsed ülesanded.

.SURM TALLINNAS

Ma olin mõtelnud surra. Ma tundsin, et nii ma ei oska kuidagi edasi minna. Polnudki eriti palju joond. Sel päeval siis, eelmisel küll. Aga kuidas mitte surra sellisel päeval, kui sul on lennupiletid tolle juurde, kes on su maailma täitnud kõik need viimased aastad? Aga ta on olnud armund keskisse ja öeld sulle, et sa ei lendaks ikkagi. Ja siis enam ei vasta telefoni. Kuidas siis mitte surra? Ja kuidas siis mitte elada?

Ma oleks läind, kui ta korragi oleks rääkind muga. Veel sel päevalgi, ma oleks läind, aga kogu olemine langes sinna, et mille pärast ma läen... Ja ma ei läind lennuki pääle. Aga see on meie elu ja see armastus oli varem juba otsa saand, aga mul on vist elav fantaasia, ma kujutasin selle nii suureks, oma elu suureks. Ja siin ma siis nüüd olin. Jooma ei taht hakata. Õlu ei taht allagi minna. Pressisin natuke, see on alkohooliku instinkt, et ikka aitab kuidagi, kui natuke juua.

Lõpuks helasin oma psühholoogile. Ta käskis kutsuda kiirabi, et võetakse psühhoneuroloogiasse sisse. Kiirabi tuli, rääkisin ära. Puhusin torusse. Näitas mingit imeväikest numbrit, säärast, et pole suurem asi isegi, kui autoroolis vahele jääd, a no ikka. Nad ütlesid, et psühhoneuroloogiasse ei saa mind viia.

Ja siit algab lugu. Siit läeb põnevaks. Ma tänasin neid, sest kuidagi hakkasin ise sel hetkel normaalselt mõtlema – see on naeruväärne, et töötavad kiirabimeedikud minu armuvalu pärast peavad siin istuma, kui neil on päriselt päris inimesi vaja aidata. Kui nõme minust, mis hüsteeriahoog, oleks pidand lihtsalt selle õlle alla pressima ja minema natuke rannas nutma ja kõik. Et

ma saan ju hakkama, tühja ma end tapan. Millega? Gaasiga ei tapa, korteriomaniku ees oleks häbi, äkki plafatab! Mu kööginoad on kõik nii nüridad, olen end mõnega lõigand, kõva pingutus oleks, ikka kõva tahtmine end ära tappa... Mis veel? Kuskilt alla hüpata? Mul hakkab kõrges kohas niigi pää ringi käima. Oleks mul vähemasti revolvergi!

Ei, aitab prouad ja härrad, see on tõesti nõme must.

Te võite minna.

Kiirabibrigaad oli mureliku näoga. Nad ütlesid, et nad ei tohi enam minna, sest ma olin ikkagi end äfardanud ära tappa. Mismõttes ei tohi minna? Et nüüd peame politsei ära ootama. Politsei, juudas küll?! Ma olen omas kodus, ma pole laamendand, ma pole keskile ohtlik, kaamos tuli pääle, psühholoog arvas, et võiksin minna psühhoneuroloogiasse, aga juba on inimesem tunne...

Ootasime siis kõik koos pikalt politseid, muutusin pea täitsa kaineks. Aint väsind rammestus ja kurbus. Sant päev, sitt lugu, aga tegelikult ju eimingi maailmalõpp. Ikka armuvad inimesed uutesse, ikka hülgavad su, misse on, see on maailm. Tahaks küll, et oleks armastus ja alati ja elu lõpuni, aga seda kingitakse nii vähestele – neile, kes oskavad luua seda armastuse imet, saada pea nagu üheks olendiks selle sees. Meie ei osand, me olime egomaniakid, kumbki omal moel.

Lõpuks politsei tuli. Küsisin, et mis nüüd tegema peab siis. Hindavad mind kuidagi, viivad jaoskonda küsitlusele? Võtavad noad ära. Ei – selgus, et neil oli ainus käeulatuses olev lahendus peaaegu kaine, kallimast maha jäetud mees, kellel korra oli olnud loll mõte – ja kes küsis aint psühholoogilt nõu, et mida teha siis me ilusas pea saja-aastases riigikeses –, et ainus võimalus oli see mees, kes promilligi välja ei puhund viia... kainenestusmajja. Et sääal on tal turvaline.

See oli alandus. See oli viletsus. Ma olen kaineris olnud, aga tõesti tõsise joobe pärast ja pärast laamendamist ja uinumist.

Aga mitte kurva ja kainen, mitte sellepärast, et ma olin politseile öeld, et mul olid surmamõtted pääs, korra tahtsin end võib-olla päriselt ära tappa... aga tõttöelda on mul neid hooge ja mõtteid ja fantasme nii kaine kui purjus pääga mõnigi kord...

Aga läksime siis. Novembrilõpp, ma ei osanud midagi vastu ka vaielda, kurbus pani mu suu lukku, muidu ma oleks mingit õigust nõudnud – sest sellise joobeastmega võiks parimal juhul ehk imiku kainerisse viia.

Kõik asjad, ka püksivöö ja miskipärast ka maika võeti ära. Ja säääl ma olin. Jahe ruum, hämar, kuseauk, õhuke madrats. Ja kõik.

Proovisin pikutada. Ei mingit und. Tegin öö otsa vaheldumisi kätekõverdusi (vorm oli tollal täitsa hää) ja sadu istessetõuse seinä ääres. Ja selle vahele nutsin natuke omaenda narrust ja elu ja maailma rõvedust.

Proovisin hommikupoole koputada ja hõikuda. Suurt kasvu kolge avas korraaks luugi. Ütlesin, et vabandust, ma olen täitsa kaine olnud koguaja ja et ma pole küll kellelegi kuidagi ohtlik, ehk saan välja...

Kell on kuus alles, käratas ta, ja sinusuguseid toodi enne juba siia! Ootad oma järjekorra ära. Luuk kolksatas kinni.

Ah siis nii juhtub, kui Tallinnas surmast mõelda, kõva häälega veidike arutleda, et kas on mõtet edasi minna...

Mõne tunni pärast siiski tuli keegi, imestas pabereid vaa- dates ise ka, ütles, et joovet mul ju ei tuvastatud, et kas ma laamendasin või lõhkusin. Ütlesin, et ei, ma nut- sin omas kodus veidi, sest ma ei läind ühe lennuki pääle. Ta andis kõik mu asjad tagasi ja laskis pääd raputades uksest välja tänavale. Seewaldi Selveri taha. Lonkisin bussipäätusesse, sõitsin otse linna, läksin Wiiraltisse, rääkisin oma lemmikbaari- daamile kogu loo ära. Ja jõin end vihaga täis. Mõtlin, et surmast ei taha ma küll enam Tallinnas kunagi kõva häälega mõelda.

Seda saab teha ehk New Orleans'is või Oulus või Prahas või Tbilisis või... Aga mitte siin. Ma ei teadnud siis veel, et ma reedan end kevade kõige kaunimal kuul samamoodi, aga veel hullemini...

Surmast olin ikka mõelnud. Täpsemini tundnud. Kuidas väikesed tükid must surid. Igakord, kui tuli jutuks, et ta ei taha mind või ei armasta mind. Nagu ikka, lõpupoole sai neid päevi palju-palju rohkem kui noid teistsuguseid. Kui noid üldse oligi, ehk olin end petnud, olin endale valetand. Ma ütlen, ma armun oma ettekujutustesse, ja ma kujutasin toona liiga palju ette. Nõnda siis hakkasingi nende sõnade... või nende teiste puudumise pärast vaikselt sisemiselt lagunema nagu jääpangad Gröönimaa rannikul. Väikeste tükkidena, siis tohutute lahmakatenä. Aga vahel nagu vaikselt vulava veena tundsin end suremas, kadumas. Ma ei tundnud end enam ära. Tegin ja mõtlesin ja ütlesin asju, mida ma ei osanud enesest ettegi kujutada, kuigi nukravõitu joodik olin ma juba varemgi elus ju old, aga ju siis märatsesin rohkem sissepoole. Aga, jah. Ma surin tasakesi enda sisse ära. Jäin selliseks piskeseks beebiluukereks endisest iseendast, siukseks, nagu vahel harva vanatüdrukute üsast leitakse, kui nad on juba surnud või peaaegu surnud. Noore armastuse vili, mis sinna sisse kooleski. Mina surin enda sisse. Sain iseenda beebiluukereks. Ja selles ülejäänd tühjuses asus elama igasugu kummalisi deemonid ja tegelasi, kes sel puhul sisse kolivad. Sest nendest pole maailmas puudu. Ja ma pole kindel, kas beebiluukered, kes surevad iseenda väljamõeldud armastuse kadumise või puudumise käte, kas neist kasvavad tagasi suured vahvad mängumehed? Või vähemasti ühe tohutu ohtliku, kavala kooljana võiksin ma tagasi tulla küll, sellise demontriksterina, keda ei saa tappa, sest ta on juba surnud, tapetud, iseend ära tapnud.

Teine kord... ilus kevad oli. Aga see oli pool aastat hiljem. Lihtsalt vahepääl miskitpidi tuli see vana kujutlus elust mu sisse tagasi, ma hakkasin uskuma jälle! Beebiluukere ajas võidukalt pää püsti ja uuris, kas tal on kuskil alles veel mõni võimas suguelund, mida äkki saaks kasutada, kui puhk tuleks!

Puhk tuli teistmoodi: mingi tormituul, mingi selgus puhus kõik minema. Kõik, mis oli veel toda Eikunagimaad, toda Lõppemata Muinasjuttu või toda Narniat elus hoidnud – sest lapsed, selleks, et muinaslugu elaks, peab tasse uskuma – kõik see lendas kevadpäikse all laiali ja vallandas mu Beebiluukere sees sellise tormi, et see torm levis mu sees ja isegi mu ümber, sest mingi võlukunst oli tosse surnukesse veel alles jäänd...

Seekord võtsin igaks juhuks ette palju suurema hulga alkoholi, ja veel rohkem kurbi fantaasiaid ja paranoiamasinavärgi, mis pani mind kujutlema, kuidas mind ses armastuses – mida ma omakorda olin kujutlenud – kõige rohkem alandati ja tüssati ja tühjaks pigistati. Ja siis ma mässasin. Sest sel hetkel ei saand ma aru, et maailmas pole midagi muud, kui see, mis meie pääs on! Sest kui pähe lasta palju deprekat ja paranoiat ja segade seda kõva koguse alkoholiga, siis läeb asi tõsiseks.

Nii tõsiseks, et hakkasin noid nüri kööginuge proovima. Ma ütlen, tolku neist palju pole, et ennast nüri noaga ära tappa, peab olema väga palju tahtmist ja jõudu. Noh, vigastada ma ennast suutsin... Sellepääle läks olukord natuke talutavamaks. Valu tegi kuidagi rõõmsamaks ja selgemaks, aga aint hetkeks. Üks sõber ütles telefoni teel, et tuleb kohe appi. Ta tuli sikspäki õlle ja eilase pohmakaga, aga kuidagi ei õnnestund tal alt sisse saada või ei jagand mina toda uksekella või jäin hetkeks tukkuma või kuulasin kõvasti, kuidas the Darkness röögib „Get Your Hands Off Of My Woman, Motherfuuuuuuuuckeeeeeer!” või ... teine sõber sai jaole, talle olin ma ise helistand, psühholoogile vist ka...

Seekord sain ma siis häässe kohta: psühhoneuroloogia kirikuulus Viies Osakond! Säält taheti mind küll kainerisse saata, sest puhusin tühised 3,7 seekord. Aga sõber ei lubanud, ta teadis mu kainerilugu. Tõsi, lisaks õnnestus mul näidata ka oma märatsemisoskust, lõin pääga üht ust ja vedasin vägikaigast säälsete ööturvameestega.

Need pole poisikesed! Ma ei tahtnud end lubada kinni panna. Aga üks võttis kõrist ja kaks tükki panid mind käeraudadega tooli külge, umbes nagu hambaarstitool, ja jalad seoti rihmadega. Süst, mis kustutas ära. Mingi tablett veel enne? Diazepam? Teine veel... Ärkasin sellegipoolest varsti. Tundsin end rahuliku ja selgena, aint värisevana.

Tänu mingile oskusele end vajalikul hetkel sageli kokku võtta ja kas või mängida rahulikku ja normaalset inimest, noh, selleks, et sitt olukord ära läeks, aga igatahes lubasid teised deemonid Beebiluukerel ette astuda ja ta suutis suurtele mehekolgetele imerahulikult asja ära selgitada. Kuigi alguses paistis mäng minevat vastupidi, üks kolge irvitas lausa. Aga Beebiluukere kinnitas, et ta on kainenend, ja jällegi – et ta ei ole kellelegi kuidagi ohtlik! Oi, muidugi on ta ohtlik, kui turvamehed ei näinud, üritas ta toolikäetuge lahti kangutada, et seda hiljem, kui jalad lahti päästetud, relvana kasutada ja end sellest hullumajast, vabandust, sest seda see on!, välja võidelda.

Ja muidugi oli ta veel ohtlikum, sest tema sisimad abistajad on väga võimukad – Paranoia on näiteks nagu mõni Marveli koomiksite kosmiline superkangelane – tal on antud võime näha asju nii, nagu need päriselt on! Need, kes elavad koos Illusiooniga, need on õnnelikud ja armund, Paranoia aga tahab inimesele näidata tõtt – aga suurem jagu inimesed on liiga nõrgad, et tõega elada.

Igatahes pääle kahe lisatableti võtmist vabastati mind ja viidi osakonna viimasesse vabasse voodisse. Peaks uurima, kas oli täiskuuöö – vaadake, meie, hullud, läeme sageli eriti

ärevals täiskuuöiti, kuigi teadlased väidavad, et sel nähtusel pole reaalsed alust ja päälegi pole seda kunagi tõestatud, et see nii on, aga ma juba aastaid märkan, et on. Et täiskuu tulemine tähendas vähemasti ses viimases paralleeluniversumis, mida ma tavatsesin armastuseks kutsuda, suuri plafatusi ja võnkeid ja mõranemisi, ja kõik, kes me selles elasime – lõpuks oli meid palju! küll vaid kaks inimkeha, aga tohutu hulk olendeid ja ego-sid ja elavaid surnuid – kõik me läksime kuidagi hulluks! Ma kartsin vahel vaadata, kas taevas on juba täiskuu, sest ma teadsin, mis siis hakkab.

lgatahes sel ööl niutsuti ja uluti, hauguti ja lõhuti, luniti ja sõimati Viendas Osakonnas. Neile on see vist tavaline. Ma ei suutnud kuidagi uinudga, kuigi sain kokku juba kuus diazepamit pluss enne veel mingi rahustava süsti. Mõtlesin, et kas see on mu alkohoolikumaks, mis kõik selle pulbri tolmuks töötleb. Ajasin end istukile.

Muidu olid säääl pääle minu inimesed, kes olid oma hood saand kaine pääga. Üks noor poiss vahtis tühja pilguga lakke, üks keskealine, suure tätoveeritud seljaga mees nuttis, nagu seina poole. Üks alasti vanamees, kondine ja ülimalt kõhn ja oma haiglarõivist välja pugend, vajus põrandale, kuulsin kedagi talle üsna võikalt ütlevat – noh, tuled oma viimase pilli järgi või?

Ma tundsin, et keha on rohtudest ja alkoholist ja kurbusest ikkagi sodi – aga ajasin end jalgadele ja läksin tõstsin ta voodisse tagasi, hõikasin nii kõva häälega, kui ma kopsust kätte sain, et inimene vajab siin abi. Siis tuli keegi tüsedam-tõsisem-tõredam daam ja aitas talle öösärgi selga, pahandas nagu lapsega – mis sa siin jälle teind oled! Heitis küll mulle pahase pilgu, aga aru saada oli, et ta teeb oma tööd.

Koridoris palus üks (aktsendi järgi) austraallane vist, et ta välja lastaks. Ta oli must veidi noorem ja paksem, tumedate higeste lakkidega poiss. Pigem siuke, keda kohtaks õllesaalis kui hullumajas. Et ta rääkis oma ingliskeeles, mida öövahetuse vägevad

vahid ei tõngand, pold tost kasu. Ta küll seletas, et ta läeb mil-lalgi sel päeval lend ja ta ei saa sellest maha jääda. Ma katsusin tõlkida, aga selle pääle sisistati mulle, et kas käeraudade asemel oleks mul suuraudu vaja. Mis taga juhtund oli, miks ta säääl oli – ma ei saandki teada, aga oleku ja silmavaate järgi oletasin või uskusin, et pigem midagi säärast nagu minuga.

Püüdsin hommikuni voodiserval ja vahepääl pikali olles ära elada. Liigutasin randmeid ja jalalabasid, et veri kiiremini käiks, et ma suudaks mürgid endast välja saada, või vähemasti hoida nad vereringes nii kulgemas, et kerge alko- ja narkojoove, mis annab mulle mõnikord natuke kavalust ja sunnib mind veenvama näitleja-aktiga üles astuma, ei kaoks, ei lahtuks.

Käisin mitu korda arsti küsimas, kellega rääkida. Ütlesin, et tõepoolest tunnen, et mu koht pole ses osakonnas. See voogas säääl ümber nagu mingi segu „Lendas üle käopesast” ja serva-pidi maa pääle tungind põrgust.

Aga sunniti mind esmalt hommikune mannapuder ära söö-ma. Ma sain aru, et see annab vajaliku energia. Mannapuder ja morss. Mingi võiku oli vist ka? Ajasin need sisse, sest isegi austraallane sunniti sööma, kuigi ta vaatas mannaputru, nagu tuleks see talle kallale. Kedagi äfardati maakeeli, et tullakse lusikaga söötma, kui ta ise ära ei söö.

Ma sain arstile. Võtsin end kokku, ütlesin, et see oli alkohool-ne psühhoos või maania, seletasin talle paari sõnaga iseenda psühholoogilist olukorda – see on kohutav, et mu sees elab ka Analüsaator. Ta on väga külm ja realistlik pool minust, ta räägib harva, aga ta saab väga hästi aru, mis toimub. Vähemasti minu sees, aga ka maailmas üldiselt. Sest maailm üldiselt ongi minu sees. Meie sees, see on see, mida isegi mikro- ja makrofüüsikud peavad mõistma. Et kui poleks mind, siis ei mõistaks, ei püüaks-ki keegi seda kulgevat ja loksuvat, kogu seda multiversumisuppi mõista ega helpida. Hääd isu! See on igatahes parem kui hullu-maja hommikune mannapudru.

Noor, rahulik, isegi häätujuuline meesarst küsis, kas tahan veel üht tilgutit. Mõtlesin, mis sääal tavaliselt ongi? Glükoos, magneesium, võib-olla mingid vitamiinid.

Ütlesin ei, saan ise. Aga et sääal on paar tüüpi osakonnas, kes on hädas. Ühel vist hakkab lennuk minema ja... üks on pigem surnud kui elus. Ma ei öelnud, kes meist. See vanamees vist ikka mõlkus sel hetkel meeles. See, kui kerge ta keha oli, kui ma vaevu iseend püsti hoida jaksates ta voodile tõstsin. Nagu udusuleke.

Aga ma sain jälle koju! Kuigi mulle pakuti ka teist osakonda, rahulike hullude ja hellade õdede oma. Aga ma pidin minema tööd tegema ja tahtsin tööd teha, teadsin, et see päev on nagu nii untsus, sest sellise pääga kirjutab aint hullumeelset luulet. Aga kellele on enam vaja hullumeelset luulet? Kellele?

Korra on mul kästud end ära tappa, see lõppes sellega, et miski Kurat mus ütles, et muidugi, miks mitte end ära tappa, aga siis ma võtan vähemasti tole kaasa, kes käskis. Tookord jäi see tegemata õnneks. Juhtus teisi koledaid asju. Beebiluukere sai vaid hetkeks kõnelda, ülejäänd deemonid tantsisid ja võidutsesid mitu päeva.

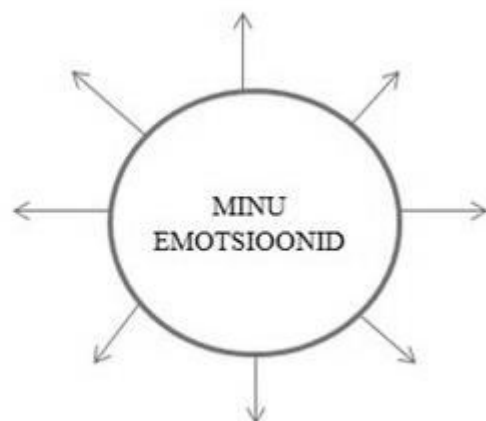
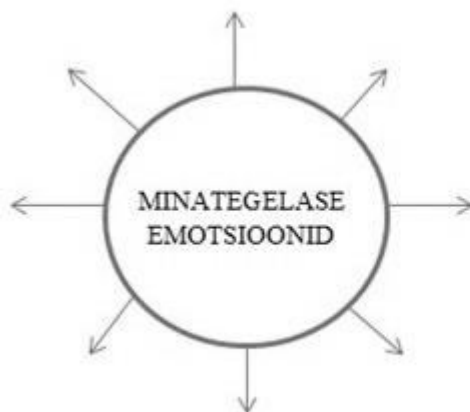
Nüüd on mul tükk tööd ees. Sest ma olen kõndiv, mõtlev, kirjutav, luuletav, suhtlev, lapsi kasvatav, vahel ikka veel joov inimkehakujuline lokomotiiv, mille sees on väga palju deemonlikku, surnud materjali. Ja mu enda Beebiluukere, kes vahel justnagu tuttavlikult, justnagu vana elurõõmus, häätahtlik, mängurlik mina ütleb sekka mõne sõna. Ma kõnnin Tallinna tänavail ringi, näen täitsa igamehe moodi välja. Üsna keskmine kesk-ealine, natuke võib-olla veidrik. Aga tegelikult olen ma lihtalt Surm, kes on maskeerind end Vanatüdrukaks, kelle kõhus elab

Beebiluukere, veider luine mälestus või meene mingist teisest ajast ja armastusest.

Aga kesteab – koomiksites ja raamatutes juhtub imesid. Surnud tegelased tulevad tihti tagasi. Uuel kuju, vägevamana. Ja Surm ei ole ka üldse vilets superkangelane, ta saab ikka igaühe lõppeks kätte, vähemasti meie dimensioonis. Nii hää kui halva. Nii inimese kui putuka! Ja uskuge mind, kui ma ütlen, et inimeste säas on igasuguseid putukaid.

Ja pidage mind meeles – aga ärge kunagi mõelge Surmast Tallinnas... kõva häälega!

Transgressiivne kirjandus on väga intensiivne ja emotsionaalne. Too loetud novellist näiteid selle kohta, milliseid emotsioone tundis teksti minategelane. Seejärel pane kirja ka need emotsioonid, mis valdasid sind ennast, kui seda novelli lugesid. Mõtle sellele, kuidas minategelase emotsioonid sinu omadega suhestusid.

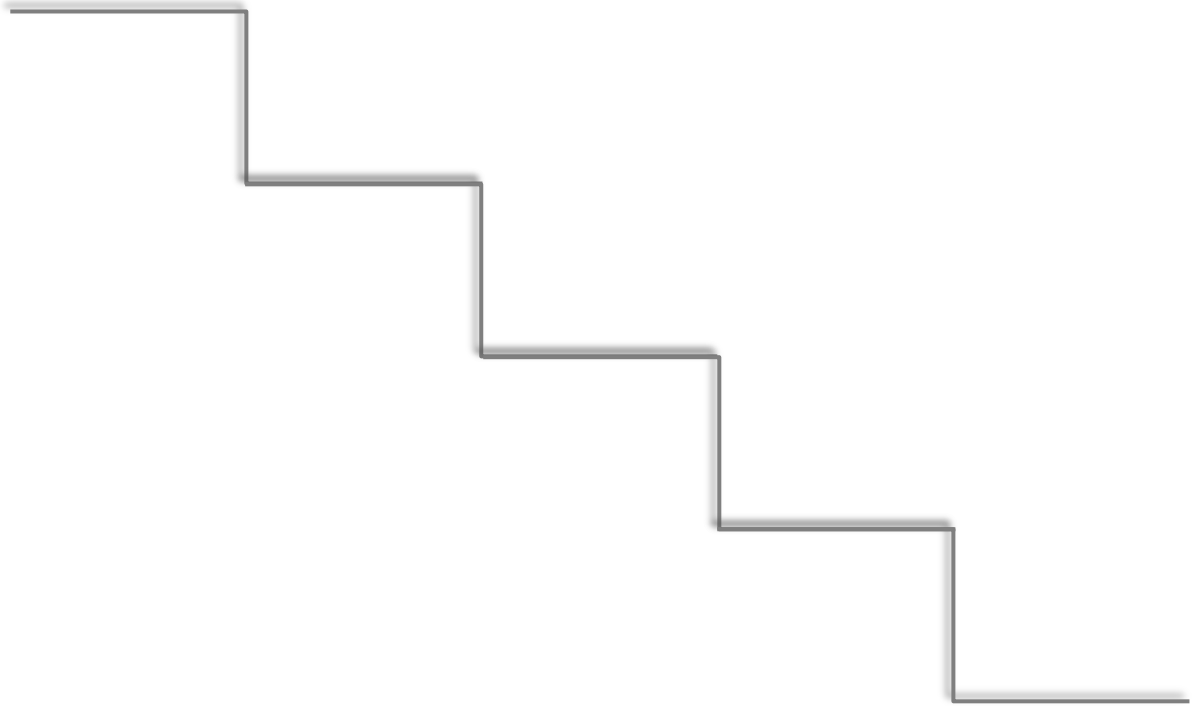
Mõtle loetud novelli kohta viis küsimust. Seejärel palu ühel klassikaaslasel neile küsimustele vastata ning vasta ise tema poolt koostatud küsimustele.

MINU KÜSIMUS	KLASSIKAASLASE VASTUS

Kuidas avaldus novellis indiviidi ja ühiskonna vastasseis? Kanna joonisele indiviidi ja ühiskonna seisukohad.

Mis tingib novelli minategelaste vaimse ja füüsilise allakäigu? Kanna trepikujulisele joonisele allakäigu erinevaid etappe. Vajadusel joonista trepiastmeid juurde.

Milles seisneb tegelase sisekonflikt?

.....

.....

.....

.....

.....

Mitu korda on tekstis surma mainitud? Tõmba tekstis ring ümber igale korrale. Arutle selle üle, kas ja miks on surm minategelase kinnisideeks?

.....

.....

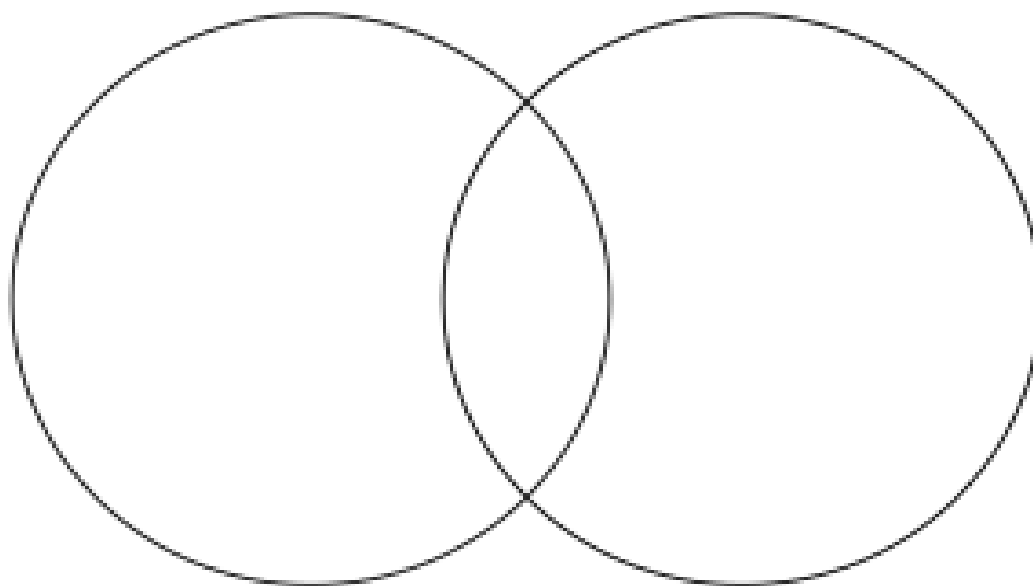
.....

.....

.....

.....

Kuidas on tekstis surma kirjeldatud? Kirjuta diagrammile, milline on minategelase arusaam surmast ning milline on sinu oma. Mille poolest need arusaamad sarnanevad ja erinevad?

MINU ARUSAAM

MINATEGELASE ARUSAAM

Miks ei saa minategelane Tallinnas surra või isegi surmast mõelda?

.....

.....

.....

.....

.....

Jooni tekstis alla kõik kohad, kus on mainitud või kirjeldatud „beebiluukeret“. Mida sümboliseerib „beebiluukere“?

.....

.....

.....

.....

.....

Analüüsi novelli, toetudes traditsioonilisele novellikompositsioonile. Märki tekstis erinevate värvidega ära järgmised osad: sissejuhatus ehk ekspositsioon, sõlmitus, arendus ehk dispositsioon, kulminatsioon, pööre, lõpplahendus.

Kirjuta Jürgen Rooste stiilist inspireerituna lühike novell, järgides novelli tunnuseid ja traditsioonilist struktuuri.

2. Loe läbi kaks fs'i suitsiiditeemalist luuletust (luulekogust „Alasti ja elus“ (2008)) ning lahenda seejärel ülesanded.

<p>2005</p> <p>olen põrandal elus ehkki see pidi olema lõpp nii oli see mõeldud</p>	<p>mis muutub kui võtan lausest ma ei taha enam elada ära sõna enam läheb konkreetsemaks</p>
<p>olen alasti ja märg ja mul on kylm ma olen verine ja kehas pole jõudu kuid ikka elus</p> <p>ikka elus liiga nõrk et tõusta ja kuidas yldse tõusta yks lõpp oli juba enne vannitoa valget ust ja teine jäi tulemata</p> <p>tunnel varises kokku tee ei vii kuhugi valgust enam sisse ei tule ent õhku on võibolla kuudeks või aastateks aastakymneiks lämbumistunne hingamise needus</p> <p>koed sisselõigete ymber ei kasva kunagi endiselt kokku</p> <p>veriselt põrandals alasti peale aastat 2004 elu kahe lõpu vahel</p>	<p>Kirjuta viis sõna või fraasi, mis sinu arvates seda teksti iseloomustavad.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>Kuidas suhtub autor elamisse?</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>Kuidas suhtub autor surma?</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>Kas enesetapp võib olla õigustatud? Põhjenda oma arvamust.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

3. Loe läbi katkend Chaneldiori romaanist „Kontrolli alt väljas“ (2008, lk 41–43) ja lahenda seejärel tekstijärgsed ülesanded.

Reelika

Täiesti klišeeks kulunud suvehommik. Ma ärkan Katrini kõrval ja minus tuksleb mingi temalt saadud energialaeng. Tema kiimane morda ilmus mu ukse taha just siis, kui ma olin ta peaaegu täielikult unustanud. “Naised on nagu kassid: kui lööd jalaga, siis tuleb, kui kutsud, siis läheb ära!” ütles ükskord Ross. Ta tuli mu uksest sisse ja mingi sentimentaalsusenool tabas meid mõlemaid. Ma tujutsesin ja vingusin, puhkesin isegi nutma tema rinnal ja tema paitas mind nii nagu ta oleks minu õde. Ma ei tea, mis see oli – lapsepõlve riituslik läbielamine, mingi uus-avastamine? Kuidas soovite?! Võib ka fileeritult! Jätan Katrini magama ja lasen jalga.

Mingi vägi on mul taga kogu aeg. Sugutung ja elajalik soov tappa! Budistlikult on asjalood sellised: lihahimu tekitab omanditunnet, mis omakorda tekitab tapahimu. Olen selle skeemi järgi edukalt tegutsenud: peamised emotsioonid, mis minu sees keerlevad, on kiim, ahnus ja viha. Nende kolme versta posti alammõisted on kadedus, paranoia, jälestus, allasurumine, möödavaatamine...

Reelika on 21-aastane tibi, kes õpib EHI-s mingit idiootsust ja töötab kuskil poole kohaga. Tal on pikad veidi lokilised punased juuksed, peas armastab kanda kübarat. Elab Kalamajas, lemmikklubi on tal kuskil, kus ta tantsida armastab, joob palju teed, aga pidu pannes kulistab Martinit ja suudleb sõbrannadega. Selgrootu ja ilma näota inimene. Ja, oh õudust, Orkutis pani ta *sexuality* lahtrisse *bi-curious*. Tal on trobikond türklas-test tuttavaid, kellega ta MSN-is suhtleb, ja kes *webcam*i ees pihku peksavad ja Tallinnasse tulla ähvardavad. Reelika on tegelikult selle modelle pimpiva Luiise tuttav, kohtusin temaga ühel Luiise üritusel, aga ühendust võtsin veidi hiljem Orkuti kaudu, mispeale ta mind kohe oma *friendlisti* lisas, samuti MSN-i pani, ja ma tegin talle ettepaneku – telefoni teel, tainapead, ega ma idioot ei ole – saada kokku ja teha... midagi. Ta arvab, et mul on kõuki, ta kirjutas mulle *testimoniali* “eriti lahe säinas”.

On ju olemas mingi võlupulber, mis teeb lahti ukсед ja murrab lahti südamed! Seda mul igatahes ei ole, ja tean juba ette, et selleni me täna ei jõuagi. Kohtun temaga Viru Keskuse ees, aga me otsustame hoopis kohe "mu *cool*i ja kuulsa sõbra" Sander Primitivi poole minna. Primitivi korterivõtmed on minu käes, et ma saaksin käia tema kassi toitmas. Ta ise läks komandeeringusse Moskvasse. Sõidame taksoga Primitivi kodu poole. Kohale jõudes, veel enne trepikotta jõudmist, arvab Reelika, et peaks midagi alla jooma. Uksest sisse astudes hakkab meil mõlemal kuidagi imelik, ja me mõtleme koos, et kutsuks kellegi veel. Mõlemad üritame piinlikkust maha suruda, sest me ei tunne tegelikult üksteist, aga juba oleme mu sõbra pool. Ütlen, et joome veidi alla ja mõtleme, ta on nõus, ja me istume diivanil, vaikuse käes. Baarikapist võtan pudeli konjakit, valan klaasid täis ja esimesest suutäiest hakkab mu nägu tublisti õhetama. Ma muutun kelmikaks.

"Kuidas oleks ühe kähkukaga?" küsin ma temalt eriti piinlikul (!) ja kohatul toonil.

"Mhmmm!" hõõrub ta huuli vastamisi ja mõmiseb kelmikalt. Ta teeskleb, et ei tunne end halvasti ja hakkab irvitama: "What the fuck"...

"No okei. Okei. Kähkukas oleks... liiga egoistlik. Sa lihtsalt meeldid mulle. Ja enne laksu panekut oleks äkki hea... noh... ?"

"Tegelt ma tean küll, et oleks hea!"

Asja ees teist taga: teen kõik selleks, et jätta võimalikele kriminaaluurijatele täiesti ühemõttelised jäljed. Oma rammes- tuses ei viska ma tema kõrvale pikali nagu ma harjumuspäraselt teeksin, vaid virutan tema lõõtsutavale näole ühe kõva hoobi. Käib kume mütsatus, ja ta kaotab meelemärguse koheselt. Pek- san rusikaga tema nina ja nägu umbes kümme korda veel, kuni näen, et see hakkab silmnähtavalt punduma. Katsun pulssi, see veel töötab. Lohistan ta voodist põrandale. Haaran jalgadest ja vean ta vannituppa. Tõstan ta üles ja lasen tal siis vanni prantsatada. Veidike külma dušši näkku, ja ta hakkab end lii-

gutama. Hingeldan ja värisen üle kogu keha. Jooksen kööki ja toon lihakirve. Selle tagumise poolega virutan talle kõigest jõust vastu kolpa. Peksan seda tükk aega, kuni see puruneb täielikult, ja minu suureks üllatuseks hakkavad välja jooksmas aju. Nagu mingis komöödias... Toon köögist ka noa, suure lihalõikamisnoa, mille ma talle kõhtu torkan. Peksan mitukümmend korda teda kõhtu, ja lõikan selle päris puruks. Seal tuleb koledamal kombel verd, nii et pööran ta parem selili. Purskun nutma, haledalt ja meeleheitlikult. Et oma lõhestunud emotsioone alla suruda, peksan ma noaga võimalikult kiiresti teda reitesse. Löön noa talle jalgade vahele, lõigates puruks lahkliha. Mul jookseb tatt ninast, samal ajal kui ma temast välja valguvaid väljaheiteid mööda tema keha laiali hõõrun.... Satun päris hüsteeriasse, pesen kiiruga käed ja põgenen kööki. Seal pean ma võtma kokku end!

“Sa pead, sa pead, sa pead!” kisendan ma endale. Maja ees on kaks ühesugust Alfa Romeo 166-t. Mõtlen, et Katrin võiks iga päev arvestada minu sellist sorti käitumise võimalikkusega. Mõtlen, et kas ma nüüd olen parem kui kõik mehed, kes Katrinit keppinud on. Mõtlen, et tapaks Katrini ära. Mõttelõng jookseb mul täiesti puntrasse, kui superego hakkab võimust võtma ja turtsatab mulle emalikult “nüüd oled sa siis sarimõrtsukas valmis – ega sellised asjad karistamata jää”, aga kui ma võtan kätte oma mobiiltelefoni, kontrollin üle kõik numbrid ja sõnumid, mõtlen oma minevikust, olevikust ja tulevikust, ühesõnaga löön kokku plussid ja miinused, leian, et *balance sheet* on mul igati okei, ja midagi sellist nagu me siin just äsja kogesime, ei saa olla võimalik. Tagasi vannituppa lähen juba *choppimis*noaga. Laip on verest tühjaks voolanud. Lõikan otsast tema käe, mille vanni äärel pooleks saen. Teise käega teen samuti. Reitega näen kurja vaeva, need on tal jämedad kuid saledad ja sitked. Peksan konti puruks päris kaua. Viimasena saen otsast tema pea. Vann on täis inimese keha tükke. Mu pilt virvendab, kõhus keerab ja ma sööstan peldikupotti oksendama. Pea tuikab imelikult, ma ei saa aru, mis toimub.

Kirjelda romaani minategelast kolme lausega.

- 1)
- 2)
- 3)

Kas ja kuidas on minategelase tunded ja käitumine omavahel vastuolus?

.....

.....

.....

.....

Otsusta loetud teksti põhjal, kas järgnevad väited on õiged või valed (tee ristike vastavasse lahtrisse). Seejärel põhjenda, miks nii otsustasid.

VÄIDE	ÕIGE	VALE	MINU PÕHJENDUS
Minategelane oli Reelikasse armunud.			
Reelika ei saanud aru, et ta on ohtlikus olukorras.			
Reelika tapmine oli õigustatud.			
Reelika tapmise põhjuseks oli minategelase alkoholijoove.			
Minategelane kahetseb tapmist.			

Loetud katkend andis lugejale võimaluse tutvuda ühe sarimõrvari mõttemaailmaga. Mõtle välja kolm küsimust, mida tahaksid ühelt sarimõrvarilt küsida. Seejärel palu ühel klassikaaslasel neile küsimustele loetud tekstikatkendile toetudes vastata.

KÜSIMUSED	VASTUSED

Chaneldiori romaanis on mõrvu kirjeldatud üsna detailselt. Kas mõrva kirjeldus loetud tekstikatkendis oli sulle šokeeriv või mitte? Põhjenda, miks.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Õeldakse, et „seks ja surm müüvad“. Kas seksi ja surma kujutavad kirjandusteosed võivad sinu arvates olla lugejate seas populaarsemad kui teosed, mis neid ei kujuta? Miks see nii võib olla?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Lisa 5. Tagasiside õppelemendile

Esimene tagasiside

Pilleriin Puhlov on koostanud väga põhjaliku ja mahuka materjali, et abistada õpetajaid, kes tegelevad koolis transgressiivse kirjanduse õpetamisega. Transgressiivse kirjanduse teosed, mida töölehtedel käsitletakse, jäävad gümnaasiumiastmes kursusesse „Uuem kirjandus“. Peab mainima, et huvitaval kombel eesti keele ja kirjanduse ainekavas ei ole sees mõisteid „transgressiivne kirjandus“ ega „hälbekirjandus“, kuid J.Kausi õpikus „Uuem kirjandus“ on selliseid teoseid käsitletud transgressiivse mõistega.

Koostatud materjal on kindlasti aktuaalne ning vajalik: kaasaegne ühiskond balansseerib igas valdkonnas „piiri peal“ ning uut materjali, mis räägiks just kaasaegsest kirjandusest ning kõnetaks õpilast rohkem, on vajalik koostada. Transgressiivse kirjanduse teosed on tugevasti seotud väärtuskasvatusega, sest just gümnaasiumis õppivatele noortele on oluline näidata väärtushinnangute kujunemist ja inimese käitumist vastavalt enda väärtustele. Eriti raputab noort liialdatud ja groteskne kujutus või just ülinaluralistlik lähenemine. Just sellises võtmes on ka transgressiivne kirjandus ning koostatud töölehed aitavad õpilasel mõtteid koondada ja mõista ennast läbi tehtud ülesannete.

Esimene osa töölehtedest, mille alateema on „Transgressiivne žanr“, annab mitmeid mõtlemis-ja analüümisvõimalusi erinevates valdkondades, näiteks muusika, kunst, kirjandus jne. Selline lõiming on väga vajalik, et noored mõistaksid kõikide valdkondade seotust. Samas, kuna materjal haarab mitmeid valdkondi ja tekste, siis see eeldab, et õppijal on laiad teadmised ja silmaring. See võib saada mõnes õpperühmas takistuseks, kui materjal on liiga raske. Kuna autor on teinud töölehti rohkem, siis on õpetajal võimalus teha valik vastavalt sihtrühmale.

Konkreetsel teostel põhinevad töölehed on hästi kasutatavad, sest õppijal on käes vahetult loetud ja kasutatav tekst ning ta saab küsimuse korral alati teksti juurde tagasi pöörduda. Teoste teemad on seotud ainekava üldpädevuste toetamisega ning annavad tundides hea aluse suuliseks aruteluks või kirjalikuks eneseväljenduseks.

Metoodiliselt on autor kasutanud selgetel ja konkreetsel töölehtedel väga erinevaid võtteid, et töö käiku rikastada ja hoida õppija kontsentreeritust. Tavalisemad küsimused ja arutlevad ülesanded põimuvad tabelite, skeemide, loetelude, pikemate/lühemate tekstide, jooniste ning graafikaga. Töö käsud on arusaadavad ja täpsed. Töölehed on

kasutatavad ning annavad võimaluse valmistada ette nii eksamiks kui ka arendavad loovust.

Koostatud töölehtede tugevus on kindlasti nende sisuline uudsus, sest transgressiivse žanri ja teoste kohta ei ole minu teada ilmunud eraldi töölehtede kogumikku. Töölehed on mitmekülgsed, paindlikud ning õpetajale abiks teoste analüüsimise juures. Transgressiivset kirjandust on soovitatav gümnaasiumiastmes (pigem 12. klassis) käsitleda. Mõni teema on kindlasti noorele keerulisem ja raskesti mõistetavam kui teine, kuid annab siiski juba kokkupuute elus ja ühiskonnas toimuvaga. Sellised üle piiride minemised toovad pigem noori rohkem kirjanduse juurde, sest nad tunnetavad seost elu ja kirjanduse vahel. Töölehtedel on mitmeid ülesandeid, mis aitavad just seda elulist seost luua.

Tunnustan väga autorit mahuka ja mitmekülgse töö tegemise eest ning näen juba praegu, et saaksin suuremat osa töölehtedest oma tundides kasutada. Sellest mahukast tööst võikski välja kasvada eraldi transgressiivse kirjanduse töölehtede brošüür.

Tagasiside kirjutaja on töötanud eesti keele ja kirjanduse õpetajana 18 aastat, neist 14 aastat 5.-12. klasside õpetajana ning viimased 4 aastat riigigümnaasiumis 10.-12. klasside õpetajana.

Teine tagasiside

Esimene osa töölehtedest, mille alateema on „Armastuse ja seksuaalsuse kujutamine transgressiivses kirjanduses“, annab õpilasele võimaluse kriitilise mõtlemise ja kirjaliku eneseväljendamisoskuse arendamiseks. Koostatud töölehtedel olevate ülesannete lahendamise kaudu saavad õpilased oma mõtteid koondada ja mõista ennast. Kuna transgressiivse kirjanduse teosed on seotud väärtuskasvatusega, siis õpetaja peab tunnis valmis olema õpilaste vahel väärtuskonflikti tekkimise lahendamiseks. Hea on eelnevalt selgitada õpilastele, et selline olukord võib tekkida, aga tuleb jääda tolerantseks ja aktsepteerida kõigi arvamusi, sest inimesed ja nende väärtushinnangud on erinevad. Töölehtedel olevad ülesanded annavad hea võimaluse aruteludeks ja diskussiooni läbiviimiseks, kuid õpetajal tuleb olla valmis õppurite emotsioonide ohjamiseks. Rühmatöö läbiviimisel lasta õpilastel endil valida kaaslased – enamjaolt valitakse samamoodi mõtlejaid – mis omakorda soosib rühmas töötamist.

Positiivne on see, et konkreetsetel teostel põhinevad töölehed on hästi kasutatavad, sest õppijal kui ka õpetajal on olemas vahetult loetud tekst ning saab küsimuse korral alati teksti juurde tagasi pöörduda, kui tekib selleks vajadus.

Metoodiliselt on autor kasutanud töölehtedel erinevaid võtteid, et töö käiku rikastada, arendada loovust ja hoida õppija keskendumisvõimet. Tavalisemad küsimused ja arutlevad ülesanded on seotud skeemide loetelude, tabelite, pikemate/lühemate tekstide, jooniste ning graafikaga. Töö käsud on konkreetsed ja arusaadavad. Vajadusel saab õpetaja paluda õpilasel töökäsku valjuhäälselt korrata, et olla kindel, kas on aru saadud ülesande nõudest.

Koostatud töölehtede tugevus on kindlasti nende sisuline uudsus. Töölehtedel olevad ülesanded on mitmekülgsed, paindlikud ning õpetajale abiks teoste analüüsimise juures.

Teine osa töölehtedest, mille alateema on „Sõltuvuste ja vaimsete probleemide kujutamine transgressiivses kirjanduses“ annab õpilasele võimaluse arendada kriitilist mõtlemist ja kirjalikku eneseväljendamisoskust. Koostatud töölehtedel olevate ülesannete lahendamise kaudu saavad õpilased oma mõtteid koondada ja mõista ennast. Ideaalne võimalus lõimida kirjanduse tund tervise- või inimeseõpetuse tunniga. Samas soosib projektiõpet (klassiruumi välist tundi) kohaliku linna või valla vaimse tervise keskuse, politsei või mõne muu asutusega, mis antud teema arendusega seotud.

Koostatud materjal on aktuaalne ning vajalik, sest kaasaegses ühiskonnas need teemad eksisteerivad ja on kõnetamist väärt kirjanduses ja kaasaegne kirjandus kõnetaks õpilast rohkem kui tüvitekstide lugemine ja analüüs. Enne tunni algust peab õpetaja looma konkreetsed kokkulepped, kuidas ja mida õpilane esitab. Sõltuvusainete tarvitamise ja depressiooni teema nii noorte kui täiskasvanute seas on praeguses ühiskonnas väga aktuaalne, õpetajal tuleb valmis olla selleks, et mõni õpilane ei soovi või ei taha antuid töid kaasa teha ja lukustub endasse. Osalt ka M. Raua madalstiilne kõnepruuk teoses „Musta pori näkku“ võib tekitada õpilases vastumeelsust või siis hoopiski tekitada vastupidist reaktsiooni.

Positiivne on see, et konkreetsetel teostel põhinevad töölehed on hästi kasutatavad, sest õppijal kui ka õpetajal on olemas vahetult loetud tekst ning saab küsimuse korral alati teksti juurde tagasi pöörduda, kui tekib selleks vajadus.

Kolmas osa töölehtedest, mille alateema on „Surma kujutamine transgressiivses kirjanduses“ väga intensiivne ja emotsionaalne. Mina isiklikult väldin selliseid žanre, kuna nende lugemine tekitab õõvastust ja kisub allasurutud lapsepõlvemälestused uuesti üles.

Kuna transgressiivse kirjanduse teosed ongi väga intensiivsed ja emotsionaalsed, siis õpetaja peab tunnis valmis olema igaks olukorraks, mis on seotud väärtuskonflikti tekkeks. Hea on eelnevalt luua tunni alguses kokkulepped õppuritega ja anda mõista, et kui keegi ei taha, kui nende vastuseid ette loetaks või näidataks, siis seda soovi aktsepteeritakse. Töölehtedel olevad ülesanded annavad hea võimaluse aruteludeks ja diskussiooni läbiviimiseks, kuid õpetajal tuleb olla valmis õppurite emotsioonide ohjamiseks ja õigel hetkel ära tunda, millal tuua sisse uus mõttepööre.

Tagasiside kirjutaja on töötanud õpetajana 4 aastat ning ta on olnud LAK-keelekümbluskoolis I ja II kooliastmes eesti keele õpetaja, põhikoolis klassiõpetaja ning kaugõppegümnaasiumis (täiskasvanute õpe) eesti keele ja kirjanduse õpetaja.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Pilleriin Puhlov,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Transgressiivse kirjanduse käsitlemine gümnaasiumis“,

mille juhendajad on Andrus Org ja Janek Kraavi,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Pilleriin Puhlov

03.06.2020